

Leo Trotskij: Om Lenin – noter till en biografi

Innehållsförteckning

Redaktionell not.....	1
Inledning – historien om en publicering.....	2
Förord (21 april 1924).....	3
Lenin och den gamla <i>Iskra</i> (5 mars 1924).....	4
Strax före oktoberrevolutionen.....	25
Revolutionen.....	33
Brest-Litovsk.....	37
Upplösningen av konstituerande församlingen.....	43
Regeringsarbetet.....	47
Tjeckoslovakerna och vänstersocialistrevolutionärerna.....	55
Lenin i talarstolen.....	59
Lenin som nationell typ.....	62
Borgarbrackan och revolutionären (6 april 1924).....	64
Sant och falskt.....	70
Barn om Lenin.....	80
Lenin sårad.....	87
Lenin sjuk.....	90
Lenin är död.....	93

Redaktionell not

Föreliggande skrift är en översättning av en samling artiklar som Trotskij skrev om Lenin, och som 1925 gavs ut i bokform på engelska av ett amerikanskt förlag vid namn Blue Ribbon Books. Översättningen är gjord utifrån versionen på [MIA](#). Denna engelska översättning har troligen gjorts från tyska, och innehåller en del tveksamheter och rena felaktigheter, och har därför kontrollerats mot den franska versionen, också på MIA. Översättning från engelska, Göran Källqvist, utom ”Lenin är död” som har översatts av Stefan Kangas, och ”Lenin som nationell typ”, som 1925 publicerades av Frams förlag.

Tillägg: Vår översättning är ytterligare bearbetad efter en engelsk översättning som har gjorts av Tamara Deutscher och som 1971 gavs ut på Georg C Harrap & Co Ltd. Även inledningen till den utgåvan samt två nya kapitel och T Deutschers noter har lagts till den tidigare översättningen.

Inledning – historien om en publicering

Trotskijs *Om Lenin* har varit något av en "förlorad" bok vad gäller den engelsktalande publiken. Den utelämnas ofta från bibliografier över källmaterial om den ryska revolutionen och i listor över Trotskijs verk. En delförklaring till detta visar sig i historien bakom bokens publicering.

Som Trotskij säger i sitt förord var hans mål att samla material till en framtida biografi om Lenin, och anger att han avsåg att själv skriva den. När boken först kom ut måste utgivarna ha betraktat den som något som snart skulle ersättas av ett verk av mer permanent natur. I Ryssland publicerades den ursprungliga utgåvan av det statliga förlaget 1924, i en utgåva på 30.000 exemplar. Den försvann snart ur cirkulation efter att författaren hamnat ännu mer i onåd. En utgåva publicerades följande år i Paris av Libraire du Travail och ungefär samtidigt fick New York-förlaget Minton, Balch & Co de engelskspråkiga rättigheterna. En "auktoriserad översättning" gavs ut åtföljd av en anonym utgivares påstående att boken var en av huvudorsakerna till landsförvisningen av Trotskij – vilket den moderna forskningen knappast stöder. Översättningen är ganska egendomlig och innehåller att antal häpnadsväckande misstag – på ett ställe sägs Lenin i ett spänt ögonblick ha gjort korstecknet, och på ett annat framställs Trotskijs ganska retoriska "Det förefaller som att vi här har en självlärd man..." (s 139) som "Förefaller det inte som om en utomordentlig självdiktator talade..." Frågan uppstår – vem godkände översättningen. Dokumenten från denna period i New York verkar ha försvunnit, och den enda kommentar vi kan göra är att Trotskijs vanlig översättare, Max Eastman, givetvis inte hade något med det att göra.

Den amerikanska översättningen kom ut i London publicerad av Harrap 1925.

Och därvid förblev det. Liksom övriga inblandade förlag väntade Harrap på att Trotskij skulle förbereda en fullständig biografi om Lenin. Det var först med mordet på Trotskij 1940 som det blev klart att biografien aldrig skulle skrivas. I själva verket tänkte sig Trotskij ett verk i tre delar. Den första och enda av dessa behandlade Lenins ungdom, och skrevs i mitten av 1930-talet och kom 1936 ut på franska under titeln *Jeunesse*. Det finns en engelsk översättning av Max Eastman, men den hade inte givits ut i slutet av 1970. [På svenska [Den unge Lenin](#).] Men 1940 var intresset för Trotskij lägre än någonsin. Under Andra världskriget fanns det farhågor att det kunde störa alliansen med Ryssland, och efteråt, under kalla kriget, fanns det bara intresse för böcker som framställde Ryssland i dålig dager. Det var på denna grundval som Trotskijs biografi om Stalin, som blev färdig 1940 och var färdig för publicering 1941, gavs ut 1946.

Så Trotskijs *Om Lenin*, som nu alltid är av intresse, glömdes bort. När den i mitten av 1969 åter uppträdde i Harraps utgivningsbibliotek (det var faktiskt tur att den överlevde bombningarna under Andra världskriget) uppstod en ganska stor publiceringsuppgift. Hade Harrap rättigheter att ge ut verket på nytt?

Harraps ursprungliga rättigheter härrörde från deras kontrakt med Minton, Balch & Ca från 1924, men det företaget hade försvunnit för längesedan, och vilka rättigheter hade de egentligen? Än idag ger verk med ryskt ursprung problem för utgivare i väst, eftersom Sovjetunionen inte är part i någon av de internationellt erkända konventionerna för upphovsrätt. Normalt vidtar en brittisk eller amerikansk utgivare försiktighetsåtgärden att utge en ryskspråkig utgåva av alla böcker den vill publicera strax innan den engelska översättningen ges ut, vilket i allmänhet anses ge dem rättighet till verket.

Men inget av detta kan gälla för en bok som gavs ut redan 1925. Situationen kompliceras ytterligare av Trotskijs egen historia – skyddades han överhuvudtaget, och av vilket juridiskt system skyddades han i så fall? Dessutom fanns det en skillnad mellan den amerikanska och brittiska ståndpunkten, och är kontraktet från 1925 bara giltigt idag i så måtto som den mystiska ”auktoriserade översättningen” ansågs åsidosätta det bakomliggande verkets rättigheter?

Slutligen kontaktades Trotskijs dödsbo och man kom överens om att royalties skulle betalas ut till dess representanter i Paris.

Det tog omkring 6 månader att reda ut upphovsrättigheter och kontraktssituationen, men som ett resultat av det kan nu denna centrala källa få sin rättmätiga plats i litteraturen.

Lionel Kochan, London 1971

Förord (21 april 1924)

Boken är inte fullständig och det finns två skäl till det. Framförallt får man inte försöka hitta en biografi i den eller en karaktärsstudie av Lenin eller en fullständig framställning av hans åsikter eller handlingsmetoder. Detta arbete erbjuder bara några skisser, fragment, översikter till framtida verk av andra, möjligen också till en bok av författaren till dessa rader. Denna ”skissartade” metod är samtidigt oundviklig och nödvändig. Utöver de populära biografierna och övergripande karaktärsstudierna finns det redan nu behov av ett mer detaljerat och noggrant arbete för att fastställa de speciella episoderna, speciella särdragen i Lenins liv och personlighet så som de ägde rum framför våra ögon. Den viktigaste delen av denna bok består av författarens minnen om två perioder med 15 års mellanrum: den gamla *Iskras* sista halvår och det avgörande år i vars mitt oktoberrevolutionen ägde rum, det vill säga från omkring mitten av 1917 till hösten 1918.

Men boken har inte slutförts av en annan, enklare orsak: jag hoppas att omständigheterna kommer att tillåta mig att fortsätta att arbeta med den, göra förbättringar och korrigeringar, göra den mer exakt till formen, och komplettera den med nya händelser och kapitel. Sjukdom, och att jag följaktligen tillfälligt tvingades dra mig tillbaka från aktivt arbete, gav mig tillfälle att återigen i minnet gå igenom mycket som återberättas i denna bok. När jag läste de första delarna vecklades minnet ut ytterligare, och erinrade sig nya händelser som bara är viktiga genom att de hänvisar till Lenins liv eller hänger samman med honom. Men detta arbetssätt har nackdelen att arbetet aldrig blir färdigt. Av detta skäl beslutade jag mig då för att förkorta manuskriptet mekaniskt, vid en bestämd tidpunkt. Samtidigt reserverar jag mig – som jag redan har sagt – privilegiet att arbeta vidare med denna bok. Jag behöver inte säga att jag skulle vara mycket tacksam om alla som berörs i händelserna och episoderna från den beskrivna tiden informerar mig om rättelser eller lägger till fler minnen. Men redan på förhand ska det sägas att jag medvetet har utelämnat ett antal omständigheter som fortfarande är alltför nära förknippade med dagens händelser.

Till bokens två huvuddelar, som är i form av memoarer, har jag lagt artiklar och tal (eller delar av tal) där jag ville karakterisera Lenin.

Under mitt arbete med dessa hågkomster har jag nästan inte använt något material som handlar om den beskrivna tiden. Jag ansåg det vara bäst, eftersom jag inte satte mig uppgiften att ge en fullständig historisk skiss av Lenins liv, utan bara ville erbjuda material från den ursprungliga källan, i detta

fall författaren, genom att bara lita till mitt eget minne.

Efter att större delen av detta verk hade skrivits, läste jag band 14 av Lenins verk, och kamrat Ovsjannikovs lilla bok om freden i Brest-Litovsk, och gjorde några tillägg till mitt arbete, men de var väldigt få.

L Trotskij

PS. Efter att på nytt ha läst igenom det jag hade skrivit, upptäckte jag att jag i mina hågkomster antingen hade kallat Leningrad för Petrograd eller Petersburg, medan många andra kamrater kallar den gamla tidens Petrograd för Leningrad. Det tycker jag är fel. Kan man till exempel säga: Lenin sattes i fängelse i Leningrad? Det är uppenbart att det skulle låta mycket egendomligt. Ännu mindre kan man säga: Peter den store grundade Leningrad. Under årens eller årtiondenas lopp kommer kanske stadens nya namn – som alla lämpliga namn i allmänhet gör – att förlora sin faktiska historiska innebörd. Men för tillfället upplever vi alltför klart och intensivt att Petrograd bara kan kallas Leningrad sedan den 21 januari 1924, och inte kunde kallas det dessförinnan. I dessa minnen om Leningrad behåller jag därför det namn under vilket staden var känd vid tiden för de händelser som beskrivs.

Lenin och den gamla *Iskra* (5 mars 1924)

”Splittringen 1903 var så att säga ett föregripande...”
(Lenin 1910.)

Utan tvekan kommer perioden med den gamla *Iskra* (1900-1903) att vara av utomordentligt psykologiskt intresse för Lenins framtida levnadstecknare, men samtidigt kommer den att erbjuda stora svårigheter: ty under dessa korta år var Lenin just Lenin. Det innebär inte att han inte växte mer. Tvärtom växte han – och i vilken omfattning! – fram till oktober och därefter. Men det var en mer naturlig tillväxt. Det var förvisso ett stort språng den 25 oktober 1917, från olaglighet till makten, men utåt var det så att säga ett språng som togs av en man som hade vägt och mätt allt som en människa kan väga och mäta. Men bakom den tillväxt som föregick splittringen vid den andra partikongressen finns ett inre språng som är omärkligt för ögat men desto mer definitivt.

Dessa hågkomster ger en framtida levnadstecknare material om denna utomordentligt anmärkningsvärda och viktiga period i Vladimir Iljitjs intellektuella utveckling. Från denna tidpunkt till när dessa rader skrevs har det gått mer än två decennier, och dessutom decennier som är ovanligt påfrestande för människans minne. Det kan ge upphov till en viss farhågor: i vilken mån är det som sägs här en korrekt framställning av de tidigare händelserna? Jag medger att jag själv inte är fri från denna oro, och kommer inte att vara det så länge jag arbetar på denna bok. Dessutom finns det mer än tillräckligt med felaktiga ”hågkomster” och inexakta vittnesmål! När jag skrev denna artikel hade jag inga dokument, PM, eller annat material tillhanda. Men jag tror att det var en fördel. Jag tvingades helt lita till mitt minne, och hoppas att det har gjort mitt arbete mer spontant och befriat det från de omedvetna ”förbättringar” i efterhand, som är så svåra att undvika ens under den mest yttersta självdisciplin och självvranssakan. Min bok kommer också att göra det lättare för framtida forskare att sälla bevisen i alla tillgängliga dokument och allt material som handlar om det förflutna.

På en del ställen lägger jag fram dåtidens samtal och diskussioner i dialogform. Givetvis kan man

efter mer än två årtionden knappast påstå sig ge en exakt återgivning av dialogen. Men jag tror att jag återger deras innebörd troget, och när det gäller särskilt livliga ordväxlingar även ordagrant.

Eftersom det handlar om material om Lenins liv, och följaktligen är en fråga av utomordentlig betydelse, ber jag om tillåtelse att säga några ord om vissa särdrag hos min förmåga att minnas. Jag har mycket dåligt minne för städers och till och med bostäders topografi. Jag gick exempelvis mer än en gång vilse på den jämförelsevis korta sträckan mellan Lenins och mitt hem i London. Under lång tid hade jag mycket dåligt minne för ansikten, men i detta avseende har jag gjort stora framsteg. Men jag brukade ha, och har än idag, ett särskilt gott minne för idéer och hur de hänger ihop, och för samtal om ideologiska teman.

Jag har ofta kunnat bevisa att denna bedömning inte är subjektiv: andra personer, som hörde samma samtal som jag, upprepade dem mindre korrekt än jag och har accepterat mina korrigeringar. Dessutom hade jag kommit till London som en ung landsortsbo med en ivrig önskan att lära och förstå allt så snabbt som möjligt. Det är därför naturligt att samtalen med Lenin och de andra medlemmarna i *Iskras* redaktion har gjort ett starkt avtryck i mitt minne. Detta är överväganden som levnads-tecknare inte kan bortse från vid en bedömning av hur trovärdiga de följande hågkomsterna är.

Jag anlände till London på hösten 1902, i oktober tror jag, tidigt på morgonen. Med tecken och gester lyckades jag leja en taxi som tog mig till en adress som var nerkradsad på en papperslapp. Min destination var Vladimir Iljitjs hem. Innan dess (det måste ha varit i Zürich) hade jag fått lära mig att knacka på dörren på ett visst sätt. Såvitt jag minns öppnades dörren av Nadezjda Konstantinovna; mitt knackande måste ha fått upp henne ur sängen. Det var mycket tidigt på morgonen, och varje förnuftig man som var mer bekant med livets vanliga konventioner skulle ha väntat en timme eller två på stationen istället för att knacka på en främmande dörr i gryningen. Men jag var fortfarande helt påverkad av min flykt från Vercholensk.¹ Jag hade redan väckt upp Axelrods hushåll i Zürich på samma sätt, bara inte i gryningen utan mitt i natten.

Vladimir Iljitj låg fortfarande till sängs och hans ansikte uppvisade vänlighet blandad med berättigad överraskning. Under dessa omständigheter ägde vårt första möte och vårt första samtal rum. Vladimir Iljitj och Nadezjda Konstantinovna kände redan till mig via ett brev från Claire (M G Krjijanovskij), som officiellt hade presenterat mig för *Iskras* organisation i Samara under namnet "pennan". Således togs jag emot så här: "Men hallå, 'pennan' har kommit..." Jag fick te i köket, tror jag. Under tiden klädde Lenin på sig. Jag berättade om min flykt och klagade på det dåliga tillståndet hos *Iskras* frontorganisation (en organisation för att komma till utlandet): den kontrollerades av en socialistrevolutionär mellanstadie lärare som inte tyckte så bra om *Iskras* folk på grund av en hetsig polemik som nyligen hade inletts. Dessutom hade smugglarna plundrat mig skoningslöst och höjt alla priser och taxor.² Jag gav Nadezjda Konstantinovna mitt blygsamma paket med adresser och nyheter, eller närmare bestämt uppgifter om den nödvändiga avvecklingen av vissa adresser som hade blivit oanvändbara. På order från gruppen i Samara (Claire och andra) hade jag besökt Charkov, Poltava och Kiev, och överallt, åtminstone i Charkov och Poltava, fanns det väldigt svaga organisatoriska band.

Samma morgon, eller kanske nästa dag, tog jag en lång promenad med Vladimir Iljitj. Han visade mig Westminster Abbey (utifrån) och en del andra berömda byggnader. Jag minns inte exakt hur

1 Det distrikt vid övre Lena dit Trotskij hade landsförvisats.

2 På de illegala sändningarna av *Iskra* till Ryssland – engelska översättarens anmärkning.

han uttryckte sig, men innebörden var: ”det är *deras* berömda Westminster”. ”Deras” betydde givetvis inte engelsmännen utan fienden. Lenins till synes tillfälliga tonfall var väldigt naturligt för honom. Det var ett tonfall som alltid förekom när han talade om kulturella värderingar eller nya erövringar, vare sig det var British Museums förfining eller överflödet av information i *Times*, eller, många år senare, det tyska artilleriet eller franska flyget: ”*de*” förstod eller ”*de*” förfogar över, ”*de*” har uppnått eller lyckats – men alltid som fiender! I hans ögon föll de utsugande klassernas skugga över all mänsklig kultur, och för honom var denna skugga lika synlig som dagsljuset.

Såvitt jag minns var jag inte särskilt uppmärksam på Londons arkitektur då. Efter att för allra första gången ha transporterats till utlandet från Vercholensk, accepterade jag Wien, Paris och London ganska summariskt, och brydde mig inte om ”detaljer” som Westminster. Dessutom var det inte därför som Vladimir Iljitj hade tagit med mig på denna långpromenad. Hans syfte var att lära känna mig och studera mig. Och i själva verket var granskningen ”heltäckande”. Som svar på hans frågor beskrev jag landsflyktningarna i Lena och de inre grupperingar som uppstått. Vid den tiden handlade den viktigaste skiljelinjen om inställningen till aktiv politisk kamp, till principen om centralism inom organisationen och till terrorismen.

”Nå, men fanns det inga åsiktsskillnader avseende Bernsteins politik?”, frågade Vladimir Iljitj. Jag berättade att vi hade läst Bernsteins bok och Kautskys svar på den i fängelset i Moskva och sedan i landsflykten. Inte en enda av marxisterna bland oss talade för Bernstein. Vi såg det så att säga som en självklarhet att Kautsky hade rätt. Men vi såg inga samband mellan den teoretiska kamp som utvecklades i internationell skala och våra egna politiska diskussioner om organiseringen, tänkte inte ens på dem, åtminstone inte innan det första numret av *Iskra* och Lenins broschyr *Vad bör göras?* dök upp i kolonierna vid Lena. Dessutom sa jag till honom att vi hade läst Bogdanovs filosofiska pamfletter med stort intresse. Jag minns tydligt Vladimir Iljitjs anmärkning: han tyckte också att den lilla boken om att betrakta naturen ur materialistisk synvinkel var mycket värdefull, men, tja, Plechanov höll inte med om det, och förkunnade att det inte var materialism. Vid den tiden hade Vladimir Iljitj ännu inte någon definitiv egen uppfattning i frågan, han upprepade bara Plechanovs uppfattning med aktning för hans filosofiska auktoritet, men också med visst obehag. Även jag förvånades av Plechanovs bedömning av boken.

Sedan ställde Vladimir Iljitj några frågor om ekonomi. Jag berättade för honom att vi gemensamt hade studerat hans bok *Kapitalismens utveckling i Ryssland* i fängelset i Moskva, och hur vi i landsflykten arbetade oss igenom *Kapitalet* men hade stannat vid det andra bandet. Jag nämnde den enorma mängden statistiskt material som behandlas i *Kapitalismens utveckling*. I fängelset i Moskva kommenterade vi många gånger detta kolossala arbete.

”Ja, verkligen, det gjordes inte i en handvändning”, svarade Lenin. Det gjorde honom uppenbarligen glad att de unga kamraterna studerade hans viktigaste ekonomiska verk så noggrant.

Sedan talade vi om Machajskij, och det intryck hans teori hade gjort på oss i landsflykt och om de som hade fallit för den. Jag berättade att Machajskijs första stencilerade pamflett som nådde oss vid Lena kom ”högt uppifrån”, och gjorde ett starkt intryck på de flesta av oss på grund av dess hårda kritik av den socialdemokratiska opportunisten. I denna mening motsvarade den vårt sätt att tänka om polemiken mellan Kautsky och Bernstein. Det andra numret, där Machajskij ”sliter masken av” de marxistiska formlerna för reproduktion, och framställer det som ett teoretiskt rättfärdigande av att de intellektuella skulle suga ut proletariatet, väckte ilska och förvirring bland oss. Det tredje

numret, slutligen, som vi fick senare, innehöll ett program där resterna av ”ekonomism” knyts ihop med frön till syndikalism. Det fick oss att betrakta honom som helt osammanhängande.

Vi talade om mitt framtida arbete med Lenin, men bara helt allmänt. Jag ville först av allt bekanta mig med det som hade publicerats nyligen, och sedan avsåg jag att återvända till Ryssland illegalt. Det beslutades att jag för tillfället skulle ”titta runt” lite.

Jag måste hitta någonstans att bo, och Nadezjda Konstantinovna tog mig till ett annat distrikt i London, till ett hus där Vera Zasulitj och Martov bodde, och även Blumenfeld som hade hand om *Iskras* tryckeri. Det fanns ett ledigt rum för mig som jag tog. Huset var typiskt engelskt: bostadsytan bredde inte ut sig horisontellt utan vertikalt, med ägaren på nedre våningen, och hyresgästerna som bodde den ena ovanpå den andra. Det fanns ett gemensamt rum, som Plechanov vid sitt första besök hade givit smeknamnet ”nästet”. Det rådde stor oordning i rummet – huvudsakligen på grund av Vera Ivanovna, men inte helt utan Martovs aktiva medverkan. Här drack vi kaffe, höll långa samtal, rökte, etc. Härav namnet.

Så inleddes den korta Londonperioden i mitt liv. Jag slukade glupskt de tidigare numren av *Iskra* och broschyrerna från *Zarja* (Gryning).³ Vid den här tiden inledde jag också mitt arbete på *Iskra*. Jag skrev en kort artikel om 20-årsminnet av fästningen Schlüsselburg. Jag tror att det var mitt första arbete i *Iskra*. Artikeln avslutades med Homeros’ ord, eller närmare bestämt Homeros’ översättares, Gneditjs, ord. Jag citerade de ”oövervinnliga händer” med vilka revolutionen skulle gripa tag i tsarismen (på vägen från Sibirien hade jag läst Iliaden grundligt.) Artikeln glädde Lenin. Men han hade berättigade tvivel om ”oövervinnliga händer”, och gav uttryck för dem med godmodiga skämt. ”Men det är en vers av Homeros”, sa jag för att rättfärdiga mig, men medgav ändå glatt att det klassiska citatet inte var nödvändigt. Artikeln återfinns i *Iskra*, men utan de ”oövervinnliga händerna”.

Det var också här jag höll mina första föreläsningar i Whitechapel, där jag tvingades strida med den ”gamle” Tjajkovskij (han var redan en gammal man) och anarkisten Tjerkezov, som inte heller var ung. Jag blev genuint förvånad över att så kända, gråskäggiga landsflyktingar kunde prata sådant fullkomligt nonsens... Londons ”gamle medborgare”, emigranten och marxisten Aleksejev, stod i nära kontakt med *Iskra* och var min kontaktperson i Whitechapel. Han invigde mig i livet i England och var överhuvudtaget ”källan till alla mina kunskaper” på detta område.

Jag minns att jag efter ett ingående samtal med honom på vägen till och från Whitechapel berättade för Vladimir Iljitj om två av Aleksejevs uppfattningar. Den ena gällde hur den politiska regimen i Ryssland skulle förändras, den andra Kautskys senaste broschyr. ”I Ryssland”, sa Aleksejev, ”kommer förändringarna inte att ske gradvis, utan kommer på grund av enväldets *stelbenthet* att ske ganska våldsamt.” Jag minns särskilt väl ordet *stelbenthet* (grovhet, hårdhet, oföränderlighet). ”Tja, han kanske har rätt”, sa Lenin.

Aleksejevs andra omdöme handlade om Kautskys broschyr *Den sociala revolutionen*. Jag visste att Lenin var väldigt intresserad av denna lilla bok, som han enligt sina egna ord hade läst två gånger, och nu läste för tredje gången. Jag tror också att han redigerade den ryska översättningen. För egen del hade jag på Vladimir Iljitjs förslag just studerat broschyren. Aleksejev hävdade för övrigt att Kautskys verk var ”opportunistiskt”.

3 *Zarja* var *Iskra*-organisationens teoretiska tidskrift – engelska översättarens anmärkning.

”Träskalle”, sa Lenin oväntat, och rynkade ilsket på läpparna, något som alltid var ett tecken på missnöje hos honom.

Aleksejev inställning till Lenin var mycket respektfull: ”Jag anser honom vara viktigare för revolutionen än Plechanov.” Jag sa naturligtvis inget om det till Lenin, men berättade det för Martov. Han svarade inte.

Som vi vet bestod redaktionen för *Iskra* och *Zarja* av sex personer: tre ”gamlingar”, Plechanov, Zasulitj och Axelrod, och tre unga: Lenin, Martov och Potresov. Plechanov och Axelrod bodde i Schweiz, Zasulitj i London med de yngre medlemmarna. Vid den här tiden befann sig Potresov någonstans på kontinenten. Denna uppsplittring innebar många tekniska svårigheter, som dock inte bekymrade Lenin, snarare tvärtom.

Före min resa till kontinenten invigde han mig försiktigt i redaktionens inre förhållanden och sa att Plechanov krävde att hela redaktionen skulle flytta till Schweiz, men att han, Lenin, var mot det eftersom det skulle försvåra arbetet. Då förstod jag för första gången, men fortfarande ganska vagt, att redaktionen inte bara blev kvar i London på grund av polisiära bestämmelser utan också på grund av personliga och organisatoriska skäl.

I det dagliga politiska arbetet ville Lenin vara så oberoende som möjligt från de ”gamla” medlemmarna, framförallt från Plechanov, med vilken han redan hade haft hårda konflikter, i synnerhet under färdigställandet av partiprogrammet. I dessa fall var Zasulitj och Martov medlare. Under denna duell spelade Zasulitj rollen som Plechanovs sekundant, och Martov rollen som Lenins. De två medlarna var mycket förlåtande, och dessutom mycket vänliga mot varandra. Jag fick bara gradvis reda på de hårda sammandrabbningarna mellan Lenin och Plechanov när de försökte utarbeta programmets teoretiska del. Jag minns att Vladimir Iljitj frågade mig vad jag tyckte om programmet som just hade publicerats (i *Iskra*, nr 25, om jag inte missminner mig). Men jag hade bara läst programmet i stora drag, så jag kunde inte besvara de mer specifika frågor som intresserade Lenin. Åsiktsskillnaderna rörde att man – enligt Lenins åsikt – behövde definiera kapitalismens karaktär och dess viktigaste tendenser, koncentrationen av produktionen, mellanskiktens upplösning, klasskillnaderna etc., på ett skarpare och noggrannare sätt, medan Plechanov behandlade dessa ämnen mer förbehållsamt och mindre skarpt. Som bekant är programmet översälat av uttryck som ”mer eller mindre”, som kom från Plechanovs penna.

Såvitt jag minns, sa Martov och Zasulitj till mig att det första utkast som Lenin skrev mot Plechanovs förslag möttes av den sistnämndes hårda dom och högdragna gliringar, som var så typiska för honom i sådana fall. Men givetvis varken avskräckte eller hindrade det Lenin. Kampen antog en mycket dramatisk form. Vera Ivanovna upprepade själv vad hon brukade säga till Lenin: ”Georgij (Plechanov) är en vinthund. Han skakar och skakar motståndaren och släpper honom sedan, men du är en bulldogg: ditt grepp är dödligt.” Jag minns det mycket exakt, och även Zasulitjs sista anmärkning: ”Han (Lenin) blev jättenöjd. ’Så jag har ett dödligt grepp?’, frågade han förtjust.” När Vera berättade historien härmade hon muntert Lenins tonfall.

Under min vistelse i London kom Plechanov på ett kort besök, då jag träffade honom för första gången. Han kom till vår gemensamma bostad, och gick in i ”nästet”, men jag var inte hemma.

”George har kommit”, sa Vera Ivanovna. ”Han vill träffa dig. Gå till hans rum.”

”Vilken George?”, frågade jag förvånad, för jag tog för givet att det var ett berömt namn som jag inte kände till.

”Plechanov ... vi kallar honom George.”

Jag gick till honom samma kväll. Bredvid honom i det lilla rummet satt en välkänd tysk socialdemokratisk författare, Beer, och en engelsman, Askew. Eftersom det inte fanns fler stolar visste jag inte var jag borde sitta, och Plechanov föreslog – inte utan tvekan – att jag skulle sitta på sängen. Jag fann det fullständigt naturligt, och hade ingen aning om att det för en fullfjädrad europé som Plechanov var ett okonventionellt uppträdande som bara var tillåtet under extrema förhållanden. Samtalet hölls på tyska, som Plechanov inte talade flytande, så han begränsade sig till mycket korta anmärkningar. Beer talade först om hur skickligt den engelska borgarklassen hade förstått hur de skulle snärja de progressiva arbetarna, och därefter övergick konversationen till den franska materialismens engelska föregångare. Inom kort gick Beer och Askew sin väg. Georgij Valentinovitj förväntade sig, av goda skäl, att jag skulle gå med dem. Det var redan sent, och vi ville inte störa hushållerskan med prat. Men jag var tvärtom av åsikten att samtalet egentligen började först nu.

”Beer sa en del mycket intressanta saker”, sa jag.

”Ja, det han sa om engelsk politik var intressant, men det han sa om filosofi är nonsens”, sa Plechanov.

När han såg att jag inte förberedde mig för att gå föreslog han att vi skulle gå och ta ett glas öl. Han ställde några oviktiga frågor och var vänlig, men bakom vänligheten fanns ett inslag av dold otålighet. Jag upplevde att han var frånvarande. Han kanske bara var trött efter resan, men jag gick min väg med en känsla av missnöje och irritation.

Under Londonperioden, och senare i Genève, träffade jag Zasulitj och Martov oftare än Lenin. I London bodde jag i samma hus som dem, och i Genève åt vi i allmänhet middag och kvällsmat på samma restaurang, så jag träffade Martov och Zasulitj flera gånger om dagen, medan varje möte med Lenin, som bodde med sin familj, med undantag för officiella möten var en liten händelse.

Zasulitj var en enastående person och charmerande på ett särskilt sätt. Hon skrev väldigt långsamt och led faktiskt kreativa kval. ”Vera Ivanovna skriver inte – hon sätter ihop en mosaik”, sa Vladimir Iljitj en gång. Och hon satte i själva verket ihop varje mening separat, gick långsamt fram och tillbaka i rummet, lunkade fram i sina tofflor, rökte oavbrutet handrullade cigaretter och kastade fimpar och halvrukta cigaretter överallt på fönsterbänkar och bord, och spillde aska över sin jacka, händer, manuskript, teet i glaset och ibland på sin gäst. Hon var och förblev ända till slutet en gammal rysk radikal intellektuell på vilken ödet hade ympat marxismen. Zasulitjs artiklar visade att hon i anmärkningsvärt hög grad hade anammat marxismens teoretiska element. Men de ryska radikalernas moraliskt politiska grundvalar från 1870-talet blev kvar orörda i henne fram till hennes död. I förtrogna samtal tillät hon sig att rasa mot erkända marxistiska antaganden eller slutsatser. För henne hade ordet ”revolutionär” en oberoende mening, utan någon klang av klassmedvetande. Jag erinrar mig ett samtal med henne om hennes *Revolutionärer från en borgerlig miljö*. Jag använde uttrycket ”borgerligt demokratiska revolutionärer”. ”Men nej”, avbröt Vera Ivanovna irriterat eller snarare sorgset. ”Nej, inte borgerlig och inte proletär, utan bara revolutionär. Man kan förstås säga ’småborgerliga revolutionärer’”, tillade hon, ”om man tillskriver småbourgeoisin allt man inte kan placera någon annanstans...”

På den tiden var socialdemokratins ideologiska samlingspunkt Tyskland, och vi följde noga de ortodoxas kamp mot revisionisterna inom den tyska socialdemokratien. Vera Ivanovna gjorde inte det, och kunde plötsligt säga:

”Ja, ja. Det är alltid samma sak. De kommer också att sluta med en revidering, de kommer att ’återupprätta’ Marx, få majoriteten och ändå komma överens med kejsaren.”

”Vilka ’de’, Vera Ivanovna?”

”De tyska socialdemokraterna.”

Här visade sig för övrigt Vera Ivanovnas bedömning inte vara så fel som det verkade då, även om allting tog en annan väg och av andra skäl än hon förväntade sig.

Zasulitj såg med skepsis på programmet att ”dela upp jorden”. Hon avvisade det inte men skämtade godmodigt om det.

Jag minns en sådan episod. Strax innan kongressen kom Konstantin Konstantinovitj Bauer till Genève. Han var en av de gamla marxisterna, en ganska obalanserad och ombytlig person som en gång varit vän med Struve men nu tvekade mellan *Iskra* och *Osvobozjdenie* (Befrielse).⁴ I Genève blev han mer dragen till *Iskra* men ville inte gå med på att ”dela upp jorden”. Han gick för att träffa Lenin, som han troligen kände sedan tidigare. Men han återvände utan att ha blivit övertygad, kanske för att Vladimir Iljitj, som kände till hans Hamletliknande tvivel, inte hade gjort sig besväret att övertyga honom. Jag kände till Bauer från tiden i landsflykt, och hade nu en lång diskussion med honom om denna olyckliga uppdelning av jorden. Med svetten lackande lade jag fram alla de argument som jag hade samlat ihop under 6 månaders oändliga debatter med socialistrevolutionärer och alla de andra motståndarna till *Iskras* jordbruksprogram. Och på kvällen samma dag berättade Martov (åtminstone tror jag att det var han) för oss vid ett redaktionsmöte att Bauer faktiskt hade kommit till honom och till sist hade förklarat sig vara ”iskrait”. Trotskij hade skingrat alla hans tvivel.

”Om uppdelningen också?”, frågade Zasulitj oroligt.

”Ja, speciellt det.”

”Stackars man!”, utbrast Ivanovna med ett så komiskt tonfall att vi alla brast ut i skratt.

”Hos Vera Ivanovna grundar sig mycket på etik och känslor”, sa Lenin en dag. Både hon och Martov, fortsatte Lenin, frestades ibland att försvara terroristiska metoder, till exempel när Vilnius’ guvernör, Val, hade beordrat att arbetare som deltagit i en demonstration skulle pryglas. Spåren från denna tillfälliga ”tendens”, som vi kallade den då, går att återfinna i ett av *Iskras* nummer. Så här gick det till, tror jag: Martov och Zasulitj redigerade ett nummer av tidningen när Lenin befann sig på kontinenten. Nyheten om spöstraffen i Vilnius nådde London via en telegrambyrå. Det väckte i Vera Ivanovna den heroiska radikal som hade skjutit Trepov på grund av att han plågade politiska fångar. Martov stödde henne. När Lenin fick det nya numret av *Iskra* blev han upprörd.

”Det är första steget mot kapitulation för den socialistrevolutionära läran.”

⁴ Organ för Befrielseförbundet, till vilket Miljukov, Struve och Prokopovitj hörde, och som först ”stod med en fot i det socialdemokratiska lägret och med den andra i liberalernas läger”. Zinovjev, *Kommunistiska partiets historia*, s 70 – engelska översättarens anmärkning.

Samtidigt kom det ett protestbrev från Plechanov. Denna händelse hade ägt rum innan jag anlände till London, så min beskrivning kan innehålla en del felaktigheter om händelseutvecklingen, men jag minns mycket väl affärens grunddrag.

”Givetvis handlar det inte om att anta terrorism som metod”, försökte Vera Ivanovna förklara, ”men terrorism kanske kan lära dem att inte prygla folk...”

Zasulitj kunde egentligen inte föra en verklig diskussion – än mindre kunde hon tala offentligt. Hon besvarade aldrig sin motståndares argument direkt; hon muttrade något för sig själv, och brast helt plötsligt ut i en hel rad meningar, så fort att hon nästan storknade, och vände sig då inte till den som svaret gällde, utan till den hon trodde skulle förstå henne.

När debatterna var formella, med ordförande, satte Vera Ivanovna aldrig upp sig på talarlistan; för att säga något måste hon vara i ett febrilt tillstånd. Men då brydde hon sig inte alls om den formella proceduren, behandlade den med förakt: hon avbröt alltid talaren och ordföranden, och sa det hon ville säga tills hon var färdig. För att förstå henne var man tvungen att följa hennes tankegång noga. Och oavsett om hennes tankar var fel eller rätt var de alltid intressanta och uteslutande hennes egna. Man kan tänka sig vilken kontrast Vera Ivanovna, med sin diffusa radikalism, subjektivitet och förvirring, var mot Vladimir Iljitj. Inte så att det tyckte illa om varandra, men det fanns en känsla av djupt strukturell oförenlighet. Hennes psykologiska insikter fick henne att inse Lenins styrka, som hon redan då betraktade med vag fientlighet. Det visade sig i hennes tal om ”dödligt grepp”.

De komplicerade förhållanden som fanns mellan redaktionens medlemmar blev gradvis klara för mig, men inte utan en del svårigheter. Som jag redan har sagt kom jag till London som en verklig lantis, i mer än en mening. Vid den tiden hade jag aldrig varit utomlands, och dessutom inte ens varit i Petersburg! Jag hade bara varit i Moskva och Kiev som politisk fånge. Jag kände bara till de marxistiska författarna från deras artiklar. I Sibirien hade jag läst några nummer av *Iskra* och Lenins *Vad bör göras?*. I fängelset i Moskva hade jag vagt hört talas om Iljitj, författaren till *Kapitalismens utveckling* (jag tror det var från Vanovskij), som socialdemokratins stjärnskott. Jag kände till lite om Martov, ingenting om Potresov. Jag studerade *Iskra* och *Zarja* flitigt, speciellt vad som hade hänt utomlands, och i ett av numren av *Zarja* stötte jag således på en lysande artikel riktad mot Prokopovitj om gruvfackföreningarnas roll och innebörd. ”Vem är den här Molotov?”, frågade jag Martov. ”Det är Parvus.” Men jag visste inget om Parvus heller. Jag godtog *Iskra* som en helhet, och hade under dessa månader ingen önskan, till och med en sorts inre motvilja, mot att leta efter olika strömningar, undertoner, inflytande eller liknande i tidningen eller bland redaktörerna.

Jag minns att jag lade märke till att många ledare och artikelserier i *Iskra*, inte var undertecknade, men ändå var skrivna i första person: ”I det eller det numret sa jag”, ”jag har redan skrivit det och det”, etc. Jag frågade vem som hade skrivit artiklarna. Det visade sig att alla var skrivna av Lenin.

När jag talade med honom anmärkte jag att jag tyckte det var fel att använda pronomenet ”jag” i osignerade artiklar. ”Varför är det fel?”, frågade han förbryllat, och trodde kanske att jag sa något som inte bara var slumpmässig, eller att jag uttryckte mer än en personlig åsikt.

”Jag vet inte, men jag tycker det”, svarade jag vagt, eftersom jag inte hade något mer exakt att säga om det.

”Jag tycker inte det”, sa Lenin och skrattade tvetydigt.

Vid den tiden kunde man ha upplevt en aning ”egoism” i denna litterära vana. Men genom att ge sina artiklar, även de osignerade, en speciell stil, tog Lenin fullt personligt ansvar för deras politiska linje. Tydligt var han inte helt säker på att hans närmaste kollegor delade denna linje. Redan här ser vi i liten skala Lenins orubbliga, envisa målmedvetenhet: hela hans väsen var inriktat på ett enda stort syfte, och han använde alla omständigheter och lät sig inte hindras av några formaliteter, när han strävade mot detta mål – det var förvisso ledaren Lenin.

Lenin vägledde *Iskra* politiskt, men den som bidrog mest var Martov. Han skrev utan svårighet och oupphörligt, precis som han talade. Lenin brukade tillbringa mycket tid på British Museum, där han var upptagen med sina teoretiska studier. En gång satt Lenin på biblioteket och skrev en artikel mot Nadezjdin, som på den tiden politiskt stod mellan socialdemokraterna och socialistrevolutionärerna, och hade sin egen lilla tidskrift i Schweiz. Kvällen innan (han jobbade vanligtvis på kvällen) hade Martov redan skrivit ett eget långt bidrag om Nadezjdin.

”Har du läst Julians artikel?”, frågade Vladimir Iljitj mig när jag träffade honom på museet.

”Ja”, svarade jag.

”Vad tycker du om den?”

”Jag tycker att den verkar bra.”

”Tja”, sa Lenin. ”den kanske är bra, men den är inte tillräckligt exakt. Slutsatserna saknas. Här har jag skrivit något”, och han gav mig ett litet pappersark med sin handskrift, ”och nu vet jag inte vad jag ska göra: ska jag kanske lägga till det som en kompletterande anmärkning till Julians artikel.”

I nästa nummer av *Iskra* publicerades Martovs artikel med noter från Lenin längst ner på sidan. Både artikeln och noterna var osignerade. Jag vet inte om de finns med i Lenins samlade verk. Men jag kan garantera att han skrev dem.

Några månader senare, under veckorna innan kongressen, blossade en ny skarp meningsmotsättning upp mellan Lenin och Martov, om inställningen till gatudemonstrationerna, eller mer exakt om den väpnade kampen med polisen. Lenin hävdade att det var nödvändigt bilda små väpnade grupper så att stridbara arbetare skulle lära sig hur man skulle kämpa mot polisen. Martov var mot det. Dispyten nådde redaktionen. ”Kommer det inte att ge upphov till något som liknar gruppterror?”, kommenterade jag Lenins förslag. (Man ska komma ihåg att vi vid den tiden var väldigt mycket mot socialistrevolutionärernas terroristiska taktik.) Martov tog upp frågan och började utveckla tanken att man skulle lära demonstranterna att försvara sig själva mot attacker från polisen, men inte organisera grupper för att kämpa mot dem. Jag, och troligen även andra, tittade förvåntansfullt på Plechanov, som undvek att svara och föreslog att Martov skulle skriva ner resolutionen så att vi skulle kunna begrunda den kontroversiella frågan med en text i händerna. Men hela frågan drunknade i mängden av andra händelser och problem under kongressen.

Jag fick inte många möjligheter att observera Lenin och Martov privat, utanför våra konferenser och möten. Redan då ogillade Lenin de långa diskussioner, formlösa konversationer och oändliga kaotiska samtal som oundvikligen ledde till skvaller och tjatter bland emigranterna. Men Martov var lagd åt den sortens tidsfördriv. Lenin, denna revolutionens kraftfulla maskinist, hade ett enda mål framför sina ögon, och det var mot detta mål han strävade, inte bara inom politiken utan också i sina teoretiska och filosofiska studier, under diskussioner med andra eller när han lärde sig främmande

språk. Han var troligen den mest extrema nyttoetiker som historiens laboratorium har skapat. Men denna nyttoetik var av allra bredaste historiska omfattning, och förminskade därför inte hans personlighet eller gjorde den fattigare – tvärtom, med ökande erfarenheter och alltmer omfattande aktioner utvecklades och berikades den.

Redan nu kände sig Martov, som då var hans närmaste kamrat under kampen, inte särskilt bekväm jämte Lenin. De använde fortfarande det familjära ”du”, men det märktes redan en viss kylighet i deras relationer. Martov levde mycket mer för dagen och dess bekymmer, för det aktuella litterära arbetet, publicistarbetet, polemiken, för nyheter och samtal. Även om Lenin var fast förankrad i nuet, så försökte han ständigt få syn på framtiden. Martov utvecklade oräkneliga och ofta briljanta gissningar, hypoteser, förslag, som han snabbt glömde bort, medan Lenin väntade och utvecklade sina när han behövde dem. De detaljerade spetsfundigheterna i Martovs teorier fick ofta Lenin att skaka på huvudet av oro. Vid den tiden hade de politiska skillnaderna ännu inte blivit fastställda. De var faktiskt knappt märkbara. Först i efterhand verkar det synas tecken på dem. Senare, vid tiden för splittringen vid den andra kongressen, delades medarbetarna i *Iskra* upp i *hårda* och *mjuka*. Vi vet att denna beteckning användes mycket i början, just på grund av att skiljelinjerna ännu inte var så skarpa; det var snarare skillnader i förhållningssättet till vissa problem och hur beslutsam man var att löpa linan ut.

Vad gäller skillnaderna mellan Lenin och Martov kan man säga att Lenin redan innan splittringen och före kongressen var ”hård” och Martov ”mjuk”. Och båda visste det. Lenin tittade på Martov, som han värderade mycket högt, med en kritisk och nästan misstänksam blick; Martov kände blicken och blev orolig och ryckte nervöst på sina smala axlar. När de möttes efteråt och talade med varandra saknades det, åtminstone i min närvaro, en vänlig ton och skämt. När Lenin talade tittade han förbi Martov, och Martovs ögon tittade å andra sidan stelt från bakom de hängande glasögonen som han aldrig rengjorde. Till och med när Lenin talade med mig om Martov hade hans röst ett särskilt tonfall: ”Å, jag förstår. Sa Julian det?”, där han uttalade namnet på ett speciellt sätt, lite betonat som för att varna: ”Ja, ja, en bra man, till och med anmärkningsvärd, men mycket, mycket svag.”

Tveklöst hade Vera Ivanovna också ett visst inflytande över Martov – inte bara politiskt utan också psykologiskt, och hon höll honom borta från Lenin. Allt detta är förstås mer övergripande psykologisk karakterisering än fakta, och dessutom en karakterisering som görs 21 år i efterhand. Under dessa år belastades mitt minne av många händelser, och jag kanske begår misstag här och där när jag skildrar dessa vaga uppfattningar om personliga relationer. Hur mycket minns vi, och vilken roll spelar vår fantasi – oavsiktligt – när vi återskapar det förflutna? Men jag tror att jag i allt väsentligt verkligen minns vad som hände och hur det hände.

Efter min så kallade ”försöksperiod” i Whitechapel (Aleksejev brukade ”rapportera” till redaktionen) skickades jag på en föreläsningsturné till Bryssel, Liège, Paris. Temat var: ”Vad är historisk materialism och hur tolkar socialistrevolutionärerna den?” Vladimir Iljitj var mycket intresserad av temat, och tittade igenom min plan för föreläsningarna, mina noter och citat. Han föreslog att jag skulle omarbeta dem till en artikel till nästa nummer av *Zarja*, men jag vågade aldrig göra det.

Inom kort kallade ett telegram tillbaka mig från Paris till London. Det var tal om att skicka mig till Ryssland illegalt. Vladimir Iljitj trodde att det kunde vara till nytta; kamrater i Ryssland klagade på dålig organisering och att det saknades folk, och jag tror att Claire-Krzjizjanovskij också bad mig att

återvända. Men redan innan jag nådde fram till London hade planen förändrats. L G Deutsch, som då bodde i London och var mycket vänlig mot mig, berättade senare att han ingrep ”till min förmån” genom att hävda att ”ynglingen” – han kallade mig aldrig något annat – skulle få lov att stanna utomlands för att studera. Efter lite diskuterande höll Lenin med honom. Det var ett frestande förslag att arbeta i *Iskras* ryska organisation, men jag var ändå glad över att bli kvar utomlands ännu ett tag.

En söndag gick jag med Vladimir och Nadezjda Konstantinovna till en socialistisk kyrka i London, där ett socialdemokratiskt möte följdes av att man sjöng gudfruktiga, revolutionära psalmer. Om jag inte misstar mig var talaren en tryckeriarbetare som hade återvänt hem från Australien. Vladimir översatte viskande hans tal för oss, ett tal som, åtminstone för att vara vid den tiden lät ganska revolutionärt. Sedan ställde sig alla upp och sjöng: ”Allsmäktige Gud, sätt stopp för kungar och rika män ...” eller något liknande. ”Det finns många revolutionära och socialistiska element inom det engelska proletariatet”, sa Vladimir Iljitj när vi lämnade kyrkan, ”men de är så hopflätade med konservatism, religion och fördomar att de inte kan ta sig till toppen.”

Det kan vara av intresse att här nämna att Zasulitj och Martov levde helt åtskilda från den engelska arbetarrörelsen; de var helt uppslukade av *Iskra* och det som omgav den. Medan Lenin åtminstone då och då på egen hand undersökte tillståndet inom denna rörelse.

Det säger sig själv att Vladimir Iljitj och Nadezjda Konstantinovna och hennes mor bodde mycket enkelt. När vi återvände från den socialdemokratiska kyrkan åt vi tillsammans i det lilla köket i deras tvårumslägenhet. Jag minns det som om det var igår hur tunna köttskivor serverades direkt ur en gryta. Sedan drack vi te, och skämtade som vanligt om huruvida jag skulle kunna hitta hem ensam. Jag hade fortfarande svårt att känna igen gatorna, och eftersom jag är benägen att systematisera saker kallade jag denna egenhet för ”topografisk idioti”.

Datum för kongressen närmade sig och slutligen beslutades att *Iskras* högkvarter skulle flytta till Schweiz, till Genève. Det var mycket billigare att bo där och lättare att hålla kontakt med Ryssland. Lenin dolde sin irritation och höll med. Jag skickades till Paris och reste vidare till Genève med Martov. Förberedelsearbetet inför kongressen fortsatte mer energiskt. Strax därefter kom även Lenin till Paris. Han var där för att hålla tre föreläsningar om jordbruksfrågan på den så kallade Ryska högskolan som hade organiserats i Paris av landsförvisade ryska universitetsprofessorer. Efter att Tjernov hade hållit en föreläsning på skolan krävde den marxistiska delen av studenterna att Lenin skulle bjudas in. Professorerna blev mycket oroliga och bad föreläsaren att om möjligt inte ge sig på polemik. Men Lenin kände sig inte bunden av några löften och inledde den första föreläsningen med att säga att marxismen var en revolutionär teori och följaktligen till sitt väsen ytterst kontroversiell, men att det på intet vis motsade dess vetenskapliga natur.

Jag erinrar mig att Vladimir Iljitj var mycket nervös inför sin första föreläsning. Men i talarstolen behärskade han sig omedelbart, åtminstone utåt. Professor Gambarov hade kommit för att lyssna på honom, och formulerade sitt intryck till Deutsch så här: ”En sann professor!” Med detta menade den vänlige mannen att han lovordade Lenin högt. Föreläsningarna var fyllda av polemik mot *narodnikerna* och Davids sociala jordbruksreformism, som Lenin jämförde och satte på samma nivå. Men hela tiden höll han sig inom ekonomiskt teoretiska ramar och berörde inte den aktuella politiska kampen eller socialdemokratins, socialistrevolutionärernas, etc. jordbruksprogram.

Lenin tvingade sig själv att hålla sig inom dessa ramar med tanke på publikens akademiska karaktär. Men efter den tredje föreläsningen höll han ett politiskt tal om jordbruksfrågan. Jag tror att det var på Rue Choisy 110, och arrangerat av *Iskras* grupp i Paris och inte längre av högskolan. Salen var full. Hela högskolans studentgrupp hade kommit för att höra de praktiska slutsatserna av den teoretiska framställning de hade serverats på föreläsningarna. Talet handlade om *Iskras* dåtida jordbruksprogram och i synnerhet den ersättning byarna skulle få för uppdelningen av jorden. Jag minns inte längre vem som talade som Lenins motståndare, men jag minns verkligen att Lenins avslutande ord var briljanta. En av personerna på *Iskra* i Paris sa till mig när han gick: ”Idag överträffade Lenin sig själv.” Efteråt gick *Iskras* folk tillsammans med talaren till ett kafé. Alla var jättenöjda och föreläsaren själv på ett glatt humör. Gruppens kassör berättade om intäkterna från försäljningen av inträdesbiljetter: *Iskra* hade tjänat mellan 75 och 100 francs på föreläsningen, en summa som inte ska föraktas. Allt detta hände i början av 1903. För tillfället kan jag inte ange datum mer exakt, men jag tror inte att det ska vara alltför svårt att ta reda på det, om det inte redan har gjorts.

Under Lenins besök beslutade man att ta med honom till operan. N I Sedova, som tillhörde *Iskra*-gruppen, utsågs att ordna med det. Vladimir Iljitj tog sig till och från teatern – Opera Comique – med samma portfölj som han hade haft med sig till föreläsningen på högskolan. Operan var *Louise* av Massenet,⁵ med en mer eller mindre demokratisk handling. Vi satt tillsammans på läktaren. Utöver Lenin, Sedova och jag var Martov där, de övriga minns jag inte längre.

Det finns en liten händelse förknippad med operabesöket, som inte har alls med musik att göra, men som gjorde djupt intryck på mig. Lenin hade köpt skor i Paris, och de visade sig vara för trånga. Han led av dem i några timmar men beslutade sig sedan för att ta av dem. Mina egna skor råkade vara mycket slitna, och Lenin gav mig sina nya skor som till min glädje till en början verkade passa utmärkt, och jag bestämde mig för att bära dem vid vårt besök på operan. Promenaden dit gick bra, men på teatern märkte jag att saker och ting inte var så bra. Det är troligen därför jag inte längre minns vilket intryck föreställningen gjorde på Lenin och mig. Men jag minns att han var på gott humör och skämtade och skrattade. På vägen hem blev mitt lidande outhärdligt och Vladimir Iljitj retade mig hela tiden skoningslöst. Men bakom hans skämt låg en verklig medkänsla: hade han han inte själv haft några timmars obehag av samma skor?

Jag nämnde ovan att Lenin var nervös inför sina föreläsningar i Paris. Jag känner att jag måste återvända till det. Den sortens nervositet upplevde han också mycket senare i offentliga sammanhang, och starkare ju mindre sympatisk publiken var, ju mer formellt mötet var. Som talare verkade Lenin alltid full av självförtroende. Han talade energiskt och så snabbt att stenograferna hade svårt att hinna med. Men när han inte kände sig hemma lät hans röst inte som hans egen, utan som ett operasångligt och avlägset eko. När han kände att just *denna* publik verkligen behövde lära sig något av det *han* hade att säga, blev hans röst däremot livlig, flexibel och mjukt övertygande, inte ”retorisk” i ordets verkliga mening, utan snarare konverserande, och anpassad till podiets behov. Det fanns ingen retorik i hans tal, ändå var de mer än värtaliga. Man kan förstås säga att alla talare talar bäst inför *sin egen* publik. Allmänt sett är det naturligtvis sant. Men frågan är vilken publik talaren upplever som *sin* och under vilka omständigheter. Europeiska talare som Vandervelde är skolade efter parlamentariskt mönster, och behöver ceremoniella omgivningar och formella tilldragelser för att fungera. De känner sig mest avspända vid formella eller officiella festligheter. För Lenin var den

5 Här blandar Trotskij ihop Massenet med Gustave Charpentier – engelska översättarens anmärkning.

sortens möten en mindre katastrof. Sina mest lysande och övertygande tal höll han när han analyserade frågor om politisk kamp. Han var troligen som bäst när han talade till centralkommitténs medlemmar på randen till oktoberrevolutionen.

Innan föreläsningarna i Paris hade jag bara hört Lenin en enda gång, i London tror jag, i slutet av december 1902. Märkligt nog har jag inte enda minne av det, varken varför han talade eller om vad. Ibland tvivlar jag nästan: var det verkligen han som talade då? Men ja, det är säkert: ett stort möte med ryssar i London var en stor händelse. Lenin skulle inte ha varit där om han inte skulle hålla ett tal. Jag kan bara förklara mitt dåliga minne så här: med största sannolikhet behandlade Lenins föreläsning samma tema som fanns i det senaste numret av *Iskra*. Jag hade redan läst Lenins artikel, så talet innehöll inget nytt för mig. Det blev ingen diskussion efter föreläsningen. Bland "Londonborna" fanns det ingen motståndare som var självsäker nog att säga emot Lenin. En del av publiken bestod av anarkister, och en del kom från *Bund*. Atmosfären var inte särskilt trevlig, och följaktligen var det en ganska händelsefattig tillställning. Jag kommer bara ihåg att herr och fru B, från *Rabotjaja Mysls* (Arbetarnas tankar) tidigare grupp i Petersburg, och som sedan en tid bodde i London, mot slutet av mötet kom och bjöd in mig: "Kom till oss på nyår" (det är därför jag kommer ihåg att mötet ägde rum i slutet av december). "Varför då?", frågade jag som en trångsynt barbar. "För att fördriva tiden i en krets av kamrater. Uljanov kommer att vara där och Krupskaja." Jag minns att de sa Uljanov och inte Lenin, och jag förstod inte genast vilka de talade om. Det visade sig att Zasulitj och Martov också var inbjudna. Nästa dag talade vi om det i "nästet" och frågade Lenin om han skulle gå. Jag tror inte att någon gick dit. Det är synd, det skulle ha varit det enda tillfället att ha sett Lenin tillsammans med Zasulitj och Martov på en nyårsfest.

Efter att jag hade anlänt till Genève från Paris blev jag inbjuden till Plechanov, tillsammans med Zasulitj och Martov. Jag tror att Vladimir Iljitj också var där. Men jag har bara vaga minnen om den kvällen. Hursomhelst var den inte av politisk natur, utan "social", om inte till och med borgerlig. Jag minns att jag satt där hjälplös och nedstämd; då och då kom värden eller värdinnan och visade mig lite uppmärksamhet, annars visste jag inte vad jag skulle göra. Plechanovs döttrar serverade te och kakor. Det var lite spänt bland oss, och uppenbarligen var jag inte den enda som kände sig obekvämt. Kanske var det min ungdom som gjorde att jag kände kylan mer än de andra? Det var mitt första och sista besök där, och givetvis var mina intryck av "besöket" mycket flyktiga och kanske också lättvindiga, precis som överhuvudtaget alla mina möten med Plechanov var flyktiga och lättvindiga. Jag har försökt att ge ett kort intryck av den ryska marxismens gamla mästare och lysande figur på andra ställen. Här vill jag bara förmedla mina intryck av de första kontakterna, som tyvärr inte var alls lyckade. Zasulitj var orolig över detta, och sa till mig: "Jag vet, George kan vara outhärdlig, men i själva verket är han en hemskt sympatisk varelse." (Det var hennes favoritloge.)

Här skulle jag vilja nämna att det i motsats till detta alltid var en atmosfär av enkelhet och verklig kamratskap i Axelrods familj. Än idag minns jag med tacksamhet de timmar jag tillbringade med Axelrods gästvänliga familj under mina täta besök i Zürich. Även Vladimir Iljitj tillbringade mycket tid där, och utifrån vad familjen berättade för mig måste han ha uppskattat deras värme och innerlighet. Det föll sig att jag aldrig träffade honom hos Axelrod.

Vera Zasulitjs enkelhet och vänlighet mot unga kamrater var helt unik. Om man inte kan tala om hennes "gästvänlighet", så var det bara för att hon själv hade mer behov av att få det än att visa det. Hon bodde, klädde sig och skötte sig som den enklaste av studenter. Materiellt var hennes största

nöjen tobak och senap – som hon konsumerade i stora mängder. När hon bredde ett tjockt lager senap på en mycket tunn skiva skinka sa vi: ”Nu frossar Vera Ivanovna.”

Den fjärde medlemmen i ”gruppen för Arbetets frigörelse”, L G Deutsch, var också anmärkningsvärt vänlig och uppmärksam mot de unga kamraterna. Hittills har jag inte nämnt att han i egenskap av *Iskras* administratör deltog med rådgivande röst under redaktionens möten. Deutsch höll i allmänhet med Plechanov, och hans uppfattning i frågor om revolutionär taktik var mer än måttfulla. En gång sa han, till min stora förvåning:

”Det kommer aldrig att bli något väpnat uppror, unge man, och det behövs inte. I landsflykten hade vi också stridstappar som började slåss vid minsta provokation och krossades. Min ståndpunkt var annorlunda: stå fast och låt regeringen förstå att det kan bli en stor strid, men bli aldrig för involverad. På så sätt fick jag regeringens respekt och en uppmjukning av regimen. Vi borde använda samma sorts taktik mot tsarismen, annars kommer vi att besegras och krossas utan någon nytta för saken.”

Jag blev så förbluffad över denna taktiska spådom att jag i tur och ordning berättade om den för Martov, Zasulitj och Lenin. Jag har glömt Martovs reaktion, men Vera Ivanovna sa: ”Eugene (Deutschs gamla smeknamn) har alltid varit sådan: personligen utomordentlig modig, men politiskt ytterst försiktig och återhållsam.” När Lenin hörde det sa han ungefär: ”Hm, hm ... ja, ja”, och så skrattade vi båda utan att uttrycka någon uppfattning.

Delegaterna till den andra kongressen började anlända till Genève, och det hölls hela tiden möten med dem. Under detta förberedande arbete spelade Lenin otvivelaktigt den ledande rollen, men inte alltid uppenbart. Det hölls möten med *Iskras* redaktion, möten med *Iskras* organisation, enskilda möten med delegaterna, i grupper och tillsammans. Vissa delegater hade fullt av tvivel och invändningar, eller hade med sig krav eller klagomål. Förberedelsearbetet tog upp mycket tid.

Bara tre arbetare deltog på kongressen. Lenin hade långa diskussioner med var och en av dem och vann över alla tre. En av dem var Schotman från Petersburg. Han var fortfarande mycket ung, men förnuftig och tankfull. Jag minns hur han kom tillbaka efter ett samtal med Lenin (vi bodde i samma lägenhet) och hela tiden upprepade: ”Som hans ögon glittrar, man kan tro att han tittar rakt igenom en ...”

Delegaten från Nikolajev var Kalafati. Vladimir Iljitj frågade ut mig om honom i detalj eftersom jag kände honom från Nikolajev – och sedan tillade han med ett lurigt leende: ”Han säger att han kände dig som en sorts tolstojan.”

”Vad är det för nonsens!”, sa jag nästan ilsket.

”Tja, vad är det för fel på det?”, svarade Lenin, till hälften för att lugna mig, till hälften för att retas. ”Du var väl bara ungefär 18 år då, och folk föds ju inte som marxister.”

”Det må så vara”, sa jag, ”men jag hade verkligen inget med tolstojanism att göra.”

En huvudpunkt under överläggningarna var formuleringarna i stadgarna. Och det viktigaste problemet var organisationens struktur, alltså att avgöra förhållandet mellan centralorganet och centralkommittén. Jag hade kommit utomlands med tanken att ”centralorganet”, alltså tidningen, borde ”underordna” sig centralkommittén. Det var också inställningen bland majoriteten av de ryska

iskraiterna – förvisso utan att vara särskilt bestämda och definitiva.

”Det kommer inte att fungera”, svarade Vladimir Iljitj, ”styrkeförhållandena är inte sådana. Hur ska de styra oss från Ryssland? Det duger inte ... Vi är det stabila centrum och ska sköta verksamheten härifrån.”

En av resolutionerna krävde att ”centralorganet” skulle publicera artiklar som skrivits av centralkommitténs medlemmar.

”Till och med de som går mot ’centralorganet’?”, frågade Lenin.

”Givetvis.”

”Varför det? Det leder ingen vart. Under vissa förhållanden kan en diskussion mellan två medlemmar i ’centralorganet’ vara av värde, men att ryska medlemmar i centralkommittén polemiserar mot ’centralorganet’ utanför Ryssland är oacceptabelt.”

”Men innebär inte det ’centralorganets’ fullständiga diktatur?”, frågade jag.

”Vad är det för fel med det?”, genmälde Lenin. ”I det nuvarande läget kan det inte vara på annat sätt.”

Det var mycket motsättningar vid den tiden om den så kallade ”rätten att kooptera”. Vid ett av mötena beslutade vi ungdomar att det skulle finnas rätt till ”positiv” och ”negativ kooptering”.

”Men det ni kallar ’negativ kooptering’ betyder på ryska rätten att ’göra sig av med’ någon”, sa Lenin skrattande till mig nästa morgon. ”Det är inte så enkelt! Försök bara – ha, ha, ha – tillämpa er ’rätt till negativ kooptering’ på *Iskras* redaktion.”

För Lenin var den viktigaste frågan hur ’centralorganet’ (dvs. *Iskra*) skulle organiseras på ett sådant sätt att den i praktiken också skulle fylla rollen som centralkommitté. Enligt hans åsikt gick det inte att behålla den gamla gruppen med ”de sex”. Zsuzlitj och Martov var nästan alltid på Plechanovs sida i alla tvistefrågor, så i bästa fall innebar det ett dödläge med tre röster mot tre. Ingen av de två grupperna ville utesluta någon annan ur kommissionen. Den enda återstående utvägen var att utvidga kommissionen. Lenin ville ta med mig i redaktionen, och sedan skapa en mindre grupp i den med tre redaktörer, Plechanov, Martov och honom själv. Vladimir Iljitj invigde mig gradvis i sin plan, dessutom utan att alls nämna att han redan hade föreslagit mig som sjunde medlem i redaktionen, och att denna motion hade godtagits av alla utom Plechanov, som motsatte sig den bestämt. I Plechanovs ögon innebar inträdet av en sjunde medlem att gruppen ”Arbetets frigörelse” missgynnades: fyra ”unga” medlemmar mot tre gamla.

Jag tror att allt detta var den viktigaste orsaken till Georgij Valentinovitjs uppenbart ovänliga inställning till mig. Tyvärr blev det också meningsmotsättningar mellan oss som bara blev alltför tydliga för delegaterna. Om jag inte missminner mig började det med projektet att starta en folklig tidning. En del delegater betonade att det, jämte *Iskra*, behövde ges ut en folklig tidning, om möjligt i Ryssland. Denna tanke fördes speciellt fram av gruppen ”Södra arbetaren”, och det var en tanke som Lenin var bestämt mot. Hans invändningar var många och av olika karaktär, men den viktigaste var rädslan för att det skulle kunna uppstå en speciell gruppering på basis av en ”folklig” förenkling av socialdemokratins principer, innan partiets kärna hade hunnit bli stabil och kunnat konsolidera sig ordentligt. Plechanov var för att skapa en folklig tidning, gick bestämt mot Lenins uppfattning

och sökte öppet stöd bland lokala delegater. Jag stod på Lenins sida.

Under ett av sammanträdena utvecklade jag tanken – om det var rätt eller fel är likgiltigt för mig nu – att vi inte behövde en folklig tidning utan en rad propagandistiska pamfletter och broschyrer som skulle hjälpa till att lyfta upp avancerade arbetare till *Iskras* nivå, att en folklig tidning dessutom skulle begränsa *Iskra* och göra partiets politiska yttre drag otydliga och samtidigt sänka det till ekonomisternas och socialistrevolutionärernas normer. Plechanov invände: ”Varför skulle det göra partiets yttre drag otydliga? I ett folkligt organ”, fortsatte han, ”kan vi givetvis inte säga allt. Vi ska ta upp vissa krav, föra fram vissa paroller, men inte debattera taktiska frågor. Vi ska säga till arbetarna att vi måste kämpa mot kapitalismen, men givetvis ska vi inte gå in på en teoretisk diskussion om *hur* man borde kämpa mot kapitalismen.”

Jag tog upp detta argument: ”Men ’ekonomisterna’ och socialistrevolutionärerna säger ju också att man måste kämpa mot kapitalismen. Vi är oense med dem på just denna punkt, *hur* man ska kämpa mot kapitalismen. Om vi inte besvarar den frågan i det folkliga organet, så suddar vi genast ut skillnaden mellan oss och socialistrevolutionärerna.” Mitt resonemang verkade övertygande och Plechanov kom inte på något svar på det. Denna händelse förbättrade givetvis inte hans relationer till mig. Strax efter detta skedde en andra konflikt, denna gång vid ett redaktionsmöte. Man beslutade att jag skulle delta på mötena, utan rösträtt, tills dess kongressen hade avgjort hela frågan om redaktionens sammansättning. Plechanov var kategoriskt mot det. Men Vera Ivanovna sa till honom: ”Men jag ska ta med honom.” Och hon ”tog” verkligen med mig.

Vad som hände bakom scenen fick jag höra om först mycket senare, och jag gick till mötena ovetande och helt obekymrad. Georgij Valentinovitj hälsade mig med den speciella kylighet som han var mästare på. Och vid just detta möte måste redaktörerna ta itu med den tvistefråga mellan Deutsch och Blumenfeld som jag redan har nämnt. Deutsch var administratör för *Iskra*. Blumenfeld hade ansvar för tryckeriet. Blumenfeld klagade på att Deutsch la sig i tryckeriets inre angelägenheter. Plechanov stödde Deutsch i namn av gammal vänskap och föreslog att Blumenfeld uteslutande skulle ta hand om tryckandet. Jag invände att det inte gick att sköta tryckeriet på det sättet; utöver tryckeriprocessen och -tekniken fanns det också administrativa och organisatoriska frågor, och Blumenfeld borde få fria händer i dessa frågor. Jag minns hur giftigt Plechanov svarade: ”Utän tvekan har kamrat Trotskij rätt, i så måtto som det på basis av tekniken uppstår olika överbyggnader – administrativa och andra – det är precis vad teorin om historisk materialism lär oss, men...”, och så vidare, och så vidare.

Lenin och Martov stödde mig diskret och en lämplig resolution antogs. Men detta var det sista strået... Som vi såg stod Vladimir Iljitj i båda fallen på min sida. Samtidigt såg han med oro att mina relationer till Plechanov försämrades alltmer. Det hotade slutgiltigt att omintetgöra hela hans plan för att omorganisera redaktionen. På ett av de följande mötena med nyanlända delegater tog Lenin mig åt sidan och sa: ”I frågan om ett folkligt organ är det bäst om du låter Martov gå mot Plechanov. Martov kommer att röra ihop hela frågan medan du bankar på om den. Det är bättre att låta den försvinna....” Uttrycken ”röra ihop” och ”banka på” minns jag tydligt.

Efter ett av redaktionsmötena på Café Landolt, eller kanske efter det möte som jag just nämnde, började Zasulitj, på sitt för henne karakteristiska sätt, att blygt men ändå enträget klaga på att vi angrep liberalerna ”alltför mycket”. Det var hennes ömma punkt. ”Men hör på, de försöker hårt”, sa hon och tittade förbi Lenin trots att det var honom hon framförallt tänkte på. ”I senaste numret av

Osvobozjdenie framhåller Struve Jaurès som ett exempel, och uppmanar de ryska liberalerna att inte bryta med socialismen, eftersom de i så fall hotas av samma beklagliga öde som den tyska liberalismen. De borde istället låta sig inspireras av de franska radikalsocialisterna.”

Lenin stod vid bordet med sin oäkta Panamahatt på huvudet (mötet var praktiskt taget slut och han var på väg att gå).

”Ytterligare ett skäl att angripa dem kraftfullt”, sa han med ett belåtet leende och som för att reta Vera Ivanovna.

”Men... men...!”, utropade hon förtvivlat, ”de tar ett steg i vår riktning och vi måste ’angripa dem kraftfullt!’”

”Det är rätt. Struve säger till sina liberaler: ’Ni får inte använda grova tyska metoder mot vår socialism utan de finare franska metoderna. Ni måste kokettera, locka, luras och korrumpera, som de franska radikaler som flirtar med jaurèsismen’.”

Jag kan förstås inte återge detta minnesvärda samtal ord för ord. Men dess innebörd och andemening är starkt inpräntat i mitt minne. För tillfället har jag inte tillgång till något som tillåter mig att kontrollera fakta, men det borde inte så svårt. Det räcker att leta igenom exemplar av *Osvobozjdenie* från våren 1903 efter Struves artikel om liberalernas förhållande till den demokratiska socialismen i allmänhet och jaurèsismen i synnerhet. Jag minns artikeln just i samband med Vera Ivanovnas ord och händelsen som beskrivs ovan. Om man tittar på datum för publiceringen och den tid det tog för det ifrågasvarande numret av *Osvobozjdenie* att nå Genève, och för Vera Ivanovna att läsa den, dvs. 3-4 dagar, kan man tillräckligt exakt slå fast datum för dispyten i Café Landolt. Jag minns att det var en vårdag – kanske redan tidig sommar – solen lyste klart och Lenin log gladlynt. Jag minns tydligt hans tyst håfulla röst, hans självsäkerhet och ”robusta” utseende – ja, han såg ”robust” ut, trots att han då var mycket magrare än under de sista åren av sitt liv. Vera Ivanovna var som vanligt nervös, och vände sig från den ena till den andra. Men jag tror ingen lade sig i dispyten, som hursomhelst inte varade längre än den tid det tar att göra sig i ordning för att gå. Jag gick hem tillsammans med Vera Ivanovna. Hon var nedstämd, och kände att Struve förlorade sitt spel. Jag kunde inte trösta henne. Men ingen av oss förutsåg då i hur hög grad, *hur definitivt*, den ryska liberalismen hade besegrats under denna korta dialog i dörren till Café Landolt.

* * *

Jag inser hur otillräckligt allt som jag hittills har berättat är. Min berättelse låter sämre än vad jag föreställde mig när jag började. Men jag har noga återgivit allt som mitt minne har bevarat, även om det inte är så viktigt, ty det finns nästan inga kvar nu som mer i detalj kan tala om denna period. Plechanov är död. Zasulitj är död. Martov är död. Och Lenin är död. Det är knappast möjligt att någon av dem har lämnat efter sig några memoarer. Kanske Vera Ivanovna? Men vi har inte hört något om det. Av den gamla redaktionen lever bara Axelrod och Potresov. Men frånsatt alla andra skäl hade de två bara en liten del i det redaktionella arbetet och deltog sällan på redaktionsmötena. Deutsch skulle kunna berätta en del saker, men han kom utomlands strax innan den beskrivna perioden tog slut, kort före mig, och deltog dessutom inte direkt i redaktionsarbetet.

Nadezjda Konstantinovna kan och hoppas vi kommer att ge ovärderlig information.* Vid den tiden stod hon i själva centrum för hela det organisatoriska arbetet. Det var till henne de nyanlända kam-

* Se Krupskaja, [Lenin](#), på marxistarkiv.se – öa.

raterna rapporterade först; hon informerade och sa farväl till de som avreste, arrangerade kontakter och hemliga förbindelser; hon gav instruktioner, skrev brev, krypterade och dechiffrerade. Det fanns nästan alltid en doft av bränt papper i hennes rum. Och så ofta hon klagade med vänlig envishet på att kamraterna inte skrev tillräckligt, att de hade blandat ihop chiffret, eller skrev med kemiskt bläck så att den ena raden blev otydlig av den andra, etc. Av ännu större betydelse var naturligtvis att hon under detta organisatoriska arbete sida vid sida med Lenin dag för dag kunde observera vad som hände med och kring honom. Ändå hoppas jag att mina anmärkningar inte kommer att vara överflödiga, i synnerhet som Nadezjda Konstantinovna åtminstone på min tid sällan var närvarande vid redaktionsmötena, men främst för att en utomståendes friska ögon kan se saker som mer familjära ögon missar. Det må vara hur det vill med det, det jag har berättat har jag berättat.

Och nu skulle jag vilja göra några allmänna kommentarer: jag är främst intresserad av varför Lenins politiska identitet, hans självuppfattning, enligt min åsikt nådde en avgörande vändpunkt just under perioden på den gamla *Iskra*; varför denna vändpunkt både var oundviklig och nödvändig.

Lenin for utomlands som en mogen 30-årig man. I studentföreningarna, de första socialdemokratiska grupperna och emigrantkolonierna i Ryssland hade han haft de högsta posterna. Han kunde inte vara omedveten om sin styrka, om så bara för att alla han kom i kontakt med och de han arbetade med erkände det. Han hade lämnat Ryssland med avsevärda teoretiska kunskaper, och med en hel del politiska erfarenheter – och allt detta var helt genomsyrat av den kraftfulla strävan efter ett bestämt mål som var så kännetecknande för hans intellektuella karaktär. Utomlands måste han samarbeta med gruppen ”Arbetets frigörelse”, speciellt med Plechanov, denna klartänkta och briljanta uttolkare av Marx, teoretiker, politiker, publicist, vida berömda talare med kontakter i Europa, som så många hade lärt av.

Vid Plechanovs sida stod två stora auktoriteter: Zasulitj och Axelrod. Det var inte bara Vera Ivanovnas heroiska förflutna som gjorde henne till en framstående figur. Nej, det var hennes knivskarpa intellekt, hennes kunskaper speciellt på det historiska området och hennes ovanliga psykologiska intuition. Det var via Zasulitj som ”Gruppen” tidigare hade upprättat relationer till den gamle Engels. Till skillnad från Plechanov och Zasulitj, som hade starka band till socialismen i de latinska länderna, representerade Axelrod den tyska socialdemokratins tankar och erfarenheter. Denna uppdelning av ”inflytelsesfärer” uttrycktes också i var de bodde. Plechanov och Zasulitj slog sig ner i Genève, medan Axelrod bodde i Zürich. Axelrod inriktade sig på taktiska frågor, och som vi vet skrev han inte några teoretiska eller historiska böcker. Han skrev väldigt lite, och det han skrev rörde nästan alltid socialismens taktiska frågor. På detta område visade Axelrod både självständighet och skarpsinnighet. Utifrån våra oräkneliga samtal – en gång i tiden var jag mycket vänligt inställd till honom och Zasulitj – insåg jag att mycket av det som Plechanov har skrivit om taktiska frågor är frukten av ett kollektivt arbete, och att Axelrods del i det är betydligt större än vad som framgår av bara de tryckta dokumenten. Axelrod sa mer än en gång till Plechanov, som före splittringen 1903 var ”Gruppens” obestridlige och älskade ledare: ”Georgij, du har lång räckvidd, och skaffar det du behöver från överallt.” Som bekant skrev Axelrod ett förord till Lenins manuskript till [De ryska socialdemokraternas uppgifter](#), som skickades från Ryssland. Med denna handling adopterade ”Gruppen” den talangfulle ryske partiarbetaren, men lät samtidigt göra det känt att han skulle betraktas som en elev. Det var just som elev som Lenin och två andra elever reste utomlands. Jag var inte med vid de första mötena mellan elever och lärare, vid de möten då *Iskras* politik

utarbetades. Men i ljuset av de händelser som jag har beskrivit, och speciellt i ljuset av den andra kongressen, är det lätt att förstå, att det både var de principiella meningsmotsättningar som bara hade börjat visa sig och de äldre männens bedömning av Lenins utveckling och betydelse, som gjorde konflikten så oerhört hård.

Under och omedelbart efter den andra kongressen blandades den ilska, med vilken Axelrod och de andra redaktionsmedlemmarna kritiserade Lenins agerande, med förvåning: ”Hur vågade han gå så långt?” Denna förvåning ökade när Lenin efter brytningen med Plechanov - som ägde rum strax efter kongressen – fortsatte kampen. Axelrods och de andras sinnesstämning kanske förmedlas bäst med uttrycket: ”*Vad i hela världen har bitit honom?*” Det var inte så längesedan han lämnade Ryssland, resonerade de ”gamla”, och han kom hit som elev och betedde sig som en sådan (det var framförallt detta Axelrod betonade i sin beskrivning av *Iskras* första månader.) Varifrån kom detta plötsliga självförtroende? Hur vågade han? Sedan förekom gissningar. Han hade förberett marken i förväg i Ryssland. Inte för inte befann ”kommunikationslinjerna” sig i Nadezjda Konstantinovnas händer. Det var där kamraternas sinnen i det fördolda påverkades mot gruppen ”Arbetets frigörelse”.

Zasulitj var förvisso inte mindre ilsken än de andra, men hon kanske förstod bättre än de andra vad som hände. Det var inte utan orsak som hon långt innan splittringen hade sagt till Lenin att han till skillnad från Plechanov hade ”ett dödligt grepp”. Och vem vet vilken effekt dessa ord fick på honom? Kanske han sa till sig själv: Ja, det är rätt. Vem förstår Plechanov bättre än Zasulitj? Han skakar och skakar och släpper sedan, och uppgiften är inte att skaka och släppa... Det behövs ett ”dödligt grepp.”

I vilken mån och i vilken mening det kan stämma att de ryska kamraternas sinnen och åsikter först ”bearbetades” kan Nadezjda Konstantinovna svara bättre på än någon annan. Även utan att känna till alla fakta kan man anta att det i stort sett var sant. Lenin förberedde alltid morgondagen, samtidigt som han stärkte och befäste det han hade uppnått idag. Hans kreativa tänkande stod aldrig still, och hans vaksamhet mattades aldrig av. När han blev övertygad om att gruppen ”Arbetets frigörelse” inte kunde ge proletariats stridbara förtrupp ett omedelbart ledarskap under den annalkande revolutionen, så drog han alla de praktiska slutsatserna av detta. Organisationens ”gamla” medlemmar – och inte bara de – hade fel: detta var inte längre den unga, dugliga aktivist, vars verk Axelrod presenterade genom att skriva ett vänligt, nedlåtande förord – det var en ledare som var helt inriktad på ett enda syfte. Och det verkar som om han blev medveten om att vara en ledare genom att arbeta sida vid sida med de äldre: genom att arbeta med lärarna insåg han att han var starkare och mer outhärlig än vad de var.

Det är sant att Lenin, enligt Martov, i Ryssland redan var främst bland jämlikar. Men där agerade han fortfarande i snäva socialdemokratiska kretsar, i nybildade organisationer. De ryska parti-medlemmarna präglades ännu av provinsialism. Hur många Lassalle och Bebel hade de? Gruppen ”Arbetets frigörelse” var av en helt annan kaliber. Plechanov, Axelrod och Zasulitj befann sig på samma nivå som Kautsky, Lafargue, Guesde och Bebel, den verkliga tyske Bebel! När Lenin mätte sin styrka med dem, så mätte han sig på samma gång med den europeiska standarden. Det var just under konflikterna med Plechanov, då redaktionen delade sig i två läger, som Lenin fick den hårdhet och det självförtroende förutan vilket han inte skulle ha blivit framtidens Lenin. Och konflikterna med de ”gamla” medlemmarna var oundvikliga. Inte för att det redan på förhand fanns två olika

uppfattningar om den revolutionära rörelsen – vid denna tid var det ännu inte så; det som skilde dem var olika sätt att närma sig politiska händelser, organisering och i synnerhet hantering av politiska problem, och följaktligen även inställningen till den annalkande revolutionen. Partiets gamla medlemmar hade redan 20 års landsflykt bakom sig. För dem var *Iskra* och *Zarja* framförallt ett litterärt åtagande. För Lenin var de två publikationerna tvärtom omedelbara, värdefulla verktyg för revolutionär handling. Någonstans djupt inne i Plechanov fanns den revolutionära skeptikern dold. Det visade sig några år senare (1905-1906) och ännu mer tragiskt under det imperialistiska kriget. Han såg ner på Lenins typiska inriktning mot ett enda och unikt mål, och hade gott om nedlåtande, illvilliga skämt om den i rockärmen.

Som jag redan har sagt sysslade Axelrod mer med taktiska problem, men hans tankegång vägrade envist gå från förspel vidare till förberedelser. Ofta visade Axelrod stor skicklighet att analysera de tendenser och nyanser som kännetecknade olika grupperingar bland revolutionära intellektuella. Han var den förrevolutionära politikens homeopat. Han tillämpade laboratoriemetoder och procedurer; han hanterade mycket små kvantiteter; han observerade de minsta grupperna; han vägde allt på en kemists våg. Inte utan orsak ansåg Deutsch att Axelrod var som Spinoza, och det var ingen slump att Spinoza var diamantskärare, ett arbete som kräver ett förstoringsglas. Lenin betraktade tvärtom händelser och omständigheter som en helhet, och tränade sitt tänkande att nå fram till samhällsmassornas djup, vilket gjorde att han kunde reagera på den annalkande revolution som överraskade både Plechanov och Axelrod.

Av de gamla medlemmarna i *Iskra* verkar det som om Vera Ivanovna Zasulitj var den som mest direkt kände revolutionen nära sig. Hennes förståelse av historia – levande, helt utan pedanteri och genomsyrad av intuition – hjälpte henne mycket. Men hennes syn på revolutionen var en gammal radikals syn. Djupt i sin själ var hon övertygad om att vi redan hade alla beståndsdelar till en revolution, med undantag för en ”verklig”, självsäker liberalism som skulle leda rörelsen. Hon var av uppfattningen att vi, marxister, med vår olägliga kritik av liberalerna och ”mobbing” av dem, egentligen spelade en kontrarevolutionär roll. Vera Ivanovna uttryckte förstås aldrig sådana uppfattningar offentligt; inte heller i personliga samtal var hon särskilt frispråkig, men icke desto mindre var det hennes innersta tankar. Därifrån härrörde motsättningarna mellan henne och Paul Axelrod, som hon ansåg vara en dogmatiker. Inom ramen för den laboratorietaktik som han förespråkade betonade han ständigt socialdemokratins dominerande roll. Men han vägrade föra över tillämpningen av sin lära från grupper och kretsar till samhällsklasser som var i rörelse. Det var den klyfta som skiljde honom från Lenin.

Lenin reste varken utomlands som marxist ”i allmänhet”, eller för att ägna sig åt ”allmänt” litterärt och revolutionärt arbete, och inte heller i syfte att fortsätta de 20 års arbete som gruppen ”Arbetets frigörelse” hade utfört. Nej, han reste som en möjlig ledare, som ledare för den revolution som vällde fram och som han tydligt märkte och insåg. Han reste för att på kortast möjliga tid skapa denna revolutions ideologiska bas och organisatoriska ramar. Och när jag talar om Lenins alltid obevekliga men på samma gång disciplinerade målmedvetenhet, så ser jag det inte som ett försök att uppnå en ”slutseger” – nej det skulle vara alltför vagt och meningslöst. Jag ser det som ett konkret, direkt och omedelbart arbete för det praktiska målet att påskynda revolutionens utbrott och säkerställa dess seger.

När Lenin under sin verksamhet utomlands befann sig sida vid sida med Plechanov, och när det inte

längre fanns det som tyskarna kallar ”avståndets kraft” mellan dem, stod det helt klart för ”eleven”, att han i dåtidens avgörande frågor inte hade särskilt mycket mer att lära av läraren, och att läraren genom sitt förhållande och sin skepsis kunde hindra det nödvändiga arbetet, och genom sin auktoritet avleda de yngre kollegorna från arbetet. Det är grunden till Lenins framsynta oro för redaktionens sammansättning, därav kombinationen av ”kommittéer med sju och tre”, därav strävan att skilja Plechanov från gruppen ”Arbetets frigörelse” och bilda en ledande kommission med tre personer där Plechanov fortfarande skulle ha inflytande i frågor om revolutionär teori och Martov i frågor om revolutionär politik. De personliga allianserna kanske förändrades, men det viktigaste i planen för framtiden förblev oförändrat, och blev till sist blod, kött och ben.

Vid den andra kongressen vann Lenin Plechanov till sin sida, men utan hopp om att behålla honom särskilt länge. Samtidigt förlorade han Martov, för evigt. Uppenbarligen hade Plechanov lagt märke till något vid den andra kongressen. Åtminstone sa han då till Axelrod när denne bittert och med förvåning förebrådde honom för hans allians med Lenin: ”Från sådana saker skapas Robespierre.” Jag vet inte om denna viktiga mening någonsin publicerades i pressen eller om den är allmänt känd i partiet, men jag garanterar att den är korrekt. ”Från sådana saker skapas Robespierre!” ”Och till och med något ännu mycket större, Georgij Valentinovitj”, svarar historien. Men uppenbarligen fördunklades denna historiska upptäckt snabbt i Plechanovs medvetande. Han bröt med Lenin och återgick till sin skepsis och bitande sarkasm, som vartefter tiden gick för övrigt tappade sin skärpa.

Under splittringen, som redan kastade sin skugga, var det inte bara Plechanov och problemet med gamla medlemmar som spelade en roll. Den andra kongressen betecknade slutet på förberedelseperiodens första, preliminära skede. Bara det faktum att *Iskras* organisation helt oväntat splittrades i två nästan lika stora grupper var i sig själv bevis på att det i detta skede fanns kvar många olösta problem. Uppfattningen om ett parti som grundade sig på en samhällsklass höll just på att gå upp för de intellektuella radikalerna. Strömmen av intelligentsia till marxismen pågick fortfarande. Studentrörelsen, eller åtminstone dess vänster, lutade åt *Iskra*. Bland intelligenta ungdomar, särskilt utomlands, fanns det många grupper som stödde *Iskra*. Allt detta var ungdomligt, omoget, och till största delen osäkert. Kvinnliga studenter som tillhörde *Iskra* ställde sådana här frågor till en ordförande: ”Bör en anhängare till *Iskra* gifta sig med en örlogsofficer?” Bara tre arbetare deltog vid den andra kongressen och de togs med först efter svårigheter. Å ena sidan rekryterade och skolade *Iskra* ett flertal yrkesrevolutionärer och drog till sig unga och idealistiska arbetare. Å andra sidan ”passerade” ett stort antal intellektuella *Iskra* för att direkt byta sida till *Osvobozjdenie*.

Iskra var inte bara framgångsrikt som marxistiskt organ för ett framväxande proletärt parti, utan också som en ytterst vältalig stridbar politisk tidning med extrema vänsteruppfattningar. Intelligentsians mer radikala delar var, i stundens ingivelse, beredda att kämpa för frihet under *Iskras* fana, men med sitt undervisande progressiva tänkesätt var de misstroende mot proletariatets styrka. Tidigare hade detta misstroende fått sitt uttryck i ekonomismen; senare antog det på ett ganska sinnrikt sätt *Iskras* skyddande färg utan att genomgå någon grundläggande förändring. I slutändan var det uppenbart att *Iskras* verkliga erövringar var mycket mindre imponerande än sin lysande seger. Jag ska här inte bedöma i vilken mån Lenin var medveten om detta före den andra kongressen, men det stod utan tvivel klarare och mer uppenbart för honom än för någon annan. Bland alla de brokiga strömningar och stämningar som samlades under *Iskras* fana, och vilka återspeglades i redaktionen, var Lenin den enda som personifierade framtiden: dess svåra uppgifter, grymma strider och oräkne-

liga offer. Härav följde vaksamhet och misstänksamhet som hos en soldat. Härav följde hans noggranna behandling av organisationsfrågor, som fick ett symboliskt uttryck i första paragrafens skrivningar om medlemskap i partiet.⁶ Det var därför helt naturligt att Lenin vid den andra kongressen, som skulle skörda frukterna av *Iskras* ideologiska segrar, påbörjade uppgiften att på nytt sälla kadrerna på ett hårdare och mer krävande sätt. För att vidta en sådan åtgärd med halva kongressen som motståndare, med Plechanov som otillförlitlig halv-allierad, och de andra medlemmarna i redaktionen som beslutsamma motståndare; för att under sådana förhållanden inleda detta arbete måste man ha en stark tro, inte bara på saken i sig utan också på sin egen styrka.

Denna tro på sin egen styrka var resultatet av Lenins bedömning av sig själv, prövad i praktiska erfarenheter. Han skaffade sig den också från sitt gemensamma arbete med ”lärarna” och de första stormiga konflikterna – redan då flög det gnistor och blixtrar som varslade om den kommande splittningens stormar och dunder. Det var Lenins imponerande målmedvetenhet som lät honom inleda denna uppgift och avsluta den. Oavbrutet spände han bågen mer och mer, till bristningsgränsen, samtidigt som han noga kände på strängen med sitt finger för att se om den slaknade någonstans, eller om den riskerade att brista. ”Du kan inte spänna bågen så, den kommer att gå sönder”, sa de från alla håll.

”Den kommer inte att gå sönder”, svarade mästербågskytten, ”vår båge är gjord av oförstörbart proletärt material, och man måste spänna bågen mer och mer, ty pilen är tung och vi måste få den att flyga mycket, mycket långt!”

Strax före oktoberrevolutionen

Jag läste om Lenins ankomst till Petersburg, och att han talade på arbetarmöten och angrep kriget och den provisoriska regeringen, i amerikanska tidningar i det kanadensiska koncentrationslägret Amherst. De inspärrade tyska matroserna började omedelbart intressera sig för Lenin, vars namn de stötte på för första gången i tidningens reportage. Mina medfångar väntade otåligt på krigsslutet, som skulle öppna koncentrationslägrets grindar för dem. De lyssnade uppmärksamt på alla röster mot kriget. Dittills hade de bara känt till Liebknecht, men de hade alltid fått höra att han hade sålt sig till fienden. Nu fick de höra om Lenin. Inom kort berättade jag om Zimmerwald och Kienthal. Lenins arbete mot kriget fick många av dem att erinra sig Liebknechts idéer.

Under min resa genom Finland fick jag de första nya ryska tidningarna, med telegram om att Tsereteli, Skobelev och andra ”socialister” hade gått med i den provisoriska regeringen. Därmed blev situationen helt klar. Andra eller tredje dagen efter min ankomst till Petersburg bekantade jag med Lenins Aprilteser. Det var precis vad revolutionen behövde. Det var först senare som jag kom att läsa Lenins artikel i *Pravda*, ”Den första revolutionens första etapp” [[Brev från fjärran \(1:a brevet\)](#)], som han hade skickat från Schweiz.

Än idag bör man läsa de gamla förrevolutionära numren av *Pravda* med största uppmärksamhet, ty de är ytterst intressanta och politiskt upplysande. Gentemot en hel del förvirrade skrifter framstår

⁶ Det löd i Lenins formulering: ”Som partimedlem anses envar, som godkänner dess program och stöder partiet såväl med materiella medel som med personlig medverkan i en av partiorganisationerna.” Martovs formulering: ”Som tillhörande Rysslands socialdemokratiska parti anses envar, som godkänner dess program och aktivt arbetar på att genomföra dess uppgifter under kontroll och ledning av partiets organ.”

Lenins ”Brev från fjärran” i all sin intensitet och kraft. Hans lugna teoretiska framställning påminner om en spänd stålspiral som rätar ut sig, expanderar och omfattar revolutionens hela ideologi.

Några dagar efter min ankomst kom jag överens med kamrat Kamenev om att besöka *Pravdas* redaktion. Det första mötet måste ha ägt rum den 5:e eller 6:e maj. Jag sa till Lenin att ingenting skiljde mig från hans Aprilteser och hela den inriktning som partiet hade tagit efter hans ankomst, och att jag stod inför alternativet att antingen gå med i partiorganisationen med en gång ”individuellt” eller försöka få med mig de bästa delarna av Mezjrajontsi [Interdistriktskommittén], vars organisation i Petersburg omfattade nästan 3.000 arbetare, och till vilken ett antal värdefulla revolutionära krafter var anslutna: Uritskij, Lunatjarskij, Joffe, Vladimirov, Manuilskij, Karatjan, Jurenjev, Pozern, Litkens och andra.

Antonov-Ovsejenko hade redan anslutit sig till partiet, jag tror att även Sokolnikov hade gjort det. Lenin uttryckte sig inte kategoriskt för det ena eller andra. Framförallt var det nödvändigt att jag bekantade mig mer med situationen och personerna. Lenin ansåg att det inte var uteslutet med någon form av samarbete med Martov, och särskilt med en del av mensjevik-internationalisterna som just hade anlänt från utlandet. Vi måste förvisso se hur samarbetet med ”internationalisterna” skulle se ut i praktiken.

Efter att ha fått Lenins underförstådda och allmänna godkännande, avstod jag för min del från att driva på händelseutvecklingen. Vår politik var densamma. Från första dagen jag anlände sa jag på arbetarnas och soldaternas möten: ”Vi bolsjevik och internationalister”. När ”och” bara visade sig hindra flödet i mina resonemang, tog jag bort det och började säga: ”Vi bolsjevik-internationalister”. På så sätt föregicks den organiserade enheten av den politiska enheten.⁷

Jag var på *Pravdas* redaktion två eller tre gånger vid de mest kritiska ögonblicken före julidagarna. På dessa första möten, och än mer efter julidagarna, gav Lenin mig ett intryck av intensiv koncentration och enorm självbehärskning bakom en mask av ”vardaglig” enkelhet och lugn. Under dessa dagar föreföll Kerenskijs regering allsmäktig. Bolsjevismen verkade vara ”ett negligerbart sällskap”. Partiet insåg själv ännu inte sin framtida styrka. Men samtidigt ledde Lenin det beslutsamt framåt mot sina storslagna uppgifter.

Hans tal vid den första sovjetkongressen orsakade oro och fientlighet inom majoriteten som bestod av socialistrevolutionärer och mensjevik. De kände vagt att den här mannen siktade långt framåt, men de såg inte själva målet. Och de småborgerliga revolutionärerna frågade sig: Vem är han? Vad är han? Är han helt enkelt en galning? Eller en revolutionär projektil med hittills okänd räckvidd?

Lenins tal vid sovjetkongressen, där han talade om att man behövde fängsla 50 kapitalister, kanske inte var någon ”retorisk” framgång. Men det var utomordentligt viktigt. Talaren fick korta applåder från de relativt få bolsjevikerna när han lämnade talarstolen med uppsynen hos en man som inte hade sagt allt, eller inte sa det precis som han ville... I detta ögonblick spred sig en aning om det ovanliga i salen. Det antydde det som komma skulle, och under ett ögonblick kände alla det medan deras förbryllade blickar följde denna så vanliga och så gåtfulla man.

Vem är han? Vad är han? Kallade inte Plechanov i sin tidning Lenins första tal i det revolutionära Petersburg för ren galenskap? Anslöt sig inte de delegater som massorna hade valt i allmänhet till

⁷ I sin historia om revolutionen konstruerar N N Suchanov en särskild politik som skulle ha skilt mig från Lenins politik. Men Suchanov är en välkänd ”konstruktivist” – L T:s not.

socialistrevolutionärerna och mensjektiverna? Och orsakade inte Lenins ståndpunkt ibland också våldsamt missnöje bland bolsjektiverna själva?

Å ena sidan krävde Lenin att man definitivt skulle bryta inte bara med den borgerliga liberalismen, utan också med förespråkarna av ”försvarsvänlighet”, oavsett deras politiska karaktär.⁸ I sitt eget parti organiserade han kampen mot ”gammalbolsjektiverna”, som – skrev Lenin – ”flera gånger spelat en bedräglig roll i vårt partis historia genom att tanklöst upprepa en *inlärd* formel i stället för att *undersöka* den nya, levande verklighetens säregenhet”.⁹ Ytligt sett försvagade han därmed sitt eget parti. Å andra sidan förkunnade han samtidigt vid sovjetkongressen: ”Det är inte sant att inte något parti är redo att ta makten nu. Det finns ett sådant parti, det är vårt parti.” Finns det inte en enorm motsättning mellan ståndpunkten hos ett från alla andra isolerat ”propagandasällskap”, och denna offentliga deklARATION om att gripa makten i detta jättelika, i sina grundvalar sönderslagna land? Och sovjetkongressen insåg inte på minsta sätt vad denne märklige man ville, vad han hoppades på, denna kyliga visionär som skrev små artiklar i en liten tidning.

När Lenin vid sovjetkongressen med enastående ärlighet, som bara dumbommar tog för enfaldighet, förkunnade: ”Vårt parti är redo att ta över makten”, möttes det av rungande skratt. ”Skratta så mycket ni vill”, sa Lenin. Han visste att den skrattar bäst som skrattar sist. Lenin älskade detta talesätt, eftersom han var fast besluten att skratta sist. Han gick lugnt vidare och visade att de till att börja med skulle fångla 50 eller hundra av de viktigaste miljonärerna; att folk skulle få höra att vi anser att alla kapitalister är rövare, och att Teresjtjenko bara var mindre slipad än Miljukov, men ingalunda bättre. Allt detta var fruktansvärt, avskyvärt naiva åsikter! Och denna representant för en liten del av kongressen, som av och till applåderade honom diskret, sa till hela kongressen: ”Är ni rädda för makten? Vi är redo att gripa den.” Som vanligt blev svaret skratt, vid den tidpunkten nästan nedlåtande och bara lite oroligt.

Även i sitt andra tal valde Lenin noga ut några utomordentligt enkla ord ur ett brev från en bonde: hur man måste klämma åt bourgeoisien hårdare, så att den ”spricker i alla sömmar”, ty först då kommer kriget att ta slut, och om vi inte klämmer åt bourgeoisien så hårt, kommer det att gå illa. Utgjorde detta enkla, naiva citat hela programmet? Hur kan det inte vara en överraskning? Och återigen nedlåtande och oroliga skratt. Och om man skulle se det som ett abstrakt program från en grupp propagandister, så skulle dessa ord, ”klämma åt bourgeoisien”, inte ha särskilt mycket tyngd. Och ändå insåg inte de som vid den tiden blev så förbryllade av Lenins tal att han osvikligt tolkade historiens ökande tryck på bourgeoisien, som till sist skulle få den att ”spricka i alla sömmar”. Det var inte utan orsak som Lenin i maj hade förkunnat för Maklakov att ”arbetarnas och fattigböndernas land stod tusen gånger mer till vänster än Tjernov och Tsereteli, och hundra gånger mer till vänster än vi bolsjeviker.”

Detta var den främsta källan till Lenins taktik. Under den nya men redan djupt oroliga demokratiska ytan förnam han djupt därinne ”arbetarnas och fattigböndernas land”. Det var redo för den allra största revolution, med en beredvillighet som det fortfarande var omöjligt att uttrycka i politiska ordalag. Alla partier som talade i arbetarnas och böndernas namn lurade dem. Miljontals arbetare och bönder kände överhuvudtaget inte till vårt parti, hade ännu inte insett att just vårt parti företrädde deras strävanden. Å andra sidan var vårt parti ännu inte medvetet om sin egen potentiella

8 ”Anhängare till ett revolutionärt försvarskrig mot Tyskland ...” – engelska översättarens not.

9 Lenin, [Brev om taktiken](#), på marxistarkiv.se, s 2.

kraft, och av detta skäl stod det ”hundra gånger” mer till höger än arbetarna och bönderna. Det som krävdes var trafik i båda riktningarna: massorna måste upptäcka vårt parti; och i sin tur måste partiet upptäcka massorna. Inte rusa för långt fram, men inte heller stanna bakom. Uppgiften var att förklara tålmodigt och ihärdigt, förklara till och med det som verkade mycket enkelt: ”Ned med de tio kapitalistiska ministrarna!” Mensjevikerna håller inte med? Då ”ned med mensjevikerna”! De skrattar? Låt dem skratta: de kommer inte att skratta så länge. Skrattar bäst som skrattar sist.

Jag hade föreslagit att sovjetkongressen brådsökande skulle diskutera frågan om den nya militära offensiven som höll på att förberedas vid fronten. Jag minns att Lenin höll med om mitt förslag men först ville diskutera det med de andra medlemmarna i centralkommittén. Vid [kongressens] möte hade kamrat Kamenev med sig Lenins hastigt nedtecknade deklARATION från bolsjevikerna om offensiven. Jag vet inte om dokumentet fortfarande existerar. Men hans text var av en eller annan orsak oacceptabel både för bolsjevikerna och internationalisterna. Även Pozern, som var utsedd att föra fram den, ansåg den otillräcklig. Jag skrev ner en annan text som antogs och till slut lades fram inför kongressen. Om jag inte missminner mig leddes vårt ingripande av Sverdlov, som jag träffade för första gången under sovjetkongressen. Han var då ledare för bolsjevikfraktionen.

Sverdlov var så liten och klen att man trodde att han var sjuk. Ändå fanns det något i honom som gav intryck av auktoritet och lugn styrka. Han ledde diskussionen utan att höja rösten, utan att avbryta talarna. Han arbetade lugnt och smidigt, precis som en väloljad motor. Hemligheten låg förstås inte i själva konsten att genomföra debatten, utan i det faktum att han hade en utmärkt uppfattning om de som var närvarande i salen och visste exakt vad han ville uppnå. Inför varje konferens mötte han alla delegater enskilt, och frågade ut dem och informerade dem ibland. Redan innan konferensen inleddes hade han en mer eller mindre klar allmän uppfattning om hur diskussionen skulle utvecklas. Men även utan de preliminära samtalen visste han bättre än någon annan hur den ena eller andra partiarbetaren skulle reagera på olika problem. Det antal kamrater vars politiska tänkande Sverdlov var välbekant med var mycket stort om man använde dåtidens standard. Han var en född organisatör och planerare. Han betraktade varje politisk fråga först och främst i ljuset av dess egentliga innebörd för partiets organisering: han såg omedelbart hur olika människor och grupper i partiet skulle reagera på den, och hur allianser i partiet skulle formas och följaktligen hur relationerna mellan partiet och massorna utanför organisationen skulle bli. Nästan automatiskt omvandlade han algebraiska formler till aritmetiska realiteter. Han kunde prova värdet av viktiga politiska paroller mot den revolutionära verkligheten.

Efter att demonstrationen den 10 juni förbjöds, då temperaturen vid den första sovjetkongressen steg snabbt och Tsereteli hotade att avvärja arbetarna i Petersburg, gick jag tillsammans med kamrat Kamenev till *Pravdas* lokaler. Efter ett kort meningsutbyte skrev jag på kamrat Lenins förslag ett utkast till tal från partiets centralkommitté till (kongressens) verkställande kommitté.

Vid detta möte i *Pravdas* lokaler sa Lenin några ord om Tsereteli, och hans senaste tal den 11 juni: ”Men en gång i tiden var han revolutionär – och satt så många år i arbetsläger! Och nu detta fullständiga avståndstagande från det förflutna.” Det fanns inget politiskt i dessa ord, de var inte polemiska; de var en reflektion i förbigående om en tidigare heroisk revolutionärs sorgliga öde. Det fanns en anstrykning av sorg och förbittring, i hans tonfall, men det yttrades kort och torrt, ty inget var så fränstötande för Lenin som minsta misstanke om sentimentalitet och psykologiska slutsatser.

Den 4 eller 5 juli träffade jag Lenin (och även Zinovjev?) i Tauriska palatset, tror jag. Offensiven

slogs tillbaka. Bitterheten mot bolsjevikerna hade nått en höjdpunkt bland makthavarna. ”Nu skjuter de oss alla”, sa Lenin, ”för dem är det det bästa ögonblicket.” I grund och botten tanke var hans plan att slå till reträtt och, om det visade sig bli nödvändigt, fortsätta underjordiskt. Detta var en av de en skarpa svängar i Lenins strategi, som precis som vanligt grundade sig på en snabb bedömning av situationen. Senare, under den Kommunistiska internationalens tredje kongress, sa Vladimir Iljitj i förbigående: ”I juli begick vi inte så få dumma misstag.” Det han han menade var att de militära aktionerna hade varit förhastade, vår demonstration alltför aggressiv till sin form, om man ställde våra styrkor mot landets vidsträckthet. Än mer anmärkningsvärd var det lugn med vilket han den 4 eller 5 juli betraktade, inte bara revolutionens utan också dess motståndares chanser, de motståndare som han bedömde hade det bästa ögonblicket att skjuta oss. Lyckligtvis för oss hade våra fiender varken tillräcklig logiskt skarpsinne eller beslutsamhet. De nöjde sig med Pereverzevs kemiska hopkok. Men det var fullt troligt, att om de hade kunna lägga vantarna på Lenin under de första dagarna efter juliupproret så skulle de, eller snarare deras officersklick, ha behandlat Lenin på exakt samma sätt som den tyska krigsmakten behandlade Liebknecht och Rosa Luxemburg mindre än två år senare.

På ovan nämnda möte togs inget direkt beslut att gömma sig, eller gå under jorden. Kornilovhändelserna tog bara gradvis form. Själv visade jag mig öppet i ytterligare två eller tre dagar. Vid några möten med partiet och organisationerna talade jag på temat: ”Vad bör göras?” Det våldsamma angreppet på bolsjevikerna verkade oöverberrörligt. Mensjevikerna försökte på alla sätt utnyttja situationen, som inte hade utvecklats helt oberoende av dem. Jag minns att jag tvingades tala vid ett möte i Tauriska palatsets bibliotek med några fackföreningar. Bara de högsta ledarna var närvarande – totalt några dussin personer. Mensjevikerna dominerade. Jag betonade att det var nödvändigt att fackföreningarna protesterade mot anklagelserna att bolsjevikerna stod i allians med den tyska militarismen. Jag har bara vaga minnen av mötet idag, men jag ser fortfarande tydligt framför mig två eller tre illvilliga ansikten, som om de bad om en örfil...

Samtidigt blev terrorn bara värre och arresteringar blev vanliga. Jag gömde mig i några dagar hemma hos kamrat Larin. Sedan började jag gå ut igen, visade mig på Tauriska palatset, och fängslades snabbt. Jag släpptes fri först under Kornilovdagarna när den bolsjevikiska vågen växte. Vid denna tidpunkt hade ”Mezrajontsi” redan gått med i bolsjevikpartiet. Sverdlov föreslog att jag skulle träffa Lenin, som fortfarande gömde sig. Jag minns inte längre vem som förde mig till den ”konspiratoriska” arbetarbostaden (var det inte Rachia?), där jag träffade Vladimir Iljitj. Jag träffade även Kalinin där, och han fick i min närvaro flera frågor av Lenin om stämningarna bland arbetarna, huruvida de kämpade, om de skulle gå hela vägen, om vi kunde gripa makten och så vidare.

Vilken sinnesstämning hade Lenin vid denna tidpunkt? Om jag skulle beskriva den med några få ord skulle jag säga att det var behärskad otålighet och djup oro. Han såg tydligt att ögonblicket närmade sig då allt skulle ställas på sin spets, och samtidigt var han, inte utan orsak, av åsikten att partiets ledare inte drog alla de nödvändiga slutsatserna. För honom verkade centralkommitténs agerande alltför passivt och avvaktande. Lenin ansåg det ännu inte möjligt att återvända till arbetet öppet, eftersom han fruktade att partiledarnas förhållande skulle öka ännu mer om han fängslades, och det skulle oundvikligen leda till att vi missade den utomordentligt revolutionära situationen. Därför var Vladimir Iljitj så vaksam. Under dessa dagar och veckor blev hans fördömanden av varje tecken på tvekan, varje antydning om avvaktande och obeslutsamhet skarpare och våldsammare än

någonsin.

Han krävde att vi omedelbart skulle genomföra en regelrätt sammansvärjning, överraska motståndaren, gripa makten – och sedan fick vi se... Men allt detta måste jag beskriva mer i detalj.

Lenins levnadstecknare måste med största uppmärksamhet behandla fakta rörande Lenins återvändande till Ryssland och hans inställning till massorna. Bortsett från en kort period 1905 hade Lenin tillbringat mer än 15 år utomlands. Hans känsla för verkligheten, hans instinktiva känsla för de levande, arbetande människorna, hade inte på något sätt minskat under dessa år; genom teoretiska studier och sin kreativa fantasi hade den tvärtom blivit mer gedigen. Med hjälp av tillfälliga möten, från observationer närhelst det blev möjligt, samlade Lenin detaljer som tillät honom bygga upp en helhetsbild.

Men han hade ändå levt utomlands under den period i sitt liv då han slutligen utvecklades för sin kommande historiska roll. När han anlände till Petersburg hade han med sig de revolutionära slutsatser som sammanfattade hela hans samhällsteoretiska arbete och sitt livs praktiska erfarenheter. I samma minut som han rörde rysk mark förkunnade han den socialistiska revolutionens slagord. Men först då, ansikte mot ansikte med de ryska arbetarmassornas uppvaknande, prövades all samlad kunskap, allt det han hade tänkt igenom, och allt det som hade lösts, i praktiken. Formuleringarna klarade prövningen. Dessutom fick deras innehåll för första gången en konkret, beslutsam och ovedersäglig och därmed oemotståndlig styrka här i Ryssland, i Petersburg. Det var inte längre nödvändigt att utifrån enstaka mer eller mindre tillfälliga exempel beskriva bilden i perspektiv av det hela. Det hela talade för sig själv, med revolutionens alla röster Och här visade Lenin – eller kanske han för första gången själv insåg det helt och fullt – i vilken mån han kunde höra de uppvaknande massornas ännu kaotiska röst. Med vilken djupt, nästan strukturellt, förakt han betraktade småaktiga grälen bland de ryska partier som ledde februarirevolutionen, de vågor av ”kraftfull” allmän opinion som gick från den ena tidningen till den andra; med vilket förakt han såg på det officiella Rysslands kortsynthet, självsäkerhet, pratsamhet under februaridagarna! Bakom denna demokratiskt dekorerade scen hörde han helt andra händelser mullra. När skeptikerna pekade på alla svårigheterna med hans företag, på den borgerliga allmänna opinionens mobilisering och småbourgeoisins enkelhet – då bet han ihop tänderna, musklerna spändes på hans käkben. Det betydde att han tvingade sig att inte klart och tydligt säga till skeptikerna vad han tyckte om dem. Han såg och förstod hindren lika mycket som de andra, men han hade också en nästan fysisk medvetenhet – som om den var gripbar – av de enorma krafter som historien hade samlat ihop och nu var beredda att bryta fram till ytan och kastade alla hinder åt sidan. Han såg, hörde och insåg framförallt att de ryska arbetarna, som hade ökat i antal, som ännu inte hade glömt erfarenheterna från 1905, och hade krigets skola och dess illusioner, försvarsvänlighetens lögner och bedrägerier, bakom sig, nu var redo för stora uppoffringar och oerhörda ansträngningar. Han såg soldaterna, som hade förvirrats av tre års djävulskt krigande ”utan mening och utan syfte”, tills revolutionens dån väckte dem och de blev redo att betala tillbaka för alla dessa meningslösa uppoffringar, förödmjukelser och slag med en explosion av rasande hat som inte skonade någonting.

Han anade stämningarna bland bönderna, som fortfarande drog kedjorna från hundratals år av slaveri bakom sig, och nu hade väckts av kriget och för första gången såg möjligheter att på ett enormt och skoningslöst sätt göra upp räkningen med förtryckarna, utsugarna, slavägarna och härskarna. Bönderna tvekade hjälplöst och obeslutsamt mellan Tjernovs ordramsor och bonde-

upprorets gamla ”metod”. Ännu osäkra letade soldaterna efter en väg mellan patriotism och att ohämmat desertera. Arbetarna lyssnade fortfarande med ett halvt öra, men med misstro och viss fientlighet, på Tseretelis senaste tirader. Ångan sjöd redan otåligt i ångpannorna på Kronstadts pansarskepp.

Matroserna kombinerade arbetarnas sylvassa hat med böndernas dova, björnliknande ilska, och hade svedda av det fruktansvärda krigets glöd redan kastat allt som för dem förkroppsligade det byråkratiska och militära förtrycket överbord. *Februarirevolutionen* stod inför en avgrund. Den välvilliga koalitionen hade samlat upp, sträckt ut och sytt ihop den tsaristiska laglighetens rester, och förvandlat dem till en tunn hinna av demokratisk laglighet. Men under alltihopa sjöd och bubb-lade allting, och den gamla ilskan bröt fram: hatet mot fogdarna och godsägarna, mot distrikts-officerarna, mot inspektörerna, polischeferna, förvaltarna, ockrarna, fabriksägarna, parasiterna, mot ”de med vita händer”, despoterna och tyrannerna – sådant var förspelet till historiens största revolutionära omvälvning. Och det var detta Lenin såg och hörde. Omedelbart efter sin ankomst till ett land som genomgick revolutionens omvälvningar kände han allt detta med hela sitt väsen, med osviklig klarhet och absolut övertygelse.

Ni dårar, pratmakare och idioter, tror ni att historien görs i salongerna, där blåblodiga demokrater frotterar sig med aristokratiska liberaler, där gårdagens bedrövliga landsortsadvokater mycket snabbt lär sig kyssa sina eminensers älskvärda händer? Dårar! Pratmakare! Idioter! Historien görs i skyttegravarna, där soldaterna besatt av krigsgalenskapens mardröm stöter sina bajonetter i officerarna och flyr till sin hemby för att sätta eld på herrgården. Gillar ni inte detta barbari? ’Bli inte så sura’, svarar historien: håll bara till godo. Det som händer är bara resultatet av allt som har ägt rum tidigare. Inbillar ni er verkligen att historien görs i era ’kontaktkommissioner’? Nonsens! Snack! Fantasier! Idioter! Som ni snart ska få se har historien denna gång valt den tidigare tsarens tidigare älskarinna, ballerinan Ksjesinskajas, palats som sitt laboratorium. Och därifrån, från denna för det gamla Ryssland symboliska byggnad, förbereder historien sig för att avskaffa hela den Petersburgsaristiska, byråkratiskt aristokratiska, junkerborgerliga korruptionen och skamligheten. Hit, till den tidigare kejsrerliga ballerinas palats, kommer strömmar av ryska fabriksdeleger, grå, ärrade och nedlusade budbärare från skyttegravarna, och härifrån kommer de nya profetiska orden sprida sig över landet.

Revolutionens olycksaliga ministrar höll överläggningar och försökte hitta ett sätt att återställa palatset till sin lagliga ägare. De borgerliga, socialistrevolutionära och mensjevnikiska tidningarna gnisslade tänderna i ilska, ty från Ksjesinskajas balkong slungade Lenin samhällsrevolutionens ord till massorna. Men detta senkomna försök kunde varken få Lenins hat mot det gamla Ryssland eller hans beslutsamhet att göra upp räkningen med det att öka! Både det ena och det andra hade redan nått gränsen. Lenin stod på Ksjesinskajas balkong, samma man som två månader senare gömde sig på en höskulle, och några veckor efter det tog plats som ordförande för folkkommissariernas råd.

Men samtidigt såg Lenin att det fanns en konservativ opposition i själva partiet – till en början inte så mycket politisk som psykologisk – mot det stora språng som man måste ta. Lenin såg med oro den allt större skillnaden mellan stämningarna bland en del av partiledarna och de miljontals arbetarna. Hans farhågor dämpades inte av det faktum att centralkommittén hade antagit formuleringen om ett väpnat uppror. Han visste hur svårt det var att övergå från ord till handling. Med all kraft och alla medel som stod honom till buds kämpade han för att underkasta partiet under trycket från massorna, och partiets centralkommitté under trycket från medlemmarna. Han kallade enstaka kamrater till sin tillflyktsort, samlade nyheter, kontrollerade, ordnade med utfrågningar, och på

indirekta vägar och åt alla håll skickade han sina slagord till partiets massor, för att få partiledarna att inse behovet att handla och gå hela vägen. Samtidigt insåg han allt klarare att det inte fanns en minut att förlora. Det går inte att godtyckligt vidmakthålla en revolutionär situation tills dess partiet är redo att utnyttja den. Vi gjorde nyligen denna erfarenhet i Tyskland. Det var inte längesedan en del personer hävdade: om vi inte hade gripit makten i oktober, så skulle det ha skett två eller tre månader senare. En djupt felaktig uppfattning! Om vi inte hade gripit makten i oktober så skulle vi inte ha gjort det alls. Vår styrka före oktober berodde på ett oavbrutet inflöde av massor, som trodde att vårt parti skulle göra det som andra inte hade gjort. Om de i detta ögonblick hade sett minsta vacklan från vår del, något dröjsmål, några motsägelser mellan ord och handling, så skulle de inom två eller tre månader ha övergivit oss på samma sätt som de tidigare hade övergivit socialistrevolutionärerna och mensjevnikerna. Borgarklassen skulle ha fått ett andrum och skulle ha utnyttjat det för att sluta fred. Styrkeförhållandena skulle ha förändrats radikalt, och den proletära revolutionen skulle ha skjutits upp på obestämd tid. Det var just det som fick Lenin att bestämma sig för att agera. Ur detta härrörde hans ängslighet, oro, misstro och oupphörliga brådska, som räddade revolutionen.

Den oenighet i partiet som blev en öppen spricka under oktoberdagarna hade visat sig tydligt redan tidigare under olika skeden av revolutionen. Den första principiella konflikten genomfördes ändå på det lugna sätt som teoretiska frågor diskuteras. Den uppstod omedelbart efter Lenins ankomst, i samband med hans Aprilteser. Lite senare hördes den dova dunsen av den andra sammandrabbningen: det var fråga om den väpnade arbetardemonstrationen den 20 april. Den tredje oenigheten uppstod om den väpnade demonstration den 10 juni. De ”återhållsamma” hävdade att Lenin planerade dra in dem i en demonstration som skulle ha lett till ett väpnat uppror. Nästa konflikt var hårdare och blossade upp i samband med julidagarna. Åsiktsskillnaderna fyllde pressen.

Frågan om förparlamentet blev ett annat ämne för intern partikamp där två öppet stridande grupper stod ansikte mot ansikte. Fördes det protokoll under detta möte? Finns det kvar? Jag vet inte. Men diskussionerna var utan tvekan utomordentligt intressanta. Två distinkta fraktioner uppstod: en som var för att gripa makten, den andra för att spela rollen som opposition i den konstituerande församlingen. Företrädarna för att bojkotta förparlamentet var i minoritet, även om den andra gruppen inte hade så stor majoritet. Lenin reagerade omedelbart på diskussionerna och på det slutgiltiga beslutet. Från sitt gömställe skrev han ett brev till centralkommittén där han i ytterst energiska ordalag sade sig vara för de som vägrade vara med i Bulyginduman – Kerenskij-Tseretelis förparlament.¹⁰ Jag kan inte hitta brevet i andra delen av band 14 i hans *Samlade verk* [på ryska]. Har detta utomordentligt värdefulla dokument bevarats?¹¹

Meningsskiljaktigheterna nådde sin höjdpunkt just före oktoberperioden, då partiet slutligen skulle slå in på vägen till revolutionen och bestämma datum för upproret. Slutligen blev det efter revolutionen den 25 oktober ännu hårdare spänningar under debatten om en koalition med de andra socialistiska partierna.

Det vore i högsta grad intressant att i detalj och konkret rekonstruera Lenins roll just innan 20 april, 10 juni och julidagarna. ”I juli begick vi inte så få fel”, sa Lenin senare, inte bara i privata samtal,

10 I början av 1905 utsåg tsaren Bulygin för att genomföra en lag för en дума, som skulle lägga fram förslag inför tsaren, som skulle ”överväga dem välvilligt” – engelska översättarens not.

11 Brevet har publicerats i Lenin, *Sotjinenija*, Moskva 1962, band 35, s 342 – engelska översättarens not.

utan också vid ett möte med de tyska delegaterna efter Marsupproret i Tyskland 1921. Vad var dessa ”fel”? Energiska, kanske alltför energiska, experiment; att snabbt, kanske alltför snabbt, försöka finna ut hur långt vi kunde gå framåt? Då och då var den sortens rekognosceringar nödvändiga, annars kanske vi hade förlorat kontakten med massorna. Å andra sidan är det välkänt att spejare som rycker ram för snabbt ibland kan dra in en i stora slag – vare sig man vill det eller ej. Det hände inte i juli. Order om reträtt gavs i tid. Dessutom hade vår fiende inte mod nog att löpa linan fullt ut. Det var förvisso ingen slump. Kerenskijs regim var på det hela taget en halvmesyr, och ju räddare denna fege regim blev för Kornilov, desto mer framgångsrikt förlamade den hans äventyr.

Revolutionen

Datum för den andra sovjetkongressen sattes, på vårt yrkande, till att sammanfalla med slutet av den Demokratiska konferensen, alltså den 25 oktober. Med tanke på den febrila agitationen, som ökade varje timme, inte bara i arbetarkvarteren utan också bland soldaterna, verkade det mest praktiskt för oss att rikta Petersburggarnisonens uppmärksamhet på detta datum som den dag då sovjetkongressen måste avgöra frågan om makten. Arbetarna och soldaterna var redan tillräckligt förberedda för detta, och skulle uttrycka sitt stöd för kongressen. Vår strategi var i själva verket offensiv: vi ryckte framåt för att erövra makten. Men vår propaganda grundade sig på antagandet att fienden hade för avsikt att upplösa sovjetkongressen, och att vi därför måste slå tillbaka dem skoningslöst. Hela planen grundade sig på kraften i den revolutionära våg som växte överallt, och inte lämnade fienden någon lugn eller ro. Till och med de mest underutvecklade trupperna skulle i värsta fall förbli neutrala. Under sådana omständigheter skulle minsta åtgärd från regeringen mot Petrogradsovjeten omedelbart ha säkrat ett avgörande herravälde för oss. Men Lenin var rädd för att fienden under tiden skulle lyckas få fram små men avgörande kontrarevolutionära truppdivisioner och angripa oss först och på så sätt på fördel av en överraskning. Genom att överraska partiet och sovjeten, genom att arrestera de högsta ledarna i Petersburg, skulle fienden på detta sätt halshugga den revolutionära rörelsen och gradvis göra den harmlös. ”Vi vågar inte vänta, vi vågar inte dröja”, upprepade Lenin allt oftare.

Sådana var omständigheterna när centralkommitténs berömda kvällsmöte ägde rum i Suchanovs hem i slutet av september eller början av oktober. Lenin anlände dit, fast besluten att denna gång få igenom en resolution där det inte längre fanns plats för tvivel, tvekan, passivitet och fördröjning.

Redan innan han angrep de som var mot ett väpnat uppror började han dessutom tillrättavisa de som hade knutit samman upproret med den andra sovjetkongressen. Någon hade berättat för honom om mitt tal: ”Vi har redan bestämt upproret till den 25 oktober.” Jag hade förvisso upprepade gånger sagt detta när jag argumenterade mot de kamrater som menade att vägen till revolutionen gick via förparlamentet och en ”respektingivande” bolsjevikisk opposition i konstituerande församlingen. Jag framhöll:

Om den andra sovjetkongressen, där bolsjevikerna har majoritet, inte griper makten, så kommer bolsjevismen att få betala ett högt pris. I så fall kommer inte den konstituerande församlingen ens att sammankallas. När vi nu efter allt som har hänt sammankallade sovjetkongressen, där vi på förhand visste att vi är i majoritet, till den 25 oktober, så förbinder vi oss offentligt att gripa makten senast detta datum.

Vladimir Iljitj protesterade våldsamt. Frågan om andra sovjetkongressen, sa han, var ointressant för honom. Vad hade den alls för betydelse? Skulle den egentligen samlas? Och anta att den äger rum, vad skulle då hända? Vi måste gripa makten och inte binda oss till kongressen. Det var enfaldigt och farligt att tillkännage dagen för upproret till fienden. I bästa fall kunde 25 oktober användas för att lura fienden, men det var absolut nödvändigt att upproret började före och oberoende av kongressen. Först måste partiet gripa makten med vapen i hand, och sedan kunde vi diskutera kongressen. Vi måste omedelbart gå till handling.

Precis som under julidagarna, då Lenin definitivt förväntade sig att ”de” skulle skjuta oss, analyserade han nu hela situationen ur vår fiendes synvinkel: och borgarklassen skulle vinna mest om den plötsligt angrep oss, splittrade revolutionen och sedan gjorde slut på den bit för bit. Precis som i juli överskattade Lenin våra motståndares slughet och styrka, kanske också deras materiella möjligheter. I viss mån hade Lenins bedömning av fienden ett syfte som var taktiskt helt riktig: genom att överskatta fiendens styrkor var hans syfte att stimulera partiet och få det att fördubbla sina ansträngningar.

Och ändå kunde inte partiet gripa makten ensamt, oberoende av kongressen och bakom ryggen på den. Det hade varit ett misstag vars konsekvenser skulle ha påverkat arbetarnas agerande och kunde ha fått skadliga återverkningar inom Petersburggarnisonen. Soldaterna kände sina delegater i sovjeten, det var via sovjeten de kände till partiet. Om upproret ägde rum bakom ryggen på sovjeten, oberoende av den, utan dess auktoritet och utan att öppet och för alla att se som ytterligare ett steg i kampen om makten, så hade det kunnat leda till farlig förvirring på garnisonen. Dessutom ska man inte glömma bort att den gamla allryska centrala exekutivkommittén fortfarande fanns kvar jämte den lokala sovjeten i Petersburg, och denna kommitté leddes av socialistrevolutionärerna och mensjevikerna. Mot den kunde vi bara ställa sovjetkongressen.

I själva centralkommittén fanns det trots allt tre grupper: för det första de som var mot att partiet skulle gripa makten, och för vilka logiken i situationen fick dem att förkasta slagordet ”all makt till sovjeterna”; för det andra Lenin, som krävde att det omedelbart organiserades ett uppror, oberoende av sovjeterna; och den tredje gruppen, som ansåg det helt nödvändigt att knyta upproret nära till den andra sovjetkongressen, så att till och med datum för de två händelserna skulle sammanfalla. ”I alla händelser”, hävdade Lenin envis, ”måste maktövertagandet föregå sovjetkongressen, annars kommer de att skingra er och ni kommer inte att få någon kongress.” Slutligen antogs en resolution att upproret skulle äga rum senast 15 oktober. Såvitt jag minns var det knappast någon diskussion om detta. Alla insåg att det bara var ungefärligt, så att säga en inriktning, som beroende på omständigheterna kunde flyttas framåt eller bakåt, men bara i några dagar. Behovet av ett sista datum, och ett tidigt sådant, var uppenbart.

De viktigaste diskussionerna vid centralkommitténs möten ägnades naturligtvis åt kampen mot de av medlemmarna som var helt mot ett väpnat uppror. Jag avstår här från att presentera de tre eller fyra tal som Lenin höll vid det sista mötet, då han diskuterade följande frågor: Ska vi gripa makten? Är det dags att gripa makten? Kommer vi att kunna behålla makten efter upproret? Både då och senare skrev Lenin många broschyrer och artiklar som tog upp dessa problem. Hans resonemang när han vände sig till mötet var givetvis detsamma. Men det är omöjligt att förmedla den allmänna atmosfären, intensiteten i dessa intensiva och lidelsefulla improvisationer, som var genomsyrade av försöken att förmedla sina tankegångar, sin vilja, sin övertygelse och sitt mod till motståndarna, de

tvivlande och tveksamma. Revolutionens öde låg i vågskålen. Mötet slutade sent på kvällen. Alla kände sig som en patient som hade genomgått ett kirurgiskt ingrepp. En del av de som var närvarande vid mötet, bland dem jag, tillbringade resten av natten i Suchanovs hem.

Som bekant hjälpte den fortsatta händelseutvecklingen oss en hel del. Försöket att byta ut Petersburggarnisonen ledde till att den militärrevolutionära kommittén bildades. Vi kunde rättfärdiga förberedelserna av upproret med hjälp av sovjetens auktoritet och också visa hur livsviktig vår sak var för alla trupper. Under den korta perioden mellan centralkommitténs möte som beskrivs ovan och den 25 oktober minns jag bara ett möte med Vladimir Iljitj, och bara vagt. När ägde det rum? Det måste ha varit mellan den 15 och 20 oktober. Jag minns att jag var väldigt intresserad av hur Lenin betraktade den ”defensiva” karaktären på mitt tal vid Petersburgsovjetens möte. Jag hade stämplat ryktena om att vi förberedde ett väpnat uppror till 22 oktober, ”Petrogradsovjetens dag”, som falska; samtidigt varnade jag att vi skulle besvara alla angrepp med ett skoningslöst och resolut motangrepp. Jag minns att Vladimir Iljitjs sinnesstämning var lugnare och säkrare, jag skulle kunna säga mindre misstänksam. Han invände inte mot mitt tals öppet defensiva tonfall, utan medgav till och med att det var mycket effektivt för att lugna fiendens vaksamhet. Ändå skakade han då och då på huvudet: ”Men kommer de inte att förekomma oss? Kommer de inte att överraska oss?” Jag försökte visa att allting från och med nu skulle ske nästan automatiskt. Jag tror att kamrat Stalin var närvarande vid detta möte eller åtminstone en del av det. Jag kanske blandar ihop två möten. Jag måste medge att de hågkomster som har stannat kvar i mitt minne av de sista dagarna innan revolutionen är så hopblandade att jag bara med största svårighet kan skilja dem åt, analysera dem och klart slå fast tid och plats för dem.

Nästa gång jag träffade Lenin var den 25 oktober på Smolnyj. När då? Jag har inte längre någon aning, men det måste ha varit på kvällen. Jag minns väl att Vladimir Iljitj genast frågade oroligt om förhandlingarna som vi förde med ledningen för Petersburgs militärdistrikt om garnisonens vidare öden. Det hade publicerats en kommuniké i tidningarna att förhandlingarna närmade sig ett positivt slut. ”Så ni håller på med en kompromiss?”, frågade Lenin och tittade skarpt på mig. Jag svarade att vi medvetet hade givit pressen dessa lugnande nyheter, och att det bara var ett knep just när det allmänna angreppet inleddes.

”Åh, det är *bra*, bra, utmärkt”, utropade Lenin med glad och entusiastisk röst. Han gnuggade händerna av upphetsning och började gå fram och tillbaka i rummet. ”Det är *mycket* bra!” Han var alltid förtjust i militära strategier. Att lura fienden, få in honom i fällan – finns det något bättre än det? I detta fall hade den sluga manövern en helt speciell betydelse: det visade att vi redan hade inlett de avgörande aktionerna. Jag började berätta för honom att de militära operationerna var ganska framgångsrika, och att vi i det ögonblicket redan hade intagit ett antal viktiga ställen i staden. Vladimir Iljitj lade märke till en affisch som hade tryckts föregående kväll – eller så kanske jag visade den för honom – om att alla som försökte utnyttja revolutionen för plundring hotades med summarisk avrättning. Först blev Lenin tankfull, det verkade till och med som han hade farhågor om det. Men sedan sa han: ”Det är bra.”

Han frågade ivrigt och otåligt om alla detaljer i upproret: för honom var det ovedersägliga bevis för att det hela var i full gång, Rubicon hade passerats, och det var inte längre möjligt att backa eller gå till reträtt. Jag minns att det gjorde starkt intryck på Lenin att jag hade beordrat ett kompani ur Pavlovskijregementet att säkerställa att vårt partis och sovjetens tidningar kunde komma ut.

”Har kompaniet marscherat ut?”

”Ja, i perfekt ordning.”

”Och tidningarna kommer att publiceras?”

”Ja, absolut.”

Lenin blev förtjust, och visade det med utrop, skratt och genom att gnugga händerna. Sedan blev han tyst, tänkte efter ett ögonblick, och sa sedan:

”Så det går alltså att göra saker och ting även så här ... under förutsättning att vi tar makten.”

I detta ögonblick insåg jag att han till sist hade förlikat sig med att vi inte gick tillväga med en sammansvärjning och en komplott. In i det sista hade han fruktat att fienden skulle kunna omintetgöra våra planer och överraska oss. Först nu, på kvällen den 25 oktober, blev han lugnare och gav sitt definitiva godkännande av den inriktning som händelserna hade tagit. Jag säger ”lugnare” – men så började han omedelbart oroa sig över en hel massa frågor, alltmer konkreta, stora och små, som hängde ihop med upprorets fortsatta förlopp.

”Hör upp”, sa han, ”vore det inte bättre att göra så eller så? Borde vi inte genomföra det eller det? Borde vi inte ta upp detta eller detta?” Dessa ändlösa frågor och förslag hade ytligt sett inga samband, men de hade sitt ursprung i det intensiva tänkande som med en enda svepande rörelse grep sig an upprorets hela omfattning.

Under revolutionens brådskande händelser måste man lära sig att inte tappa andan. När den revolutionära vågen stiger kraftigt, och revolutionens krafter automatiskt samlar styrka, och reaktionens krafter vacklar och skingras, då är frestelsen stor att låta sig dras med av den mäktiga vågens elementära kraft. Alltför snabba framgångar kan vara lika farliga som nederlag. Inte förlora händelsernas inriktning ur sikte; efter varje ny framgång måste man säga: vi har inte uppnått något ännu, inget är säkert; agera lika vaksamt fem minuter före den avgörande segern som innan de militära operationerna inleddes; att fem minuter efter segern, innan de första hyllningarna har lugnat ner sig, säga till sig själv: det som har erövrats är ännu inte säkrat, det finns inte en minut att förlora. Det var Lenins sätt att ta sig an situationen, hans sätt att agera, hans metod, hans politiska karaktärs innersta natur, hans revolutionära anda.

* * *

Jag har redan beskrivit hur Dan på väg till ett möte med mensjevnikfraktionen vid den andra sovjetkongressen kände igen den förklädde Lenin när han satt med oss vid ett litet bord i en passage. Denna händelse har bevarats i en teckning som, såvitt jag kan bedöma från reproduktionen, inte på något sätt förmedlar den dåvarande verkligheten. Men det gäller för övrigt alla historiska målningar, och även annan konst.

Jag minns inte längre under vilka omständigheter jag betydligt senare sa till Vladimir Iljitj:

”Man borde skriva en not om den här händelsen, annars kommer de att ljuga om den.”

Skämtsamt gjorde han en hjälplös gest med händerna:

”De kommer att ljuga om den ändå, oupphörligt.”

Lenin var inte närvarande vid den andra sovjetkongressens första möte i Smolnyjinstitutets stora sal. Han blev kvar på sitt rum på Smolnyj, som enligt vad jag minns inte hade några, eller nästan inga, möbler. Senare lade någon ut mattor på golvet och två kuddar på dem. Vladimir och jag lade oss ner för att vila. Men inom några minuter kallade man på mig:

”Dan talar, du måste svara.”

När jag kom tillbaka efter mitt svar till Dan lade jag mig ner igen. Vladimir Iljitj hade inte en tanke på att sova. Hur skulle man kunna det? Var femte eller tionde minut kom någon rusande in från plenarsalen för att informera oss om vad som pågick där. Dessutom kom budbärare från staden, där det under ledning av Antonov-Ovsejenko pågick en belägring av Vinterpalatset. Vårt anfall måste avsluta belägringen.

Jag tror att det var nästa morgon, en morgon som bara skildes från föregående dag av en sömnlös natt, som jag tittade på Vladimir Iljitj trötta ansikte. Han log och sa:

”Att efter förföljelser och ett underjordiskt liv plötsligt komma till makten – det är alldeles för svårt... *Es schwindelt* [Man blir yr]”.

Jag vet inte varför han talade tyska. Han kompletterade sina ord med en talande gest med handen: runt, runt framför ansiktet. Efter denna enda mer eller mindre personliga anmärkning som jag hörde honom säga om maktövertagandet gick vi och tog itu med dagens uppgifter.

Brest-Litovsk

Vi inledde fredsförhandlingarna i förhoppningen om att väcka arbetarmassorna både i Tyskland och Österrike-Ungen och i ententeländerna. Med detta mål i sikte resonerade vi att förhandlingarna borde fortsätta länge som möjligt, för att på så sätt ge de europeiska arbetarna tid att ordentligt förstå sovjetrevolutionens verklighet och i synnerhet dess fredspolitik. Efter att förhandlingarna hade brutit samman första gången föreslog Lenin att jag skulle resa till Brest-Litovsk. I sig själv var utsikten att förhandla med baron Kühlmann och general Hoffmann inte lockande, men ”för att kunna förhala förhandlingarna, måste det finnas någon som kan förhala”, som Lenin uttryckte det. Det blev ett kort meningsutbyte på Smolnyj om förhandlingarnas allmänna karaktär. Frågan om vi skulle skriva under eller inte sköts upp ett tag: det var omöjligt att säga hur saker och ting skulle gå, inte heller hur de skulle reagera i Europa, eller vilken situation som kunde uppstå. Och vi hade givetvis inte givit upp hoppet om en snabb revolutionär utveckling.

Det var helt uppenbart för mig att vi inte befann oss i en position där vi kunde fortsätta strida. När jag passerade fronten på vägen till Brest-Litovsk insåg jag att våra kamrater, trots alla varningar och uppmaningar, inte kunde organisera någon demonstration mot Tysklands överdrivna krav: skyttegravarna var nästan tomma, ingen vågade yttra ett ord om att under några som helst förhållanden fortsätta kriget. ”Fred, fred till varje pris!”

När jag senare återvände från Brest-Litovsk försökte jag övertala ledaren för den allryska centrala exekutivkommitténs militära sektion att stöda vår delegation med ett ”patriotiskt” tal. ”Omöjligt!”, utropade han, ”helt omöjligt. Vi kan inte återvända till skyttegravarna, ingen skulle förstå oss, vi skulle förlora allt inflytande.” Ett revolutionärt krig var omöjligt – om detta fanns inte minsta

åsiktskillnad mellan Vladimir Iljitj och mig.

Frågan var: skulle tyskarna kunna strida, skulle de kunna inleda ett angrepp mot en revolution, som hade förklarat att fientligheterna var avslutade? Hur skulle vi kunna få reda på det, hur kunde vi undersöka stämningarna bland de tyska soldaterna? Vilken effekt har februarirevolutionen och senare oktoberrevolutionen haft på dem? Januaristrejken i Tyskland verkade visa att någon sorts omvälvning hade börjat. Men hur allvarlig var den? Skulle vi inte pröva de tyska arbetarna och den tyska armén: å ena sidan arbetarrevolutionen som förkunnar att kriget är slut; å den andra Hohenzollernregeringen som beordrar ett angrepp mot just denna revolution?

”Det är givetvis väldigt lockande”, svarade Lenin. ”Och ett sådant prov skulle tveklöst göra effekt. Men det är riskabelt, mycket riskabelt. Anta att den tyska militarismen är tillräckligt stark för att inleda en offensiv mot oss – vad händer då? Vi vågar inte riskera det. För tillfället är vår revolution den viktigaste saken i världen.”

Upplösningen av den konstituerande församlingen gjorde till en början vår internationella ställning mycket sämre. Tyskarna fruktade fortfarande att vi skulle kunna komma överens med den ”patriotiska” konstituerande församlingen, och att det kunde leda till ett försök att fortsätta kriget. Ett sådant försök skulle ha varit meningslöst och hade lett till ett slutgiltigt nederlag både för revolutionen och landet. Men det skulle visa sig först senare. Under tiden skulle tyskarna ha tvingats till ännu en ansträngning. Tyskarna såg upplösningen av konstituerande församlingen som en uttalad beredskap från vår sida att till varje pris avsluta kriget.

Kühlmanns tonfall blev omedelbart mer brutalt. Vilket intryck skulle upplösningen av konstituerande församlingen göra på proletariatet i ententeländerna? Svaret var inte svårt: pressen i ententen beskrev sovjetregimen som inget annat än ett ombud för hohenzollarna. Och nu upplöste bolsjevikerna den ”demokratiska” konstituerande församlingen för att sluta en förödmjukande fred med hohenzollarna vid en tidpunkt då Belgien och norra Frankrike är ockuperat av tyska trupper. Det var uppenbart att den borgerliga pressen i väst lyckades så oenighet inom arbetarnas led. Och det skulle i sin tur underlätta en militär intervention mot oss. Som bekant spreds det till och med inom den tyska socialdemokratiska oppositionen rykten om att bolsjevikerna var köpta av den tyska regeringen, och att det som pågick i Brest-Litovsk bara var en komedi där rollerna redan på förhand var fördelade. Så mycket mer trovärdig en sådan version av händelserna måste låta i Frankrike och England.

Jag vidhöll att vi innan vi skrev under ett fredsavtal till varje pris på ett slående sätt måste visa för arbetarna i Europa hur starkt, hur dödligt, vårt hat var mot härskarna i Tyskland. Det var just dessa överväganden som fick mig att i Brest-Litovsk tillgripa en ”pedagogisk” framställning av vår ståndpunkt som sammanfattades i formuleringen: vi avslutar kriget men utan att skriva under något fredsavtal. Jag överlade med de andra medlemmarna i delegationen, fann att de var positiva till förslaget, och skrev om det till Vladimir Iljitj. Hans svar var: vi får diskutera det när du kommer hit. Det är möjligt att Lenin med detta svar antydde att han inte var överens med mitt förslag. För tillfället minns jag inte tydligt och jag har inte tillgång till brevet, jag är faktiskt inte säker på att jag behöll det. När jag anlände till Smolnyj förde vi långa diskussioner.

”Allt det här är mycket tilltalande, och man kan inte önska sig något bättre, om bara inte Hoffmann vore stark nog för att skicka trupper mot oss. Men hoppet om det är svagt. För sina syften kommer

han att hitta speciellt utvalda regementen av rika bayerska bönder – han behöver inte så många... Du säger själv att skyttegravarna står tomma. Vad händer om tyskarna återupptar striderna?"

"Då kommer vi att tvingas underteckna freden, men då kommer alla att inse att vi inte hade något val. Med denna enda handling kommer vi att slå ett avgörande slag mot ryktena om våra hemliga förbindelser med Hohenzollern."

"Det finns naturligtvis vissa fördelar... Men det är för riskabelt. För tillfället finns inget viktigare i världen än vår revolution. Den måste skyddas till varje pris."

Till de stora svårigheterna i denna fråga lades utomordentliga komplikationer i partiet själv. Inom partiet, åtminstone i ledningen, var den dominerande uppfattningen oförsonlighet, vi skulle avvisa villkoren i Brest-Litovsk och vägra skriva under fredsavtalet. Nyheterna om förhandlingarna som publicerades i våra tidningar underblåste och förstärkte dessa känslor, som uttrycktes allra klarast av vänsterkommunisterna, som lanserade slagord om ett revolutionärt krig. Denna situation oroade naturligtvis Lenin starkt.

"Om centralkommittén beslutar att skriva under tyskarnas villkor bara under press från muntliga ultimatum", sa jag, "så riskerar vi att partiet splittras. Vårt parti behöver få veta de verkliga omständigheterna lika mycket som arbetarna i Europa. Om vi bryter med vänstern kommer partiet att göra en tydlig högersväng, ty det är ett ovedersägligt faktum att alla de kamrater som var mot oktoberrevolutionen eller för ett block med socialistpartierna nu är oreserverat för fred. Och att skriva under freden är inte vår enda uppgift. Bland vänsterkommunisterna finns en del av revolutionens mest aktiva kämpar...."

"Allt det är odiskutabelt", svarade Vladimir Iljitj, "men revolutionens öde står på spel. Vi ska återställa balansen i partiet, men först av allt måste vi rädda revolutionen, och det kan vi bara göra genom att skriva under fredsvillkoren. Hellre en splittring av partiet än faran för ett militärt nederlag för revolutionen. Vänsteristerna kommer att sluta att krångla, och sedan kommer de – även om det blir en splittring, som inte är oundviklig – att återvända till partiet. Men om tyskarna krossar oss så återvänder ingen av oss... Nå, låt oss anta att vi godtar din plan. Om vi vägrar att skriva under freden och tyskarna svarar med en framryckning. Vad tänker du göra då?"

"Vi skriver under freden inför spetsen av deras bajonetter. Sensmoralen i denna situation kommer att vara uppenbar för arbetarna i hela världen."

"Och du kommer inte att stöda parollen om revolutionärt krig?"

"Under inga som helst omständigheter."

"I så fall kommer det troligen inte att bli ett så farligt experiment. Vi riskerar bara att förlora Estland och Lettland. Ett antal estniska kamrater kom och besökte mig nyligen och beskrev för mig hur bra de hade lyckats införa det socialistiska systemet på landsbygden. Det vore väldigt beklagligt att behöva offra ett socialistiskt Estland", tillade Lenin med ett leende, "men vi kanske måste det, vi kanske måste för fredens skull."

"Men skulle en tysk militär intervention i Estland och Lettland vara utesluten om vi genast skriver under fredsavtalet?"

"Okej, kanske inte. Men där är det en möjlighet, medan det här nästan är säkert. Hursomhelst ska

jag förklara mig för omedelbar fred. Det verkar säkrare.”

Den största faran Lenin såg i min plan var att vi i händelse av en ny tysk offensiv inte skulle kunna skriva under avtalet, eftersom den tyska militarismen inte skulle ge oss tid. Vladimir Iljitj anmärkte mer än en gång att ”den tyska militarismen är ett odjur som rör sig snabbt”. Vid de möten då frågan om fred debatterades talade Lenin mycket skarpt mot vänstern, men bemötte mitt förslag lugnt och försiktigt. Men senare accepterade han det, om än motvilligt: partiet var uppenbarligen mot att skriva under ett fredsavtal, och han upplevde det som en sorts mellanfas som kunde utgöra en bro till en kompromisslösning.

En konferens med de mest framstående bolsjevikerna – det vill säga delegaterna till den tredje sovjetkongressen – visade bortom allt tvivel att vårt parti, som just hade gått igenom elddopet i oktober, själv behövde undersöka den internationella situationen i handling. Om vi inte hade haft en övergångsformulering så skulle majoriteten ha röstat för ett revolutionärt krig.

Det är kanske värt att konstatera att vänstersocialistrevolutionärerna inte genast gick emot freden i Brest-Litovsk. Åtminstone Spiridonova var till en början bestämd förespråkare för att skriva under. ”Bönderna vill inte ha krig”, förkunnade hon, ”och kommer att gå med på vilken fred som helst.” ”Skriv under freden direkt”, sa hon till mig när jag återvände från Brest-Litovsk första gången, ”och upphäv monopolet på spannmål.” Därefter stödde vänstersocialistrevolutionärerna övergångsformuleringen att avsluta kriget utan att skriva under fredsavtalet, men som ett steg till ett revolutionärt krig – ”om det behövs”.

Vi visste att den tyska delegationen tog emot vår deklaration på ett sätt som tydde på att Tyskland inte hade för avsikt att återuppta de militära aktionerna. Det var med denna slutsats som vi återvände till Moskva.

”Kommer de inte att lura oss?”, frågade Lenin. Med en gest med händerna visade vi att vi inte trodde det.

”Nå, om det stämmer, så är allt gott och väl”, sa Lenin. ”Vi har bevarat skenet och kriget är slut.”¹²

Men två dagar innan vapenstilleståndet upphörde fick vi ett telegram från general Samoilo, som hade stannat kvar i Brest. Han skrev att general Hoffmann hade kungjort att tyskarna från och med midnatt 18 februari ansåg sig vara i krig med oss, och därför hade krävt att han skulle lämna Brest-Litovsk. Vladimir Iljitj fick telegrammet först. Jag var med honom i hans ämbetsrum. Vi talade med Karelin och en annan vänstersocialistrevolutionär.

Utan ett ord gav Lenin mig telegrammet. Jag minns hur han såg ut, och det fick mig genast att känna att telegrammet innehöll viktiga och tråkiga nyheter. Lenin avslutade snabbt samtalet med socialistrevolutionären för att överväga den nya situationen.

”De har alltså trots allt lurat oss och vunnit fem dagar... Detta odjur kommer inte att missa någonting. Då återstår bara att skriva under de gamla villkoren, om nu bara tyskarna går med på att hålla fast vid dem.”

Jag hävdade att vi borde låta Hoffmann gå till angrepp.

¹² Dialogen som återges i detta kapitel är naturligtvis bara ungefärlig, men jag minns väl just detta uttryck, ”skenet” – LT:s not i franska upplagan – öa.

”Men det innebär att vi måste ge upp Daugavpils, förlorar en massa artilleri, etc.?”

”Givetvis innebär det nya uppoffringar. Men jag tror att de tyska soldaterna faktiskt måste tränga in på sovjetiskt territorium med vapen i hand. Och det ska vi göra känt för både de tyska och de franska och engelska arbetarna.”

”Nej”, svarade Lenin. ”Det handlar givetvis inte om Daugavpils. Men vi har inte råd att förlora en enda timme. Vi har genomfört experimentet och misslyckades. Hoffmann vill och kan strida. Det är omöjligt att dröja, de har redan tagit fem dagar från oss, dagar som jag räknade med. Och det här odjuret rör sig snabbt.”

Centralkommittén beslutade att omedelbart skicka ett telegram som uttryckte vår vilja att skriva under Brest-Litovskavtalet. Telegrammet skickades vederbörligen iväg.

”Jag tror”, sa jag till Vladimir Iljitj på tu man hand, ”att det vore politiskt klokt om jag lämnade in min avskedsansökan som kommissarie för utrikes ärenden.”

”Varför det? Vi behöver inte införa sådana parlamentariska metoder här.”

”Men om jag avgick, så skulle det för tyskarna vara ett tecken på att vi ändrar vår politik radikalt, och det skulle stärka deras tilltro till vår vilja att faktiskt skriva under fredsfördraget.”

”Kanske”, sa Lenin tankfullt. ”Det är ett tungt politiskt skäl.”

Jag minns inte längre när nyheterna kom om att de tyska trupperna hade landstigit i Finland och om angreppet på de finska arbetarna. Jag vet bara att jag mötte Lenin i korridoren nära hans rum. Han var oerhört upprörd. Jag har aldrig sett honom sådan igen, varken före eller efter.

”Ja, det verkar som om vi måste kämpa”, sa han, ”även om vi inte har något att kämpa med. Det verkar inte finnas någon annan utväg den här gången...”

Sådan var Lenins första reaktion på telegrammet om den finska revolutionens nederlag. Men redan när jag 10 eller 15 minuter senare besökte hans rum sa han:

”Nej, vi ska inte ändra vår politik. Om vi hade agerat så hade vi inte räddat det revolutionära Finland, men det skulle helt säkert ha krossat oss. Vi ska hjälpa de finska arbetarna på alla sätt vi kan, men vi måste göra det utan krig och utan att överge freden. Jag är inte säker på att det kommer att rädda oss nu. Men det är hursomhelst den enda möjliga vägen till räddning.”

Och räddningen gick faktiskt till på det sättet.

* * *

Beslutet att inte skriva under fredsavtalet härrörde inte, som det ofta sägs nu, ur en abstrakt idé att det var otänkbart med en överenskommelse mellan oss och imperialisterna. Man behöver bara titta i kamrat Ovsjannikovs broschyr, där han beskrev en ytterst belysande enkät som Lenin genomförde i denna fråga. Man kan konstatera att de som förespråkade den preliminära politiken ”varken krig eller fred” svarade ”ja” på frågan om vi som revolutionärt parti under vissa omständigheter var berättigade att sluta en ”vanhedrande fred”. I själva verket sa vi: om det bara finns 25% chans att Hohenzollern skulle besluta sig för att inte strida mot oss, eller inte befann sig i en ställning där de kunde det, så måste vi ta risken och genomföra experimentet.

Tre år senare dristade vi oss – denna gång på Lenins initiativ – att med hjälp av våra bajonetter sondera situationen i Polen och den polska borgarklassen och adeln. Vi slogs tillbaka. Vad var skillnaden mellan den polska ”sonderingen” och experimentet i Brest-Litovsk? Det finns inga principiella skillnader, bara i hur stora risker vi tog.

Jag minns att kamrat Radek en gång skrev att styrkan i Lenins taktiska tänkande var mest uppenbart under tiden mellan freden i Brest-Litovsk och marschen mot Warszawa. Vi vet nu alla att denna framryckning mot Polen var ett misstag som stod oss mycket dyrt. Det ledde inte bara till freden i Riga som skar av oss från Tyskland, utan hjälpte, tillsammans med många andra händelser under samma period, också enormt mycket till att stärka den europeiska borgarklassen. Riga-avtalets kontrarevolutionära karaktär och dess betydelse för Europas öde blir helt uppenbar om man föreställer sig den riktning som händelseutvecklingen kunde ha tagit 1923 om vi hade haft en gemensam gräns med Tyskland: det finns mycket som tyder på att utvecklingen i Tyskland skulle ha fått ett helt annat förlopp. Inte heller går det att betvivla, att utan vår militära intervention – och vårt nederlag – så skulle den revolutionära rörelsen i Polen ha haft ett avsevärt mer gynnsamt läge. Såvitt jag vet betonade Lenin själv Warszawa-mistaget. Ändå har Radek rätt i sin bedömning av Lenins distinkta taktiska sinne. Efter att det fruktlösa försöket att ”sondera” de polska arbetarmassorna inte gav önskat resultat; efter att vi drevs tillbaka – och det var oundvikligt, ty i det politiska lugn som fortfarande rådde i Polen kunde vår marsch mot Warszawa bara bli en gerillaröd – och efter att vi tvingades skriva under fredsavtalet i Riga, var det lätt att dra slutsatsen att de som varit mot framryckningen hade haft rätt, att det hade varit bättre att stanna i tid och behålla en gemensam gräns med Tyskland. Allt detta stod klart först senare. Det som var så slående i hela företaget var Lenins djärva och modiga tänkande. Risken var stor men det var också målets omfattning. Om planen misslyckades så innebar det ingen risk för Sovjetunionens existens, i värsta fall kunde det ha försvagat landet.

Vi kan låta framtida historiker bedöma om det var värt risken att försämra villkoren för fredsavtalet i Brest-Litovsk bara för att helt öppet visa dem för de europeiska arbetarmassorna. Men så fort vi hade avslöjat dem så hade vi inget annat alternativ än att underteckna det som hade påtvingats oss. Och här räddade Lenin situationen med sitt klara och exakta tänkande och sin beslutsamhet.

”Och om tyskarna fortsätter sin offensiv? Och om de marscherar mot Moskva?”, frågade någon.

”Då kommer vi att dra oss tillbaka österut, till Uralbergen, och återigen förkunna att vi är beredda att skriva under avtalet. Kuznetsksänkan är rik på kol. Vi ska bilda en republik i Ural-Kuznetsk, baserad på industrin i Ural och kolet i Kuznetsksänkan. Och vi kommer att hålla ut med stöd från proletariatet i Ural och de arbetare från Moskva och Petersburg som vi kan ta med oss. Om det behövs kan vi retirera längre österut, förbi Uralbergen. Vi kanske kommer till Kamtjatka men vi kommer att hålla ut. Den internationella situationen kommer att förändras ett dussin gånger. Från skansarna i republiken Ural-Kuznetsk kommer vi att sprida ut oss igen och återvända till Moskva och Petersburg. Men om vi nu tanklöst kastar oss in i ett revolutionärt krig och förlorar blomman av vårt partis arbetare, så kan vi givetvis aldrig återvända.”

På den tiden utgjorde republiken Ural-Kuznetsk en viktig del i Lenins resonemang. Han avväpnade upprepade gånger sina motståndare med frågan: ”Vet du att våra kolfält i Kuznetsksänkan är enorma? Tillsammans med mineralerna i Ural och vetet i Sibirien får vi en ny bas.” Samtalsparten kände inte alltid till var Kuznetsksänkan fanns, och vilket samband det fanns mellan kolet där och

bolsjevismens framtid och det revolutionära kriget, och stirrade förvånad eller skrattade överraskat och tog det halvt på skämt, halvt som ett knep från Lenins sida. I själva verket skämtade inte Lenin alls, utan hade – trogen sig själv – övervägt situationen från alla sidor, ända till de värsta möjligheterna. För honom var uppfattningen om republiken Ural-Kuznetsk helt nödvändig för att stärka sin egen och andras övertygelse om att inget ännu var förlorat, och att det inte fanns plats och aldrig kunde finnas plats för tvivel.

Lyckligtvis inskränktes vi aldrig till republiken Ural-Kuznetsk. Men det går ändå att säga att republiken Ural-Kuznetsk, som aldrig förverkligades, räddade den Ryska sovjetiska federativa socialistrepubliken.

I alla händelser går det bara att förstå och bedöma taktiken i Brest-Litovsk om den knyts till Lenins taktik under oktober. Att vara mot oktoberrevolutionen och för Brest var faktiskt i båda fallen uttryck för en och samma kapitulationsstämning. Det väsentliga i frågan är att Lenin närmade sig kapitulationen i Brest-Litovsk med samma outtröttliga energi som säkerställde partiets seger i oktober. Precis detta naturliga grundläggande samband mellan oktoberrevolutionen och Brest, kombinationen av oräddhet och försiktighet, djärvhet och förutseende, är ett mått på Lenins metod och styrka.

Upplösningen av konstituerande församlingen

Några dagar, om inte timmar, efter oktoberrevolutionen tog Lenin upp frågan om den konstituerande församlingen.

”Den måste ajourneras”, förkunnade han, och ”vi måste skjuta upp valen. Vi måste utvidga vallagen och ge rösträtt till 18-åringar. Vi måste få tid att gå igenom listorna med kandidater. Inte ens våra egna listor är värda särskilt mycket: de innehåller en massa intellektuella personer, vars namn verkar stå där nästan av en tillfällighet. Det vi behöver är arbetare och bönder. Vi måste olaglig-förklara korniloviterna och kadeterna.”

Vissa protesterade: ”Det är känsligt att skjuta upp nu. Folk kommer att se det som ett försök att avskaffa den konstituerande församlingen, i synnerhet som vi själva har anklagat den provisoriska regeringen för att mixtra med den.”

”Dumheter!”, svarade Lenin. ”Handlingar är viktiga, inte ord. I förhållande till den provisoriska regeringen representerade en konstituerande församling ett steg framåt, eller kunde åtminstone ha gjort det. I förhållande till sovjetmakten, och speciellt med de nuvarande partilistorna, kommer den oundvikligen att innebära ett steg bakåt. Varför är det olämpligt att skjuta upp nu? Kommer det att vara lämpligt om konstituerande församlingen visar sig vara dominerad av kadeter, mensjeviker, socialistrevolutionärer?”

”Men vi kommer att vara starkare då”, invände andra. ”För tillfället är vi fortfarande svaga. På landsbygden känner de nästan inte till någonting om sovjetmakten. Och om det sprider sig nyheter om att vi har skjutit upp den konstituerande församlingen, så skulle det försvaga oss ännu mer.”

Sverdlov hade mer kontakter med landsbygden än någon av oss andra, och var särskilt mot att valen sköts upp.

Lenin vidhöll sin ståndpunkt utan att få stöd. Han skakade missbelåtet på huvudet och upprepade: ”Det är ett misstag, ett öppet misstag som kan stå oss dyrt! Bara det inte kostar revolutionen livet...”

Men när beslutet togs att inte skjuta upp valen, riktade Lenin hela sin uppmärksamhet på att organisera åtgärder som var förknippade med preliminärvalen till den konstituerande församlingen. Under tiden visade det sig att vi skulle hamna i minoritet, även ihop med vänstersocialistrevolutionärerna; faktum var att de hade gemensamma listor med sin höger och blev helt lurade.

”Givetvis måste vi upplösa den konstituerande församlingen”, sa Lenin, ”men hur blir det då med vänstersocialistrevolutionärerna?”

Gamle Natanson lugnade oss väldigt mycket. Han kom för att ”konsultera” oss, och ända från början sa han:

”Tja, jag tycker likafullt att man ska upplösa den konstituerande församlingen med våld.”

”Bravo”, utropade Lenin glatt, ”det är rätt, det är rätt! Men kommer ditt parti att hålla med?”

”En del vacklar men jag tror att de kommer att hålla med till slut”, svarade Natanson.

Detta var glansperioden för vänstersocialistrevolutionärernas mest extrema radikalism: de gick faktiskt med på att upplösa konstituerande församlingen.

”Och anta att vi förenar vår fraktion i konstituerande församlingen och er fraktion i den centrala exekutivkommitté, och på så sätt bildar ett konvent”, föreslog Natanson.

”Varför?”, svarade Lenin, tydligt irriterad. ”För att imitera den franska revolutionen? Upplösningen av den konstituerande församlingen befäster sovjetsystemet. Men din plan förvirrar bara saker och ting: vi kommer varken att få det ena eller det andra.”

Natanson försökte visa att vi med hans plan kunde göra anspråk på en del av den konstituerande församlingens auktoritet, men han övertalades snart att överge sin idé.

Där och då tog Lenin itu med frågan om den konstituerande församlingen.

”Det är ett uppenbart misstag”, hävdade han. ”Vi har redan gripit makten och nu har vi försatt oss i en situation som tvingar oss att vidta militära åtgärder för att återigen gripa makten.”

Han förberedde aktionen mot församlingen med största noggrannhet, vägde in alla detaljer och utsatte Uritskij, som till hans bedrövelse hade utsett till folkkommissarie för konstituerande församlingen, för en mycket hård utfrågning. Bland annat gav Lenin order om att ett av de lettiska regementena, som bestod nästan helt av arbetare, skulle förflyttas till Petrograd.

”Om det händer något kan bönderna vackla”, sa han. ”Här krävs det proletär beslutsamhet.”

De bolsjevikiska deputerade till konstituerande församlingen kom från alla delar av Ryssland, och på Lenins krav och under Sverdlovs vägledning fördelades de till fabriker, verkstäder och arméavdelningar. De utgjorde en viktig del av apparaten för att organisera den ”kompletterande revolutionen” den 5 januari. Vad gäller socialistrevolutionärernas deputerade, så ansåg de att det var oförenligt med de folkvaldas rang att delta i kampen: ”Folket har valt oss, låt det försvara oss.” I själva verket visste inte dessa småborgare från landsbygden alls vad de skulle göra, större delen av

dem var helt enkelt rädda. Men de förberedde sig noga för det första mötets ceremonier. De tog med sig stearinljus om bolsjevikerna skulle stänga av strömmen, och en massa smörgåsar om man skulle ta ifrån dem deras mat. På så sätt inledde demokratin kampen mot diktaturen – tungt beväpnade med smörgåsar och stearinljus. Men folket skänkte inte en tanke på att stödja dem som ansåg sig vara deras folkvalda, men i verkligheten bara var skuggor från en period av revolutionen som redan tagit slut.

Jag befann mig i Brest-Litovsk när den konstituerande församlingen upplöstes. När jag strax efteråt återvände till Petrograd för konsultationer kommenterade Lenin: ”Det var naturligtvis en stor risk för oss att vi inte sköt upp mötet – givetvis agerade vi mycket, mycket oklokt. Men i slutändan visade det sig att allt ändå gick bra. Genom att upplösa den konstituerande församlingen satte sovjetmakten öppet och slutgiltigt stopp för den formella demokratin i den proletära diktaturens namn ... Det är en lärdom som inte kommer att bli bortglömd.” På så sätt gick de teoretiska generaliseringarna hand i hand med förflyttningen av det lettiska gardesregementet. Det var utan tvekan då Lenin drog de slutsatser som han senare, vid Kommunistiska internationals första kongress, formulerade så lysande i sina teser om demokratin.

Som vi vet har kritiken av den formella demokratin en lång historia. Vi och våra företrädare betraktade 1848 års revolution och dess övergångskaraktär som den politiska demokratins skeppsbrott, som skulle efterträdas av ”social” demokrati. Men det borgerliga samhället förstod hur det skulle få den ”sociala” demokratin att överta den plats som den rena demokratin inte längre kunde vidmakthålla. Det blev en lång period i den politiska historien där den ”sociala” demokratin, som livnärde sig på en kritik av den rena demokratin, i själva verket inte skiljde sig särskilt mycket från den sistnämnda; den tog över den sistnämndas plikter och blev helt genomsyrad av dess brister. Aldrig tidigare i historien har det hänt att oppositionen har anmodats att lösa de uppgifter som gårdagens komprometterade krafter inte klarade av med konservativa medel. Från att ha varit ett tillfälligt tillstånd, som bara skulle fungera som förberedelseperiod för en proletär diktatur, blev demokratin det borgerliga samhällets yttersta kriterium, dess högsta domstol och heliga tempel, det vill säga det allra yttersta hyckleri. Det var vad som hände i Ryssland. Efter att ha fått ett dödligt slag i oktober försökte borgarklassen i januari återuppstå i form av den konstituerande församlingens vålnad. Den proletära revolutionens fortsatta segerrika utveckling efter den öppna, öppenjärtiga, brutala upplösningen av den konstituerande församlingen gav den formella demokratin ett slutgiltigt slag som den aldrig har hämtat sig från. Det var därför Lenin hade rätt när han sa: ”Men i slutändan visade det sig att allt ändå gick bra.”

* * *

I socialistrevolutionärernas konstituerande församling fick februarirepubliken en chans att dö en andra gång.

Mot bakgrund av det allmänna intrycket av det officiella Ryssland i februari [1917], av den tidens mensjeviskt socialistrevolutionära Petrogradsovet, framträder en viss socialistrevolutionär delegat lika tydligt som om det var igår. Jag har ingen aning om vem han var eller var han kom ifrån. Han måste ha kommit från landsbygden. Till det yttre liknade han en ung lärare från ett värdigt pedagogiskt institut. Platt näsa, glasögon, nästan inget skägg, med en dumboms ansikte och framträdande kindben. Jag såg honom under det möte där de socialistiska ministrarna för första gången presenterade sig för sovjeten. Omständligt, känslösamt, kraftlöst, kokett och framförallt

beklämmande förklarade Tjernov varför han och de andra hade gått med i regeringen och vilka välsignade resultat det ledde till. Jag minns en tröttsam fras som talaren upprepade dussintals gånger: ”Ni har fått med oss i regeringen, det är upp till er att också få ut oss.” Läraren tittade på talaren med intensivt beundrande ögon. Så måste en trogen pilgrim känna sig och se ut när han har lyckan att höra en gudfruktig prästs förmaningar i ett berömt kloster. Talet böljade fram i all oändlighet, rummet visade tecken på trötthet, det hördes en del buller. Men lärarens källa till vördnadsfull glädje verkade vara outtömlig.

”Ja, det är så här den ser ut, vår revolution – eller snarare *deras* revolution”, sa jag till mig själv när jag hörde och såg denna sovjet för första gången 1917. När Tjernov avslutade sitt tal blev det stormiga applåder. I ett hörn utbytte de få bolsjevikerna missnöjt ord med varandra. Denna grupp stack plötsligt ut från den samlade bakgrunden när de gav ett vänligt stöd till min kritik av den ”regeringsvänliga” och försvarsvänliga politik som mensjevikerna och socialistrevolutionärerna gav uttryck för. Den vördnadsfulle läraren blev i högsta grad skrämmd och oroad. Inte arg: på den här tiden vågade han inte känna ilska mot en landsflyktig som hade återvänt till sitt land. Men han kunde inte förstå hur någon kunde vara mot ett så på alla sätt glädjande och beundransvärt faktum som att Tjernov hade gått med i den provisoriska regeringen. Den unge mannen satt en liten bit ifrån mig och i hans ansiktsuttryck, som jag betraktade som en mätare på mötet, stred förvåning och skräck med ännu inte skingrad tilltro. I mitt minne har detta ansikte alltid fastnat som en bild av februarirevolutionen: enfaldig, naiv, medioker, småborgerlig, läraraktig; det fanns också en annan, sämre bild, bilden av Dan och Tjernov.

Tjernov blev varken ordförande för konstituerande församlingen förgäves eller av en slump. Han hade lyfts fram av Ryssland i februari, sävligt revolutionär, fortfarande halvt oföretagsam och halvt oförvägen, på samma gång så naiv, och så slug!... Vid valet hade bonden snappat upp Tjernov och de andra med hjälp av gudfruktiga prästläringar och satt dem på höga poster. Och Tjernov hade accepterat detta mandat, inte utan ”rysk elegans” och ”rysk list”.

Ty Tjernov (jag kommer att tala även om det) var också på sitt sätt nationell. Jag säger ”också” eftersom jag för 4 år sedan tvingades skriva om Lenins ”nationella” karaktär.* Det kan verka olämpligt att jämföra eller ens indirekt närma oss dessa två figurer. Och det vore förvisso fel och opassande om det handlade om personerna själva. Men här är det frågan om nationella ”element”, hur de förkroppsligas och återspeglas. Tjernov förkroppsligar den gamla intellektuellt revolutionära traditionen medan Lenin på en och samma gång förkroppsligar dess fullbordan och fullständiga förkastande.

Inom den gamla intelligentsian hittade man ”omvända” adelsmän som ymnigt pladdrade ångerfullt om plikter mot folket; gudfruktiga prästläringar, som bodde hos sin moster omgiven av ikoner och hade öppnat en glipa – en mycket liten glipa – och tittade ut i det kritiska tänkandets värld; upplysta bönder som vacklade mellan socialisering och ett stycke mark som Stolypin erbjöd; och enstaka arbetare som hade förirrat sig bland studenterna, blivit åtskild från de sina och inte kunde komma i kontakt med främlingarna. Allt detta finns hos Tjernovs sort, och även översvallande vältalighet, formlöshet och otålig medelmåttighet. Det återstår inget av Sofia Perovskajas¹³ gamla intellektuella

* Se sidan 65 – öa.

13 En ung medlem i Narodnaja Volja som deltog i mordförsöket på tsar Alexander II. Dömdes till döden och avrättades 1881. (Engelske översättarens not.)

idealism hos Tjernov. Istället finns det något av industriägarnas och handelsmännens nya Ryssland, speciellt av typen ”om ni inte luras så får ni inte sålt något”.

På sin tid hade Herzen ett enormt och underbart inflytande över det ryska tänkandet. Men låt honom överleva sin epok med ett halvt sekel, skala bort hans talangs färgrika fjädrar, omvandla honom till sin egen eftersägare, och ställ honom med åren 1905-1917 som bakgrund, så har man kärnan i Tjernovs värld. Det är mycket svårare att utföra denna operation med Tjernysjevskij, men Tjernovs typ innehåller något av en karikatyr av Tjernysjevskij. Sambandet med Michajlovskij är mer direkt, eftersom Michajlovskij själv överlevde sina idéer. Bakom hela vår utveckling, och även bakom tjernovismen, fanns fattigbönderna, som återspeglas i städernas och landsbygdens omogna, halvt intellektuella småbourgeoisie, eller i den övermogna och bittra intelligentsian. Tjernovismens kulmen blev av nödvändighet flyktig. I februari kom det en första skälvning: soldaterna, arbetarna och bönderna vaknade gradvis upp och skakade om frivilligsoldaterna, lärarna, studenterna och advokaterna; sedan märktes skälvningen i ”kontaktkommissioner” och alla möjliga sorters fiffigt uttänkta institutioner; denna stöt lyfte personer som Tjernov till demokratins höjder, samtidigt som ... djupt därunder själva grundvalarna hade förändrats och de demokratiska topparna hängde i luften. Det var därför hela tjernovismens anda mellan februari och oktober uttrycktes i vädjandet: ”Stanna upp ett tag, du tid, det är så vackert!” Men tiden stannade inte. Djävulen tog soldaterna i besittning, bönderna gjorde motstånd och till och med prästlärningarna började förlora sin fromhet från februari. Följaktligen tappade Tjernov till slut sin mantel och föll utan elegans från berömmelsens ofattbara höjder ner i verklighetens träsk.

Det fanns en underströmning av bönder även i leninismen, i så måtto som de är det ryska proletariats och hela vår historias bas. Lyckligtvis fanns det inte bara passivitet och oföretagsamhet i vår historia, utan också handling. Våra bönder hade inte bara sanslösa fördomar, utan de kunde också uppvisa gott omdöme. Allt som var aktivitet och mod, allt hat mot passivitet och förtryck, allt förakt för svaghet – med ett ord alla de drag som präglar en massrörelse som har formats av samhälls- och sociala förändringar och under klasskampens dynamik, fick sitt uttryck i bolsjevismen. I detta fall återspeglades bönderna i proletariatet, alltså i vår, och inte bara vår, historias starkaste dynamiska kraft; och Lenin var ett perfekt förkroppsligande av denna kraft. Just i denna mening fick det nationella bondeelementet sin höjdpunkt hos Lenin, medan samma nationella särdrag var som lägst hos personer av Tjernovs sort.

Den tragikomiska händelsen den 5 januari 1918 (upplösningen av den konstituerande församlingen) var i princip den sista skärmytslingen mellan leninismen och tjernovismen. ”I princip” eftersom det i verkligheten inte var någon skärmytsling alls, utan bara en liten och patetisk demonstration av ”demokratins” eftertrupp, när de lämnade scenen beväpnade med stearinljus och smörgåsar. Alla uppblåsta illusioner föll ihop som punkterade ballonger; alla billiga dekorationer slets ner; all den högtravande moraliska styrkan visade sig vara dåraktig svaghet. *Shut!*

Regeringsarbetet

Makten togs över i Petersburg. Regeringen måste bildas.

”Vad ska vi kalla dem”, frågar Lenin medan han tänker högt. ”Vad som helst utom ministrar, det är ett så uruselt, utnött ord.”

”Kanske ’kommissarier’”, föreslår jag, ”men det finns så många kommissarier nu. Kanske ’högsta kommissarier’? ... Nej, ’högsta’ låter inte heller bra. Men kanske ’folkkommissarier’?”

”Folkkommissarier’? Det låter bra”, säger Lenin och samtycker. ”Och regeringen i sin helhet?”

”Ett råd, så klart... folkkommissariernas råd?”

”Folkkommissariernas råd?”, säger Lenin och tar upp det. ”Det är utmärkt, det luktar revolution lång väg!”

Jag minns detta sista uttryck bokstavligen.¹⁴

Bakom scenen pågick besvärliga diskussioner med järnvägsarbetarnas allryska fackförening (Vikzjel), vänstersocialistrevolutionärerna och andra. Jag har inte så mycket att säga om detta ämne. Jag minns bara Lenins rasande ilska mot Vikzjels skamliga krav, och hans inte mindre rasande ilska mot de bland oss som var imponerade av dessa krav. Men vi fortsatte diskussionerna, ty för tillfället var vi tvungna att räkna med Vikzjel.

På kamrat Kamenevs initiativ avskaffades den lag om dödsstraff för soldater som Kerenskij införde. Jag minns inte längre exakt inför vilket organ Kamenev lade fram sin motion, men troligen i den militärrevolutionära kommittén, och han måste ha gjort det på morgonen den 25 oktober (7 november). Jag minns att det skedde i min närvaro och att jag inte invände. Lenin var inte där då. Det måste ha varit innan han anlände till Smolnyj. När han hörde om denna första lagstiftande åtgärd kände hans ilska inga gränser.

”Det är vansinne”, upprepade han. ”Hur kan vi genomföra en revolution utan exekutionsplutoner? Tror ni att vi kan göra upp med alla våra fiender om vi lägger ner vapnen? Vad har vi då för förtrycksåtgärder? Fängelse? Vem bryr sig om det under ett inbördeskrig när alla sidor hoppas på seger?”

Kamenev försökte visa att det bara handlade om att avskaffa det dödsstraff som Kerenskij hade infört speciellt för soldater som deserterade. Men Lenin lät sig inte lugnas. Det stod klart för honom att detta dekret visade en otillräckligt genomtänkt inställning till de enorma svårigheter vi stod inför.

”Det är ett misstag”, upprepade han, ”en otillåtlig svaghet. Pacifistiska illusioner...”, och så vidare, och så vidare. Han föreslog att påbudet omedelbart skulle upphävas. Vi sa till honom att det skulle göra ett väldigt olyckligt intryck. Till slut sa någon: ”det bästa vore att ta till exekutionsplutoner bara när det inte finns något annat sätt”. Och därmed fick det bero.

Ända från revolutionens första dagar bildade de borgerliga, socialistrevolutionära och mensjevikiska tidningarna en samordnad kör av vargar, hyenor och galna hundar. *Novoje Vremja* försökte upprätthålla en ”lojal” ton och vifta på svansen.

”Ska vi inte tygla det här patrasket?” frågade Vladimir Iljitj vid varje tillfälle. ”Ursäkta mig! Vad är det för diktatur vi har!”

Tidningarna hade speciellt kastat sig över frasen ”plundra plundrarna”, och rapade upp den i reportage, i krönikor och på vers.

¹⁴ Kamrat Miljutin har beskrivit denna historia på ett annat sätt, men jag tycker att det ovanstående är mer korrekt. Hursomhelst hade Lenins ord ”det luktar revolution” att göra med mitt förslag att kalla regeringen i sin helhet för ”folkkommissariernas råd”.

”De släpper inte ’plundra plundrarna’”, utropade Lenin skämtsamt förtvivlad.

”Vems ord var det”, frågade jag, ”eller var det ett rent påhitt?”

”Inte alls!”, svarade Lenin. ”Jag använde faktiskt just de orden. Yttrade dem och glömde bort dem. Och nu har de gjort ett helt program av dem!” Han vinkade humoristiskt med handen.

Alla som känner Lenin någorlunda vet mycket väl att en av hans starkaste sidor var förmågan att skilja sakers inre väsen från deras form. Men det vara värt att betona att han också fäste vikt vid formen, ty han insåg hur mycket formen dominerar folks tänkande; på detta sätt kunde han ge formalismen ett innehåll. Ända från det ögonblick då den provisoriska regeringen störtades, arbetade Lenin systematiskt som en regering ska, med både små och stora saker. Vi hade ännu ingen regeringsapparat, vi saknade förbindelser med landsbygden, tjänstemännen saboterade, Vikzjel skar av telefonförbindelserna till Moskva, vi hade varken pengar eller någon armé. Men hela tiden och överallt tog Lenin hand om precis allt med hjälp av stadgar, dekret och order i regeringens namn. Det säger sig själv att han mer än någon annan var fjärran från att imponeras av magisk formalism. Han var intensivt medveten om att vår makt fanns i den nya statsapparat som byggdes upp underifrån, av distrikten i Petrograd. Men för att utföra arbetet ”uppifrån”, från de regeringskontor som sabotörerna hade övergivit, i förbund med det kreativa arbetet underifrån, krävdes denna formella ton, tonen hos en regering som idag fortfarande hängde i ett vakuum, men som imorgon eller övermorgon kommer att bli en kraft och följaktligen måste agera som en kraft idag. Denna formalism var också nödvändig för att hålla våra egna bröder i styr, Gradvis spann en regeringsapparat sitt nät över elementen av kaos, över de ledande proletära gruppernas revolutionära improviserande.

Lenins och mitt kontor på Smolnyj befann sig i varsin ända av byggnaden. Korridoren som förband oss, eller snarare skilde oss åt, var så lång att Vladimir Iljitj skrattande föreslog att vi skulle upprätta en cykelförbindelse. Vi kommunicerade via telefon; ofta kom matrosar in med viktiga meddelanden från Lenin; på små papperslappar stod två eller tre uttrycksfulla meningar, var och en kategoriskt formulerad, de viktigaste orden understrukna två eller tre gånger, och i slutet en fråga som också var rakt på sak. Flera gånger om dagen gick jag till Vladimir Iljitjs rum genom den oändliga korridoren, som liknade en bikupa. Militära frågor stod i centrum för samtalen. Jag brukade helt lämna över utrikesministeriets ärenden till kamraterna Markin och Zalkind. Jag begränsade mig till att skriva några få agitatoriska noter och träffa några få personer.

Tyskarnas anfall skapade de största problemen för oss, och vi hade inga medel för att lösa dem; inte heller hade vi någon möjlighet att hitta dessa medel eller skapa dem. Vi började med en appell. Vi diskuterade utkastet som jag hade skrivit, ”Det socialistiska fosterlandet är i fara”, med vänster-socialistrevolutionärerna. Som nyligen omvända till internationalism oroades de sistnämnda av appellens titel. Å andra sidan var Lenin helt igenom för den:

”Den visar direkt att vi har gjort en 180 graders sväng vad gäller frågan om ett nationellt försvar. Den är precis vad vi behöver!”

I ett av utkastets sista stycken fanns en varning att alla som hjälpte fienden omedelbart skulle avrättas. Vänstersocialistrevolutionären Steinberg – jag vet inte vilken märklig vind som blåste honom till revolutionen, och till och med in i folkkommissariernas råd – protesterade mot detta grymma hot som enligt honom förstörde ”appellens dramatiska effekt”.

”Tvärtom!”, utropade Lenin, ”det är i just detta den ’dramatiska effekten’ ligger.” (Han betonade ”dramatisk effekt” på ett ironiskt sätt). ”Tror du verkligen att vi kan segra utan hård revolutionär terror?”

Detta var den period då Lenin varje gång det blev tillfälle betonade det absoluta behovet av terror. Alla tecken på sentimentalitet, lättsam hjärtlighet eller mjukhet – och allt detta fanns i övermått – retade upp honom, inte i sig själva utan som tecken på att inte ens arbetarklassens ledare tillräckligt insåg hur oerhört svåra problemen var, och att de bara kunde lösas med energiska åtgärder utan motstycke.

”De”, brukade han säga om fienden, ”står inför faran att förlora allt. Och dessutom har de hundratusentals män som har genomgått krigets skola, nöjda, beslutsamma officerare som är beredda att göra allt, underbefäl, borgare och arvingar till jordägare, poliser och välbärgade bönder. Och här har vi då, ursäktat uttrycket, ’revolutionärer’ som inbillar sig att vi ska kunna fullborda revolutionen med kärlek och vänlighet. Va!? Vad har de lärt sig? Vad menar de med diktatur? Vilken sort diktatur blir det om de själva är veklingar?”

Vi hörde den här sortens förmaningar från honom tiotals gånger varje dag, och de riktades alltid mot någon av de närvarande som han misstänkte för ”pacifism”. Lenin missade inga tillfällen – när det talades om revolution eller diktatur, speciellt om det hände under möten med folkkommissariernas råd, eller i närvaro av vänstersocialistrevolutionärer eller tvivlande kommunister – att anmärka: ”Var finns vår diktatur? Visa den för mig. Det är oreda vi har, inte någon diktatur.” Han var väldigt förtjust i ordet ”oreda”. ”Om vi inte är beredda att skjuta en sabotör och vitgardist, vad är det då för en stor revolution här? Se bara hur borgarpackets skriver om oss i pressen! Var finns det en diktatur här? Bara prat och oreda...”

Dessa förmaningar uttryckte hans verkliga sinnesstämning, men samtidigt hade de ett dubbelt syfte: trogen sin metod hamrade Lenin in i de andras huvuden medvetenheten att bara ovanligt kraftfulla åtgärder kunde rädda revolutionen.

Den nya regeringsapparatus svaghet blev slående uppenbar när tyskarna inledde offensiven.

”Igår satt vi säkert i sadeln”, sa Lenin när han var ensam med mig, ”och idag håller vi knappt fast i manen. Det är en lärdom för oss! Den kommer att lära oss hur vi ska få slut på vårt förbannade slarv. Att skapa ordning och verkligen angripa saker och ting, det är vad vi måste göra om vi inte vill förbli förslavade! Det kommer att bli en mycket bra lärdom, men bara ... bara om tyskarna och de vita inte lyckas störta oss.”

”Men”, frågade Vladimir Iljitj mig helt oväntat, ”om vitgardisterna dödar dig och mig? Kommer Sverdlov och Bucharin att klara av att sköta det hela?”

”Tja... de kommer inte att döda oss”, replikerade jag skrattande.

”Fan tro’t”, sa Lenin, och skrattade i sin tur. Med det avslutades samtalet.

Generalstaben brukade hålla sina möten i ett av rummen på Smolnyj. Det var den mest oordnade institutionen av alla. Man kunde aldrig förstå vem som förde befälet, vem som gav order och till vem. Här ställdes frågan om militära specialister för första gången i allmän form. Vi hade fått en del erfarenheter om denna fråga redan under konflikten med Krasnov, när han utsåg överste Muravjev

till befälhavare, och denne i sin tur utsåg överste Walden att leda operationerna utanför Pulkovo. Fyra matrosar och en soldat skickades till Muravjev med instruktioner att bevaka båda männen och inte släppa sin revolver med handen. Det var ursprunget till systemet med kommissarier. I viss mån var dessa erfarenheter också användbara vid bildandet av högsta krigsrådet.

”Utan seriösa och erfarna militärer kommer vi inte att ta oss ur detta kaos”, sa jag till Vladimir Iljitj varje gång jag hade varit på staben.

”Ja, det verkar stämma, men hur ska vi gardera oss mot förräderi...?”

”Vi måste utse en kommissarie för var och en av dem.”

”Låt oss utse två”, utropade Lenin, ”och starka sådana. Men det kan inte vara så att vi saknar starka kommunister.”

På så sätt inleddes bildandet av högsta krigsrådet.

Frågan om att flytta regeringen till Moskva orsakade en hel del konflikter. Vissa sa att det skulle betyda att vi övergav Petrograd, som hade lagt grunden till oktoberrevolutionen; arbetarna skulle inte förstå det; Smolnyj hade blivit en symbol för sovjetmakten och nu föreslår ni att den ska avvecklas, etc. Lenin var utom sig av ilska:

”Hur kan man förvirra frågan om revolutionens öde med sådant sentimentalt struntprat? Om tyskarna med ett plötsligt anfall intar Petersburg – och alla oss – så är revolutionen förlorad. Om regeringen å andra sidan befinner sig i Moskva, så skulle Petersburgs fall innebära ett hårt slag, men bara ett slag. Hur kommer det sig att ni inte inser, att ni inte förstår det? Om vi under nuvarande omständigheter stannar i Petersburg så ökar vi dessutom bara den militära faran; det är som om vi lockar tyskarna att ockupera Petersburg. Om å andra sidan regeringen är i Moskva så är lockelsen att inta Petersburg ojämförligt mindre: vad är det för fördel att ockupera en hungrig revolutionär stad om inte ockupationen är avgörande för revolutionen och för freden? Varför pladdrar ni om Smolnyjs symboliska innebörd? Smolnyj är vad det är bara på grund av att vi är i det. När vi är i Kreml så kommer all symbolism att flytta till Kreml.”

Till slut besegrades de som var mot flytten. Regeringen överfördes till Moskva. Jag blev kvar i Petersburg under en period, om jag inte misstar mig var det som ordförande för Petersburgs revolutionskommitté. Vid min ankomst till Moskva mötte jag Vladimir Iljitj i Kreml, i den så kallade Riddarflygeln. ”Oredan”, alltså oordningen och kaoset, var lika stor här som på Smolnyj. Vladimir Iljitj bannade godmodigt moskoviterna som var upptagna med frågor om hierarkin, och drog steg för steg åt tyglarna.

Regeringens sammansättning förnyades ganska ofta, och den utvecklade ett febrilt arbete med att utfärda förordningar. Under denna period var varenda möte med folkkommissariernas råd en uppvisning i lagstiftande improvisationer i stor skala. Allt måste göras från början, skapas från grunden. Det var ingen idé att leta efter ”föregångare”, ty historien tillhandahöll inga. Det fanns inte ens tid att göra enkla förfrågningar. De enda frågor som diskuterades var de som var mest brådskande ur revolutionär synvinkel – det bidrog till kaoset och oordningen. Stort och smått blandades på ett fantastiskt sätt. Underordnade praktiska problem ledde till ytterst komplicerade principiella diskussioner. Dekreten var inte alltid, långtifrån alltid, i samklang med varandra. Och mer än en gång skämtade Lenin, till och med offentligt, om den bristande samordningen i vårt

lagstiftande arbete. Men även om dessa motsättningar var väldigt allvarliga ur de aktuella praktiska uppgifternas synvinkel, så var de när det kommer till kritan genomsyrade av ett revolutionärt tänkande som försökte staka ut vägen till en ny värld av mänskliga relationer.

Det säger sig själv att hela detta arbete leddes av Lenin. Han ledde outtröttligt, fem eller sex timmar i taget, arbetet i folkkommissariernas råd, som under denna period ägde rum dagligen. Han ledde debatterna och gick direkt från fråga till fråga, tilldelade noggrant talartid med hjälp av sin klocka, som snart ersattes av ordförandens kronometer. I allmänhet togs frågorna upp utan förberedelser, och som redan har nämnts var de alltid brådskande. Mycket ofta var frågans karaktär okänd både för medlemmarna i folkkommissariernas råd och för ordföranden innan debatten inleddes. Men diskussionen var alltid kortfattad: inledningsrapporten fick fem eller tio minuter, och ändå fick ordföranden på något sätt alltid in mötet på rätt spår. När det var möten med många deltagare, och bland dem specialister och i synnerhet okända personer, tog Vladimir Iljitj till sin favoritgest: han satte höger hand på pannan och över ögonen och tittade mellan fingrarna. Genom att på detta sätt leka tittut observerade han talarna och deltagarna mycket uppmärksamt, och såg precis det han behövde se. Talarlistan skrevs ner på små papperslappar med små bokstäver (sparsamhet!). Med ena ögat tittade han på klockan, som då och då dök upp ovanför bordet för att påminna talaren om att det var dags att sluta. Samtidigt skrev han snabbt ner de viktiga slutsatser som debatten ledde till. För att spara tid skickade Lenin dessutom korta noter till vissa deltagare där han bad om särskild information.

Dessa noter skulle ha utgjort en mycket omfattande och intressant skriftlig dokumentation av tekniken bakom den sovjetiska lagstiftningen. Det mesta av dem har tyvärr förstörts, om så bara för att svaret skrevs på baksidan av noten, som ordföranden omedelbart knycklade ihop eller rev i bitar efter att ha fått tillbaka den.

I ett visst ögonblick läste Lenin så upp resolutionens viktigaste punkter, alltid på ett torrt sätt och med pedagogisk tydlighet, så att allting betonades, klargjordes, och sannolikt inte skulle leda till förvirring. Efter det avslutades debatten eller så övergick den till konkreta praktiska motioner eller kompletterande klargöranden. Lenins ”punkter” utgjorde basen till en förordning. För att utföra detta arbete krävdes, bland andra nödvändiga egenskaper, en enorm kreativ fantasi.

Vid första anblick kan ordet ”fantasi” verka malplacerat, men ändå uttrycker det just pudelns kärna. Människans fantasi kan vara av olika slag: en byggnadsingenjör behöver det lika mycket som en bohemisk skönlitterär författare. En av fantasins mest värdefulla egenskaper är förmågan att föreställa sig folk, saker och fenomen som de är i verkligheten även om man aldrig har sett dem. Förmågan att tillämpa sina erfarenheter och teoretiska principer för att samordna olika antydningar och bitar av information som så att säga är uppe i luften, och tillgodogöra sig dem, komplettera dem och förena dem i enlighet med några icke formulerade jämförelselagar, för att på så sätt klargöra en viss period i en människas liv i hela dess konkreta form – det är den sorts fantasi som är oundgänglig för lagstiftare, administratörer och ledare, speciellt under en revolutionär epok. Lenins styrka var till mycket stor del styrkan hos hans realistiska fantasi. Hans målmedvetna och koncentrerade sätt att sträva efter sitt mål var alltid konkret, verkligt; annars skulle det ha missat sitt syfte.

Jag tror att det var i *Iskra* som Lenin för första gången uttryckte tanken att man under en komplicerad kedja politiska aktioner alltid måste leta efter den för tillfället centrala länken, för att gripa tag i kedjan och dra den i önskad riktning. Mer än en gång återkom Lenin till denna tanke, och till och

med till liknelsen. Denna metodologiska idé verkade ha gått från hans medvetna sinne och ha genomsyrat det undermedvetna och till sist ha blivit en sorts andra natur.

Under de mest kritiska perioderna, då han ställdes inför ansvarsfyllda ansvarsfulla eller riskabla taktiska beslut, hade Lenin förmågan att lägga allt som var ovidkommande, underordnat, oviktigt och kunde skjutas upp, åt sidan. Det innebär inte att han bara brydde sig om uppgiftens viktigaste, centrala delar, och bortsåg från detaljerna. Tvärtom tittade han på det problem som han måste gripa sig an från alla sidor, studerade detaljerna, ibland till och med de sekundära sidorna, och letade efter nya angreppspunkter, nya sätt att utöva påtryckningar, kontrollerade fakta och uppmanade till åtgärder. Men han förlorade aldrig "huvudarenan" ur sikte, det han ansåg vara avgörande för det aktuella ögonblicket. Han sopade inte bara allt som, direkt eller indirekt, stod i strid med huvudproblemet åt sidan, utan också det som kunde störa uppmärksamheten och försvaga anspänningen. Under särskilt kritiska ögonblick var han också döv och blind för allt som inte hade att göra med den fråga som hade fångat hela hans intresse. Att bara väcka andra, så att säga "neutrala" frågor, upplevde han som en fara som han instinktivt undvek. Senare, när speciellt avgörande steg hade klarats av framgångsrikt, utropade Lenin då och då av en eller annan orsak:

"Men vi har alldeles glömt bort att göra det ena eller andra ...", eller "Vi har gjort ett misstag medan vi var helt upptagna med huvudproblemet."

De andra svarade ofta:

"Men den frågan kom upp och precis det förslaget väcktes, men du ville inte höra något om det just då."

"Gjorde jag inte det!?", svarade han. "Det minns jag inte alls."

Sedan skrattade han slugt och lite "medvetet", och gjorde en egendomlig, för honom typisk, handrörelse uppifrån och ner, som verkade betyda: man kan inte göra allt på samma gång. Denna "brist" var bara andra sidan på hans förmåga att samla alla sina inre krafter, och just denna förmåga gjorde honom till historiens största revolutionär.

I sina teser om freden, som Lenin skrev i januari 1918, säger han att det krävs "en viss mellantid på minst några månader för socialismens framgång i Ryssland". Idag verkar dessa ord helt obegripliga. Är det inte ett misstag? Menar han inte "några år" eller "några decennier"? Men nej, det är inte något misstag. Det går troligen att hitta flera andra liknande uttalanden av Lenin. Jag minns mycket väl att Iljitj under den första perioden, under mötena med folkkommissariernas råd på Smolnyj, upprepade gånger sa att socialismen skulle härska inom ett halvt år, och att vi skulle bli en av de mäktigaste staterna i världen. Vänstersocialistrevolutionärerna, och inte bara de, höjde förvånat och frågande sina huvuden, tittade på varandra, men höll tyst. Det var hans "sätt att övertyga". Det var hans sätt att lära folk omkring sig att betrakta alla saker ur det socialistiska uppbyggets synvinkel – inte i perspektivet av ett "slutmål", utan som ett omedelbart perspektiv för idag eller imorgon.

Med denna drastiska förändring av sin ståndpunkt använde han en metod som var så karakteristisk för honom, nämligen att betona det extrema: igår sa vi att socialismen var målet, men idag handlar det om att tänka, tala och agera så att socialismen garanterat segrar inom några månader. Var det alltså bara ett pedagogiskt knep? Nej, inte bara. Det fanns något mer i Lenins pedagogiska ihärdighet: det var hans starka idealism, hans intensiva viljestyrka, som vid plötsliga vändpunkter i

historien fick honom att ta genvägar och förkorta avstånd. *Han trodde på det han sa.* Så denna tänkta halvårs respit för att utveckla socialismen är ett resultat av Lenins anda, lika mycket som hans realism när han tog itu med varje vardagsuppgift. En djup och bestämd övertygelse om de mycket goda möjligheterna för människans utveckling, för vilka man kan och bör betala med uppoffringar och lidande, var alltid drivkraften bakom Lenins tänkande.

Under de allra svåraste omständigheter, under det allra mest tröttsamma dagliga arbetet, mitt under livsmedelsbrist och alla möjliga andra problem, mitt under inbördeskriget, arbetade Lenin noggrant med den sovjetiska konstitutionen, försökte skrupulöst hitta en balans mellan statsapparatus sekundära behov och den proletära diktaturens grundläggande uppgifter i ett bondeland.

Av någon orsak beslutade konstitutionskommissionen att omarbeta Lenins *Deklaration om det arbetande och utsugna folkets rättigheter* så att den skulle "stämma överens med" texten i konstitutionen. När jag kom till Moskva från fronten fick jag texten till den omarbetade "deklarationen", eller åtminstone en del av den, från kommissionen. Jag bekantade mig med den i Lenins ämbetsrum, där han och Sverdlov var närvarande. Vi höll på att förbereda den femte sovjetkongressen.

"Men varför ska deklarationen ändras?", frågade jag Sverdlov, som var ordförande för konstitutionskommissionen.

Vladimir Iljitj lyfte intresserad på huvudet.

"Tja, kommissionen har just upptäckt att 'deklarationen' innehåller motsägelser med konstitutionen och inexakta formuleringar", svarade Jakov Michajlovitj.

"Enligt min åsikt hade kommissionen fel", svarade jag. "Deklarationen har redan antagits och har blivit ett historiskt dokument – vad är det för mening att ändra den?"

"Det är helt rätt", avbröt Vladimir Iljitj. "Jag tycker också att det är helt onödigt att ta upp denna fråga. Låt ungdomen leva orakad och ovårdad: låt honom vara hur han vill, han är fortfarande ättling till revolutionen ... han kommer knappast att bli bättre om man skickar honom till frisören."

Av "lojalitet" försökte Sverdlov först stöda kommissionens beslut, men han höll snart med oss. Jag insåg att Vladimir Iljitj, som mer än en gång hade tvingats gå mot det ena eller andra förslaget från konstitutionskommissionen, uppenbarligen inte ville ta upp ordalydelsen i *Deklarationen om det arbetande och utsugna folkets rättigheter*, som han hade skrivit. Men han var ändå glad åt stödet från en "tredje person" som oväntat dök upp i sista ögonblicket. Vi tre beslutade att inte ändra på "deklarationen" och den värdige ungdomen besparades frisören...

Det är utomordentligt viktigt att studera den sovjetiska lagstiftningsprocessen, dess viktigaste etapper och vändpunkter, i samband med revolutionens utveckling och klassförhållanden, eftersom resultatet kan och måste vara av allra största praktiska betydelse för proletariatet i andra länder.

I viss mening utgör Sovjetunionens samling av dekret en ingalunda oviktig del av Vladimir Iljitjs samlade verk.

Tjeckoslovakerna och vänstersocialistrevolutionärerna

Våren 1918 var verkligen mycket svår. Det fanns tillfällen då man hade känslan att allt gled iväg och föll sönder, att det inte fanns något att hålla fast i, inget att stödja sig på. Å ena sidan var det uppenbart att landet skulle ha förfallit utan oktoberrevolutionen. Men på våren 1918 frågade man sig å andra sidan omedvetet om det utmattade, ödelagda, förtvivlade landets livskrafter skulle räcka för att vidmakthålla den nya regimen. Det fanns ingen proviant. Det fanns ingen armé. Statsapparaten höll på att byggas upp. Sammansvärjningar låg och grodde överallt. Den tjeckoslovakiska armén befann sig på vårt territorium och agerade som en självständig kraft. Vi kunde nästan inte erbjuda dem något motstånd.

En gång sa Vladimir Iljitj till mig under dessa fruktansvärda dagar 1918:

”Idag tog jag emot en arbetardelegation.¹⁵ Jag talade med dem och då sa en av dem: ’Vi ser att även du, kamrat Lenin, har tagit parti för kapitalisterna.’ Vet du, det var första gången jag hörde sådana ord. Jag erkänner att jag blev förbryllad och inte visste vad jag skulle svara. Om det inte bara var en illvillig person, en mensjevnik, så är det ett oroande symptom.”

När Lenin berättade om denna händelse verkade han mer bekymrad och orolig än senare, när det kom dystra nyheter från fronten om Kazans fall eller de direkta hoten mot Petersburg. Och det är fullt förståeligt: Kazan och till och med Petersburg kan vi förlora och ta tillbaka. Men arbetarnas tillit är vårt partis grundvalar.

”Jag har intrycket”, sa jag då till Vladimir Iljitj, ”att landet efter den fruktansvärt svåra sjukdom det har gått igenom nu behöver gedigen näring, vila och omvårdnad för att överleva och hämta sig. Minsta chock kan bli ödesdiger.”

”Jag har samma intryck”, svarade Vladimir Iljitj, ”en fruktansvärd blodbrist! Nu är varje ny hjärnskakning farlig.”

Och just då hotade hela affären med de tjeckoslovakiska trupperna utdela detta farliga slag. Denna främmande armé trängde utan att möta något motstånd in i Rysslands oroliga sydöstra delar och förenade sig med socialistrevolutionärerna och andra ännu farligare vita politiker. Även om makten redan låg i bolsjevikernas händer överallt, så var det fortfarande stor oreda på landsbygden. Det är inte att undra på. I själva verket hade oktoberrevolutionen bara genomförts i Petersburg och Moskva. I de flesta städerna på landsbygden hade oktober- och februarirevolutionerna så att säga utförts via telegram. På en del ställen anslöt de sig, på andra inte, bara för att saker och ting ägde rum i huvudstaden. Den sociala miljöns formlöshet, och bristen på motstånd från gårdagens härskare, återspeglades i en viss formlöshet även på revolutionens sida. De tjeckoslovakiska bataljonernas inträde förändrade situationen, först till vår nackdel men i slutändan till vår fördel. De vita hade skaffat sig en militär bas, en samlingspunkt. Men i gengäld började de röda på allvar också samla sina egna revolutionära styrkor. Man kan säga att folket i Volgadistriktet fullbordade sin oktoberrevolution först när tjeckoslovakerna dök upp. Men det skulle inte fullbordas på en dag.

Den 3 juli ringde Vladimir Iljitj till mig på krigskommissariatet.

¹⁵ Tyvärr minns jag inte varför delegationen hade kommit.

”Vet du vad som har hänt” frågade han med en dämpad röst som tydde på starka känslor.

”Nej, vad då?”

”Vänstersocialistrevolutionärerna har kastat en bomb mot Mirbach.¹⁶ Han sägs vara svårt skadad. Kom till Kreml, vi måste diskutera det.”

Några minuter senare var jag på Lenins kontor. Han berättade om de viktigaste omständigheterna och bad hela tiden om nya detaljer via telefon.

”Vilken affär”, sa jag och smälte dessa långtifrån vanliga nyheter. ”Vi kan inte klaga på att livet är tråkigt.”

”Ja, ja”, skrattade Lenin oroligt. ”det är – en småborgares fruktansvärda krampryckning.”

Han sa ”krampryckning” ironiskt, på samma sätt som Engels talade om *der rabiät gewordene Kleinbürger*, ”småborgaren som gått bärsärkagång”.

Brådskande telefonsamtal, korta frågor och svar från kommissariatet för utrikes ärenden, från allryska extraordinära kommissionen [Tjekan] och andra institutioner, Som alltid i kritiska lägen rörde sig Lenins tankar på två plan samtidigt. Som marxist berikade han sina historiska erfarenheter och observerade intresserad detta nya vanvett – ”krampryckning” – av småborgerlig radikalism, samtidigt som han som ledare för revolutionen outtröttligt sökte information och beslutade om de praktiska åtgärderna. Det kom nyheter om ett myteri bland tjekans trupper.

”Ja, ja, jag hoppas att vänstersocialistrevolutionärerna inte blir det bananskal som vi ska bli förutbestämda att halka på...”

”Jag tänkte på just det”, svarade Lenin. ”Är det den vacklande småbourgeoisins öde att komma till vitgardisternas hjälp som ett bananskal som de kan kasta under våra fötter? ... Nu måste vi till varje pris påverka hur tyskarna rapporterar det som har hänt till Berlin. De har mer än tillräckliga motiv för att ingripa militärt, i synnerhet med tanke på att Mirbach hela tiden har rapporterat att vi är svaga och att minsta slag skulle såra oss svårt...”

Strax därefter kom Sverdlov in. Han var precis som vanligt.

”Jaha ja”, sa han när han skrattande hälsade på mig, ”det ser ut som om vi återigen måste omvandla folkkommissariernas råd till en militärrevolutionär kommitté.”

Under tiden fick Lenin mer information. Jag minns inte om det var då eller senare som nyheten kom att Mirbach var död. Vi tvingades åka till ambassaden och uttrycka våra ”kondoleanser”. Det beslutades att Lenin, Sverdlov och, tror jag, Tjitjerin skulle åka. Frågan uppstod om även jag skulle åka. Efter ett hastigt meningsutbyte befriades jag från uppgiften.

”Hur säger man ’kondoleanser’”, frågade Vladimir Iljitj och skakade på huvudet. ”Jag har redan talat med Radek om det. Jag ville säga ’Mitleid’ men tydligen måste vi säga ’Beileid.’”¹⁷ Han skrattade lite, satte på sig sin rock och sa bestämt till Sverdlov: ”Låt oss åka.” Hans ansikte förändrades och blev askgrått. Bilturen till Hohenzollerns ambassad för att erbjuda kondoleanser för greve

16 Mirbach var Tysklands ambassadör i Moskva – not i franska upplagan, öa.

17 ”Mitleid” (sympati) och ”Beileid” (kondoleans) är på tyska i [ryska] originalet – engelska översättarens anmärkning.

Mirbachs död var inte lätt för Iljitj. Känslomässigt måste det ha varit ett av de svåraste ögonblicken i hans liv.

Det är i sådana situationer man lär känna människor. Sverdlov var verkligen enastående – själv-säker, modig, bestämd, påhittig – den bästa sortens bolsjevik. Under dessa besvärliga månader lärde Lenin känna och uppskatta Sverdlov. Ofta ringde Vladimir Iljitj upp Sverdlov och bad honom göra den ena eller andra brådskande åtgärden, och fick oftast svaret: ”Det har redan gjorts!”, dvs. att åtgärden redan hade ordnats. Vi skämtade ofta om det och sa: ”Sverdlov kommer nog att säga ’redan!’ igen.”

”Tänk bara att vi i början var mot att han skulle komma med i centralkommittén”, erinrade sig Lenin en gång. ”Så gravt vi underskattade denne man!”

Det var förvisso återkommande diskussioner om det, men under kongressen blev vi tillrättavisade ”underifrån”, och kongressen visade sig ha helt rätt.*

I och med vänstersocialistrevolutionärernas revolt förlorade vi en politisk allierad, men i slutändan stärkte det bara vår ställning. Vårt parti blev mer enat. Många institutioner och armén fick bättre förståelse för de kommunistiska cellernas betydelse. Regeringens linje blev mer bestämd. Tjeckoslovakernas uppror gav tveklöst en liknande effekt. Det väckte partiet från en förtvivlan som det hade känt sedan Brest-Litovskfreden. En period av mobiliseringar av partimedlemmar till östfronten inleddes. Vladimir Iljitj och jag hade redan skickat ut den första gruppen, till vilken vänstersocialistrevolutionärerna fortfarande hörde. På ett ganska vagt sätt såg vi här början till den framtida organiseringen av politiska avdelningar. Men det kom fortfarande dåliga nyheter från Volgaregionen. Muravjevs förräderi och vänstersocialistrevolutionärernas uppror orsakade förvirring på östfronten. Farorna blev plötsligt mer akuta. Det var då det ägde rum en radikal förändring.

”Vi måste mobilisera allt och alla och skicka dem till fronten”, sa Lenin. ”Vi måste ta alla trupper bakom ’ridån’ som är till hälften redo att strida och skicka dem till Volgaregionen.”

Jag kanske ska förklara att vi brukade kalla de styrkor som stod i väst mitt emot tyskarnas ockupationsområde för ”ridån”.

”Men tyskarna då?”

”Tyskarna kommer inte att röra på sig”, svarade Lenin, ”de har annat att göra, och är själva intresserade av att vi ska göra upp med tjeckoslovakerna.”

Planen antogs. De regementen som skickades till Volga blev kärnan till den framtida femte armén. Samtidigt beslutades att jag skulle bege mig till östern. Jag började organisera mitt militära tåg, som inte var så enkelt vid den tiden. Vladimir Iljitj blev också upptagen med alla detaljer i detta ärende: han skrev korta noter till mig och ringde oupphörligt.

”Har du en ordentlig bil? Ta en från garaget i Kreml.”

* Sverdlov betraktas i allmänhet som exekutivkommitténs *första* ordförande. Det stämmer inte. Den första ordföranden var Kamenev, även om han satt på posten bara en kort period. Sverdlov ersatte honom på Lenins initiativ, när den inre partikampen skärptes i samband med några försök att uppnå en allians med de socialistiska partierna. I noterna till 14:e bandet av Lenins *Verk* [på ryska] påstås det att Kamenev ersattes av Sverdlov på grund av att Kamenev reste till Brest-Litovsk. Det är inte sant. Som jag sa ovan var det resultatet av de hårdare interna motsättningarna i partiet. Jag minns detta särskilt klart eftersom centralkommittén vid exekutivkommitténs möte beordrade mig att lägga fram Sverdlovs kandidatur till posten som ordförande. – L.T:s not.

Och en halv timme senare: ”Tar du med ett flygplan? Du borde ha ett plan, det kan bli användbart.”

”Det finns plan i armén”, svarade jag. ”Ifall jag behöver så kan jag använda dem.”

Och en halv timme senare: ”Men jag menar att du borde ha ett plan på tåget. Man vet inte vad som kan hända.” Och så vidare, och så vidare.

Våra brokiga, hopplockade regementen och divisioner bestod huvudsakligen av soldater från den gamla, utspridda armén, och de skingrades som bekant tyvärr vid första bästa sammandrabbning med tjeckoslovakerna.

”För att övervinna denna fruktansvärda instabilitet behöver vi en stark försvarsstyrka bestående av kommunister och stöttrupper”, sa jag till Lenin innan jag avreste till östfronten. ”Vi måste *tvinga* folk att strida. Om vi väntar tills bönderna vaknar och blir redo kanske det kommer att vara försent.”

”Givetvis, det är riktigt”, svarade han, ”men jag är bara rädd för att inte ens en sådan försvarsstyrka kommer att reagera med tillräcklig fasthet. Ryssarna är alldeles för godmodiga, och är inte förmögna till beslutsamma terrormetoder mot kontrarevolutionen. Men vi måste försöka.”

Jag befann mig i i Svyatsk när jag nåddes av nyheten om attacken på Lenin och mordet på Uritskij. Under dessa tragiska dagar gick revolutionen igenom en inre kris. Revolutionen gjorde sig av med sin ”godmodiga natur”. Partiets stål fick äntligen sin hårdhet. Dess beslutsamhet härdades, och när det behövdes saknades inte ens skoningslöshet. Vid fronten förvandlade de politiska avdelningarna hand i hand med försvarsstyrkor och domstolar den unga arméns slappa hull till muskler och senor. Förändringarna visade sig snabbt. Vi tog tillbaka Kazan och Simbirsk. I Kazan fick jag ett telegram från Lenin, som återhämtade sig från sina skador, där han gratulerade till de första segrarna vid Volga.

När jag strax efteråt kom till Moskva, reste jag tillsammans med Sverdlov till Gorkij för att träffa Vladimir Iljitj. Han tillfrisknade snabbt men hade ännu inte återvänt till arbetet i Moskva. Vi återfann honom på ett utmärkt humör. Han ville få reda på alla detaljer om organiseringen av armén, stämningarna i den, kommunisternas roll, den förbättrade disciplinen. Han utropade glatt: ”Ja, det är bra, det är utmärkt. Arméns beslutsamhet kommer att få effekter i hela landet; vi kommer att få mer disciplin och mer ansvar...”

Och redan i början av hösten märktes det verkligen en stor förvandling. Det fanns inte längre några spår av vårmånadernas glåmiga svaghet. Något hade skett, hade blivit starkare, och det är anmärkningsvärt att revolutionen den här gången inte räddades av en paus för att hämta andan, utan tvärtom av en ny akut fara som hade släppt loss dolda källor av revolutionär energi i proletariatet.

När Sverdlov och jag steg in i bilen stod Lenin lugn och lycklig på balkongen. Jag kan inte minnas att jag hade sett honom så lugn sedan den 25 oktober, när han i Smolnyj fick höra om upprorets första militära resultat.

Vi undanröjde vänstersocialistrevolutionärerna politiskt. Vi fortsatte med att städa upp Volga. Lenin återhämtade sig från sina sår. Revolutionen växte i styrka och mod.

Lenin i talarstolen

Lenin har fotograferats och filmats mer än en gång sedan oktoberrevolutionen, hans röst har spelats in på skivor, hans tal har stenograferats och tryckts. Således har vi alla element till hans personlighet – men bara element. Den levande personligheten består av en unik och alltid dynamisk kombination av dem.

När jag försöker erinra mig det första intryck Lenin gjorde på mig i talarstolen, för att åter se med friska ögon och lyssna med friska öron, ser jag en stadig och spänstig man av medellängd, och hör en avspänd, mild röst, med något rullande ”r”, som talar snabbt, nästan utan avbrott och till en början utan speciell betoning.

De första meningarna är vanligtvis allmänna, tonen prövande, talaren har ännu inte hittat sin jämvikt, gesterna är ofullständiga. Blicken är inåtvänd, ansiktet buttert och till och med irriterat. Hans tankar försöker närma sig åhörarna. Den inledande perioden tar längre eller kortare tid beroende på publiken, temat och talarens humör. Sedan hittar han rätt ton. Temat blir tydligt. Talaren böjer sig framåt och sticker tummarna innanför västkanten. Som ett resultat av denna dubbla rörelse sticker hans huvud och armbågar ut. Huvudet verkar inte stort på den lilla men bastanta kroppen, och är välformat och rytmiskt. Men hans ögonbryn och kala, välvda panna är kraftfulla. Hans armar är väldigt aktiva men inte överdrivna eller nervösa. Handen är bred, med korta fingrar, ”plebejisk”, stark. Den ger samma intryck av självförtroende och godmodighet som hela personen. Det syns tydligt när talaren har haft tid att värma upp sig. Det sker när han har genomskådat sin motståndarens slughet, eller när han lyckas placera ut en fälla för honom. Då lyser Lenins ögon under de kraftiga ögonbrynen – något av detta uttryck återges på ett utmärkt foto som togs 1919.

Till och med likgiltiga åhörare överraskas när de ser denna blick, och väntar på vad som ska hända. Under dessa ögonblick av intensiv koncentration blossar och mjuknar kinderna upp, och bakom dem kan man uppfatta en knivskarp förståelse om människor, relationer och situationer. Nedre delen av ansiktet med sitt rödgråa skägg är nästan i skugga. Rösten mjuknar, blir följsam och lugn, och många gånger slugt antydande.

Men då tar talaren upp motståndarnas möjliga invändningar, eller citerar illvilliga meningar ur en fiendes artikel. Redan innan han går igenom motståndarens tankar klargör han att invändningen är ogrundad, ytlig, eller felaktig. Han tar ut tummarna ur västen, kastar tillbaka kroppen något och tar några steg bakåt som att frigöra en yta för angreppet, rycker halvt ironiskt, halvt i låtsad förtvivlan, på sina robusta axlar och sträcker fram händerna med fingrarna utbredda.

Innan han bemöter motståndaren, så fördömer, förlöjligar eller sätter han honom först vid skampålen – beroende på motståndare och tillfälle. Åhöraren vet så att säga på förhand vilka bevis man kan förvänta sig och hur man ska förbereda sitt tänkande. Sedan inleds det logiska angreppet. Antingen sätter han ånyo in vänster hand i västen, eller oftare i byxfickan. Höger hand följer logiken i hans tänkande och ger det dess rytm. När det behövs hjälper vänster hand till. Talaren lutar sig mot åhörarna, går till kanten på scenen, böjer sig framåt och utvecklar sina egna ord med händernas cirkelrörelser. Det innebär att han har kommit fram till sitt centrala tänkande, den avgörande punkten i hela sitt tal.

Om det finns motståndare i publiken hörs det då och då kritiska eller fientliga rop. I nio fall av tio

förblir de obesvarade. Talaren säger det han anser vara nödvändigt, talar till dem för vilka det som sägs är nödvändigt, och säger det på det sätt han anser vara nödvändigt. Han gillar inte att avbrytas av slumpartade invändningar. Flink stridsberedskap passar inte hans koncentration. Efter fientliga invändningar blir hans röst hårdare, hans tal mer koncist och koncentrerat, tankegången skarpare, gesterna bistrare. Han uppmärksammar bara fientliga rop om det svarar mot hans allmänna tankegång och hjälper honom att komma till de nödvändiga slutsatserna snabbare. Men då är hans svar träffande och helt oväntade i sin totala enkelhet. Han blottlägger situationen istället för att dölja den. Mensjevikerna fick mer än en gång göra denna erfarenhet i början av revolutionen då de anklagade bolsjevikerna för att bryta mot demokratin och dessa anklagelser fortfarande hade viss fräschör.

”Våra tidningar stängs ner.”

”Givetvis! Men tyvärr ännu inte alla. Snart kommer de att stängas helt. (*Stormande applåder.*) Proletariatets diktatur kommer att fullständigt sätta stopp för denna skamliga försäljning av borgerligt opium. (*Stormande applåder.*)”

Talaren sträcker på sig. Båda händerna i fickorna. Det finns inte ett spår av poserande, rösten har inga retoriska variationer, hela hans uppenbarelse, huvudets hållning med sammanpressade läppar, kindbenen och röstens något hesa ton, uttrycker orubbliga garantier för att hans handlingar är riktiga och hans sak rättvis. ”Om ni vill strida så låt oss då kämpa, men ordentligt.”

När talaren angriper någon av sina egna och inte en fiende, så ser man det både i hans uppträdande och ton. Även de mest våldsamma angrepp kommer att vara ”resonemang” med personerna. Då och då brister talarens röst: det sker när han kritiserar en av sina egna, gör honom förlägen och visar att motståndaren inte har förstått någonting, att de inte kan hitta minsta argument mot honom eller att det inte finns minsta grund för deras invändningar. Just när han säger ”minsta” går hans röst ibland upp i falsett, vilket ger även de mest ilskna tirader en godmodig prägel.

Talaren har gått igenom sin tankegång till slutet, till den sista praktiska slutsatsen. Tankegången ja, men inte framställningen och formen, med undantag för en del särskilt korta, sakliga, saftiga uttryck och slagord som sedan blir ”växelpengar” i partiets och landets politiska liv. Språkbruket är i allmänhet tungrott, den ena meningen efter den andra eller omkastade och sammanfogade. En sådan meningsbyggnad är ett elände för stenografer, och senare för redaktörer. Men med dessa tungrodda meningar tvingar sig det intensivt kraftfulla tänkandet fram.

Men är talaren verkligen en brett skolad marxist, ekonomiskt vetenskaplig teoretiker och enormt utbildad? Verkar det åtminstone inte ibland som om en ovanlig självlärd person talar, en som har nått alla dessa resultat genom eget tänkande, som först hade skapat allt detta i sitt eget huvud, på sitt eget sätt, utan någon vetenskaplig apparat, utan vetenskaplig terminologi, och som nu för fram det på sitt sätt? Vad beror det på? På att talaren inte bara har tänkt ut saker åt sig själv, utan också åt massorna, att han har tillämpat deras erfarenheter på sin tankegång och under denna process har rensat talet från all teoretisk barlast. Nu kan han skapa sin egen framställning av problemen utan det vetenskapliga underlag som han hade så god nytta av när han först närmade sig dem.

Ibland springer dock talaren alltför snabbt upp för sitt tänkandes stege och tar två eller tre steg i taget. Det händer när han tycker att slutsatserna är tydliga, praktiskt taget uppenbara, och vill nå fram till dem så snabbt som möjligt.

Men plötsligt upptäcker han att publiken inte är med honom, att förbindelsen till åhörarna är bruten. Då samlar han sig omedelbart, tar några steg neråt och börjar åter klättra upp, men i lugnare och mer måttfull takt. Till och med hans röst är annorlunda, utan sin överdrivna intensitet, och antar en lockande, övertygande ton. Talets uppbyggnad lider givetvis av detta ”steg bakåt”. Men håller man tal för att uppbyggnaden ska vara vacker? Finns det någon mer värdefull logik i ett politiskt tal än en uppmaning till handling?

Och när talaren återigen närmar sig sina slutsatser, men denna gång med publiken med sig och utan att ha tappat någon på vägen, märker man i salen den angenäma glädje som kommer ur tillfredsställelsen av ett gemensamt tänkande. Nu återstår bara att hamra fram slutsatsen två eller tre gånger så att den håller, och ge den en ett enkelt, tydligt och målande uttryck så att den lättare fastnar i minnet. Därefter kan man ge sig själv och de andra en andningspaus, kan skämta och skratta, så att det gemensamma tänkandet under tiden kan suga åt sig sina nyförvärvade slutsatser på ett ännu bättre sätt.

Lenins retoriska humor är lika enkel som hans andra knep, om man alls kan tala om knep här. I hans tal finns inga självgodas försök att vara lustig, eller ens ordlekar. Men hans skämt är enkla och kärnfulla, begripliga för massorna, folkliga i ordets verkliga mening. Om den politiska situationen inte är alltför alarmerande, om majoriteten av åhörarna är ”hans egna”, då har talaren inget emot att skämta. Publiken tar tacksamt emot en listig, naiv, vitsig anmärkning, en godmodig, skoningslös karakterisering, eftersom den inser att det inte bara är frågan om fina ord utan att det finns något bakom dem som tjänar ett och samma mål.

När talaren skämtar syns nedre delen av hans ansikte tydligare, speciellt munnen, som kan skratta smittsamt. Rynkorna i pannan och på huvudet blir mjukare, ögonen blir mindre genomträngande och lyser hjärtligt, anspänningen av koncentrerat tänkande slappnar av i glatt skratt.

Lenins tal kännetecknas av det som är så centralt i allt hans arbete: hans målmedvetenhet. Han är inte ute efter att hålla ett högtidligt tal utan efter att vägleda till en slutsats som ska följas av handling. Han har olika sätt att närma sig sin publik: han förklarar, övertygar, förbryllar, får den att skämmas, skämtar med den, övertygar igen och förklarar igen.

Det som håller ihop hans tal är inte en formell plan, utan ett praktiskt, klart definierat mål för detta speciella ögonblick, som åhörarna måste ta till sig och suga upp i sitt medvetande. Även skämten har ett syfte. Ett drastiskt slagord har praktisk betydelse: en del väcks av det, andra hålls tillbaka av det. Det är därför så många av de uttryck som Lenin myntade sedan länge har blivit en del av landets politiska vokabulär.¹⁸ Men innan talaren använder ett sådant ord går han runt och runt, som för att hitta precis rätt punkt. När han har hittat den sätter han dit spiken, mäter den med ögat och slår ett kraftfullt slag med sin hammare på spikens huvud, en gång, två gånger, tio gånger, tills spiken sitter fast, och blir mycket svår att dra ut ens när den inte längre behövs. När den inte behövs längre slår Lenin på spiken igen med en vitsig anmärkning från vänster och höger, lossar den och kastar den på högen med skrot i arkivet – till stor sorg för alla som hade vant sig vid denna spik.

Och nu närmar sig talet sitt slut. Balansräkningen upprättas, slutsatserna dras bestämt. Talaren ser ut som en utmattad arbetare som har avslutat sitt arbete. Då och då för han handen över sitt kala, av

18 Här presenterar Trotskij ett antal ord som har myntats av Lenin och knappt kan översättas. Såsom: ”peredytjka”, andningspaus som orsak att skriva under Brest-Litovskavtalet; ”smytjka”, föreningen mellan stad och land; ”komstjvantanavo”, enskilda kommunisters självgodhet, etc. – engelska översättarens anmärkning.

svettdroppar täckta huvud. Hans rösläge har sjunkit som när en lägereld dör bort. Han är på väg att sluta. Men man ska inte vänta på någon lysande avslutning för att kröna talet, förutan vilken ingen talare förmodas lämna talarstolen. Andra kan inte det, men det kan Lenin. Han gör inga retoriska avslutningar: han avslutar meningen och – sedan är det slut. Ibland låter den sista meningen så här: ”Om vi förstår detta, om vi handlar på detta sätt, så kommer vi säkert att segra”. Eller: ”Det är detta vi ska sträva efter, inte i ord utan i handling.” Eller då och då ännu enklare: ”det är allt jag ville säga till er”, inget mer. Och denna avslutning motsvarar helt karaktären på Lenins talarkonst, verkar inte dämpa publikens entusiasm. Tvärtom förstår åhörarna återigen, efter just en sådan ”grå” avslutning ”utan effekter”, som i en plötslig gnista av klarsyn, allt som Lenin hade givit dem under sitt tal, och publiken bryter ut i stormande, tacksamma, entusiastiska applåder.

Men Lenin har redan samlat ihop sina papper och lämnar snabbt talarstolen för att slippa det oundvikliga. Hans huvud dras ner mellan axlarna, hakan nedåt, ögonen döljs av ögonbrynen, mustaschen reser sig ilsket på överläppen som rynkas av irritation. De dånande applåderna ökar och kommer i våg efter våg. ”Länge leve ... Lenin ... ledaren ... Iljitj.” I ljuset från elektriska lampor sticker det unika huvudet ut, omgivet på alla sidor av enorma vågor av entusiasm. Och när det ser ut som om stormen har nått sin höjdpunkt hörs plötsligt en ungdomlig, ansträngd och entusiastisk röst genom förvirringen, tumultet och applåderna, som en siren under en storm: ”*Länge leve Lenin!*” Och ur de innersta skälvande djupen av solidaritet, kärlek och entusiasm stiger ett allmänt rop, som får valven att klinga: ”Länge leve Lenin!”

Lenin som nationell typ¹⁹

[Ur antologin *Lenin – liv och lära*, publicerad av Frams Förlag 1925. Digitaliserad av *Socialisten*.]

Lenins internationalism behöver ingen rekommendation. Han karaktäriseras bäst av sin oförsonliga brytning i världskrigets första dagar med den förfalskning av internationalism, som härskade i 2:a Internationalen. ”Socialismens” officiella ledare sökte på parlamentstribunen förena fosterlandsintressen med mänsklighetens intressen med härledda slutledningar i stil med de gamla kosmopoliterna. I praktiken förde detta, som vi veta, till rövarfosterlandets stödande med proletariatets krafter.

Lenins internationalism är ingen formel för att förena nationella och internationella intressen i tomma ord. Det är en vägledning för internationella handlingar som omfattar alla nationer. Världsterritoriet, behärskat av den s k civiliserade mänskligheten, betraktas som ett enda fält för jättestriden, och dess beståndsdelar är folken och klasserna. Ingen enda stor fråga rymmes inom den nationella ramen. Synliga och osynliga trådar förena den faktiskt med tiotal företeelser i världens alla kanter. När Lenin utvärderade internationella fenomen och internationella krafter var han mer än någon annan fri från minsta nationell partiskhet.

Marx ansåg att filosoferna hade tillräckligt förklarat världen, och såg uppgiften i att förändra den. Men själv upplevde han inte detta? han, den geniale siaren. Nu är den gamla världens förändring i full fart, och dess första arbetare är Lenin. Hans internationalism är en praktisk värdering och praktiskt ingripande i de historiska händelsernas gång i världsmåttstock och för världsomfattande mål. Ryssland och dess öde voro endast ett av elementen i denna väldiga historiska process, av

19 *Pravda*, nr 86, 23 april 1920.

vilkens utgång mänsklighetens öde beror.

Lenins internationalism behöver ingen rekommendation. Men samtidigt är Lenin djupt nationell. Hans rötter äro djupt i den nya ryska historien, han samlade den i sig, gav det högsta uttrycket för den och ernådde just därigenom höjdpunkten av internationell verksamhet och världsinflytande.

Vid första ögonkastet kan karaktäristiken av Lenins gestalt som "nationell" förefalla oväntad, men i själva verket är det självklart. För att leda en sådan i folkens historia förut okänd omvälvning, vilken Ryssland nu genomlever, behöves självklart en obruten organisk förbindelse med folklivets grundkrafter, en förbindelse som går från de djupaste rötterna.

Lenin förkroppsligar i sig det ryska proletariatet – en ung klass vilken politiskt, låt oss säga inte är äldre än Lenin, men en klass som är djupt nationell, ty den är sammanfattningen av Rysslands hela föregående utveckling, i den är hela dess framtid, med den står och faller den ryska nationen. Frihet från rutin och schablon, från falskhet och villkorlighet, tankens beslutsamhet, djärvhet i handlingen – en djärvhet som aldrig övergår till obetänksamhet, karaktäriserar det ryska proletariatet och även Lenin.

Det ryska proletariatets natur, som nu gör det till den viktigaste kraften i den internationella revolutionen, är en produkt av den nationella ryska historien: självhärskardömets barbariska grymhet, de privilegierade klassernas ringa omfattning, kapitalismens feberaktiga uppsvällande tack vare jätten från världsbörsen, den ryska bourgeoisieus urarva karaktär, dess ideologiska förfall, dess ålderssvaga politik. Vårt "tredje stånd" har icke haft och icke kunnat ha varken sin reformation eller sin stora revolution. Desto mera omfattande blev det ryska proletariatets revolutionära uppgift. Vår historia gav i det förgångna varken en Luther eller en Thomas Müntzer, varken Mirabeau eller Danton eller Robespierre. Det är just därför som det ryska proletariatet har sin Lenin. Vad man gått miste om i traditionen, det har man vunnit i revolutionens stormar.

Lenin är uttrycket för den ryska arbetarklassen, inte endast dess proletära nutid, utan också dess ännu så färska bondeföregående. Denne den mest obestridde arbetarledare har inte endast bondens yttre, utan också bondens starka medvetande. Utanför Smolnyj står en minnesstod av en annan världsproletariatets storman, Marx på stensockeln, i svart bonjour. Naturligtvis är detta en småsak, men Lenin skulle man inte kunnat tänka sig klädd i en svart bonjour. På några fotografier är Marx avbildad med ett brett stärkt skjortbröst, över vilket hänger något som liknar en monokel.

Att Marx inte var böjd för koketteri är fullt klart för dem, vilka ha en aning om hans anda. Men Marx var född och växte upp på en annan nationell och kulturell grund, andades en annan atmosfär, liksom den tyska arbetarklassens spetsar inte ha sina rötter i bondbyn utan i medeltidens skråhantverk och dess invecklade stadskultur.

Själva Marx' stil, rik och skön, full av kraft och smidighet, vrede och ironi, sträng och utarbetad, bär i sig den litterära och estetiska sammanfattningen av den föregående tyska socialpolitiska litteraturen, ända från reformationen och tidigare. Lenins litterära och oratoriska stil är förfärligt enkel, utilitaristisk, asketisk, som heta hans läggning. Men i denna väldiga asketism är intet spår av moralisering. Det är ingen princip, intet uttänkt system och naturligtvis, ingen paradering – det är endast det enkla uttrycket för den inre sammanfattningen av krafterna för handling. Det är bondens saklighet, endast i väldigare måttstock.

Marx är helt i *Kommunistiska Manifestet*, i företalet till *Kritiken*, i *Kapitalet*. Även om han inte hade varit grundläggaren av Första Internationalen, skulle han för alltid ha varit den han är. Lenin tvärtemot är hel i den revolutionära handlingen. Hans vetenskapliga arbeten äro endast förberedelsen för verksamheten. Också om han tidigare inte utgivit en enda bok, skulle han alltid stå i historien sådan som i dag: den proletära revolutionens ledare, Tredje Internationalens grundläggare.

Ett klart vetenskapligt system, den materialistiska dialektiken, är nödvändig i den historiska stormgärning, som föll på Lenins lott, det är nödvändigt, men det är icke tillfyllt. Därtill behöves en underliggande skaparkraft, som vi kalla intuition: förmåga att ögonblickligen värdesätta företeelserna, åtskilja det väsentliga och viktiga från skalet och bagateller, komplettera i fantasin tavlans otydliga delar, uttänka det övriga, framförallt fienderna, sammanfatta allt detta i ett och rikta slaget samtidigt som hjärnan uttänker dess ”formel”. Detta är handlingens intuition. Å ena sidan sammanfaller det med det som man kallar uppfattningsförmåga.

Då Lenin plirade med vänstra ögat, lyssnande till ett radiotelegram, som återgav ett parlamentstal av någon imperialistisk ödeslänkare, eller en vanlig diplomatisk not – en väv av blodtörstig feghet och polerat hyckleri, liknade han en stark, klok bonde, vilket det icke går att fånga med ord eller att lura med fraser. Detta – endast bondeförstånd, i dess högsta potens, utvecklat till genialitet, utrustat med den vetenskapliga tankens sista ord.

Det unga ryska proletariatet kan utföra sitt verk endast på grund av att det i sina rötter bär med sig en tung klump av bonden. Hela vår nationella forntid har förberett detta faktum. Men just därför, att händelsernas gång satte proletariatet vid makten, har vår revolution med ens och radikalt övervunnit den nationella begränsningen och den provinsiala kråkvinkelaktigheten i den föregående ryska historien. Sovjet-Ryssland är inte endast den Kommunistiska Internationalens härbärke, utan också den levande personifieringen av dess program och metoder.

På de okända, av vetenskapen ännu inte klarlagda vägar, längs vilka den mänskliga personligheten bildas blev Lenin genomträngd av allt det i den nationella omgivningen, som var nödvändigt för honom för den största revolutionära handlingen i mänsklighetens historia. Just därför, att den socialistiska revolutionen, som redan för länge sedan hade sitt internationellt teoretiska uttryck fann genom Lenin sitt första nationella förkroppsligande, blev Lenin i ordets direkta och omedelbaraste betydelse – världsproletariatets revolutionära ledare.

Borgarbrackan och revolutionären (6 april 1924)

I en av de många böcker som har ägnats Lenin, stötte jag på en artikel av den engelska författaren Wells med titeln *Visionären i Kreml*.²⁰ I förordet anmärker bokens redaktörer: ”Inte ens så progressiva personer som Wells hade insett innebörden i den proletära revolution som ägde rum i Ryssland.”

Man skulle kunna tro att det var en tillräcklig orsak för att inte ta med Wells artikel i en bok som

20 Se *The Sunday Express*, 28 november 1920. (Engelska översättarens anmärkning.)

ägnas ledaren av denna revolution. Men jag vill inte vara grälsjuk. Jag har hursomhelst själv med visst intresse läst en del av Wells. Men som vi ska se senare har det inte berott på författaren.

Jag minns tydligt den period då Wells besökte Moskva. Det var den hungriga och kalla vintern 1920-1921. Det fanns en orolig föraning i luften om de svårigheter som våren skulle föra med sig. Moskva låg svältande under djup snö. Vår politik stod på randen till skarpa förändringar. Jag kommer mycket väl ihåg det intryck Vladimir Iljitj hade med sig efter sitt samtal med Wells. ”Vilken småborgare! Vilken borgarbracka!”, upprepade han och lyfte båda händerna över bordet, skrattade och suckade, vilket var typiskt för honom när han hade en inre känsla av skam för en annan person. ”Åh, vilken borgarbracka”, upprepade han när han mindes samtalet.

Vårt samtal ägde rum före politbyråns möte, och Lenin sa i själva verket inget mer om Wells än det jag har nämnt. Men det räckte. Jag måste erkänna att jag inte har läst så mycket av Wells och har aldrig träffat honom. Men jag kunde mycket väl föreställa mig personligheten hos denne engelske salongssocialist, en av Fabianerna, denna författare till visionära och utopiska teman, som hade rest till Moskva för att själv se de kommunistiska experimenten. Och Lenins utrop, i synnerhet hans ton, fullbordade och livade upp bilden.

Nå, Wells' artikel, som försynen på något oförklarligt sätt tog med i denna bok om Lenin, har inte bara påmint mig om Lenins utrop, utan också givit minnena en levande innebörd. Ty även om det knappt finns ett spår av Lenin i Wells' artikel, så finns det en hel del av honom själv där, som syns lika tydligt som baksidan på ens hand.

Låt oss börja från början, från det första klagomål som Wells gör: stackars man, vet ni att det tog honom en hel del tid och ansträngningar för att få ett möte med Lenin, vilket var ”omständligt och irriterande” för honom (Wells). Varför skulle det ha varit det? Hade Lenin bjudit in Wells? Hade han lovat att träffa honom? Kanske Lenin hade väldigt gott om tid? Tvärtom, under denna mycket svåra period var varje minut av Lenins tid upptagen. Det var inte lätt att hitta en ledig timme åt Wells. Till och med en utlänning borde haft lätt att inse det. Men hela problemet var att Wells, som kultiverad utlänning, och trots all sin ”socialism”, var en stockkonservativ engelsman med imperialistisk läggning som var helt övertygad om att han gjorde detta barbariska land och dess härskare en stor ära med sitt besök. Från första till sista ordet doftar Wells' artikel av denna ogrundade övertygelse.

Som förväntat börjar karakteriseringen av Lenin med ett avslöjande. Tänka sig att Lenin ”ingalunda är författare”. Vem skulle kunna veta detta bättre än en professionell litteratör som Wells?

De korta, okultiverade pamfletter som publiceras i Moskva med hans [Lenins] underskrift är fulla med felaktiga idéer om arbetarnas psykologi i väst ... och visar knappast något av den verkliga karaktären på Lenins tänkande.

Den ärevärdige gentlemanen vet givetvis inte att Lenin har skrivit ett antal stora och grundläggande böcker om jordbruksfrågan, om teoretisk ekonomi, sociologi och filosofi. Wells känner bara till ”korta, okultiverade pamfletter”, och han anmärker till och med att ”de publiceras med hans underskrift”, och antyder att de kanske har skrivits av andra. Den verkliga ”karaktären på Lenins tänkande” visar sig alltså inte i de dussintals böcker han har skrivit, utan i det samtal på en timme som den ytterst upplyste besökaren från Storbritannien nedlät sig att föra.

Man skulle åtminstone förvänta sig att Wells kunde ge en intressant beskrivning av Lenins yttre,

och vi skulle vara beredda att ursäkta alla hans fabianska absurditeter för ett väl iakttaget särdrag. Men det finns inget av det i hans artikel.

Lenin har ett angenämt mörkhyat (!) ansikte, vars uttryck hela tiden förändras, och ett livligt leende ... Lenin ser inte ut som på fotografierna ... Under vårt samtal gestikulerade han lite.

Wells' banaliteter skiljer sig inte från de som görs av en assisterande reporter på en kapitalistisk tidning. Dessutom upptäcker han att Lenins panna påminner honom om Arthur Balfours "välvda och aningen asymmetriska huvud", och på det hela taget är Lenin en "liten man: när han sitter på kanten av stolen når hans fötter knappt marken."

Vad gäller Arthur Balfours huvud har vi inget att säga om detta ärevördiga föremål, och medger gärna att det är välvt. Men resten, chockerande felaktigt! Lenin hade rödblont hår, och kan inte på något sätt beskrivas som mörkhyad. Han var av medellängd, kanske lite mindre. Men att han skulle ge intryck av att vara en "liten man" och knappt nådde marken med fötterna, kan bara vara Wells' åsikt – denne Wells som när han anlände kände sig som en civiliserad Gulliver som hade kommit till det kommunistiska Lilleputtlandet i norr.

Wells noterade dessutom att Lenin under pauser i samtalet hade för vana att täcka sina ögon med ena handen. "Det kanske beror på någon sorts synfel", säger denne geniale litteraturvetare. Vi känner igen denna gest. Den gjorde Lenin när han träffade en ny person som var okänd för honom. Med handen på pannan som en sköld tittade han snabbt mellan fingrarna på besökaren. "Felet" med Lenins syn var att han på detta sätt genomskådade intervjuaren, såg dennes dryga självbelåtenhet, inskränkthet, civiliserade högmod och civiliserade okunskap, och när han hade gjort sig denna bild, skakade han på huvudet och sa: "Vilken borgarbracka! Vilken hemsk liten småborgare!"

Kamrat Rothstein deltog under samtalet, och Wells gjorde i förbigående en beundransvärd upptäckt: hans närvaro är "typisk för de nuvarande omständigheterna i Ryssland". På order från folkkommisariatet för utrikes ärenden kontrollerade Rothstein Lenin på grund av dennes överdrivna öppenhet och drömmande oförsiktighet. Vad ska man säga om denna obetalbara observation? När Wells steg in i Kreml tog han i sitt tänkande med sig hela den internationella borgerliga journalistikens skräp och upptäckte med sitt skarpa öga – som givetvis var "felfritt" – saker på Lenins kontor som han på förhand hade hämtat från *Times* eller någon annan källa för respektabelt och älskvärt skvaller.

Men vad handlade egentligen samtalet om? Vad gäller det får vi från Wells bara höra meningslösa banaliteter, som visar hur sorgligt och erbarmligt Lenins tänkande kan återspeglas i ett annat sinne, vars ensidighet vi för övrigt inte har anledning att betvivla.

Wells anlände i tron att "han skulle tvingas debattera med en övertygad marxistisk dogmatiker", men i själva verket "blev det inte alls så". Det överraskar oss inte. Vi har redan fått höra att Lenins "verkliga" tänkande inte visar sig i hans mer än 30-åriga politiska och litterära arbete, utan i hans samtal med en engelsk medborgare. "Jag har fått höra", fortsätter Wells, "att Lenin älskar att tillrättavisa folk, men det gjorde han förvisso inte vid detta tillfälle". Hur ska kan man kunna tillrättavisa en man som är fylld av en sådan självgodhet? För övrigt är det inte sant att Lenins älskade att tillrättavisa och undervisa. Förvisso kunde man lära sig en hel del av ett samtal med honom. Men det hände bara när Lenin ansåg att den han samtalade med var beredd att lära sig något. Då sparade han varken tid eller besvär. Men i närvaro av den magnifike Gulliver som ödet hade fört till den "lille mannens" kontor, måste Lenin efter två eller tre minuter ha blivit övertygad om att inskriften

över ingången till Dantes helvete, ”Ge upp allt hopp...”, passade för detta tillfälle.

Samtalet berörde problemen med stora städer. Den var just i Ryssland som, vilket Wells själv sa, en anmärkningsvärd tanke slog honom, nämligen att en stads yttre avgörs av handeln i dess affärer och marknader. Han delade denna upptäckt med sin samtalspartner. Lenin ”medgav” att städerna kanske skulle bli mindre under kommunismen. Wells ”påpekade” för Lenin att det skulle bli en enorm uppgift att förnya städerna, och att ganska många av de enorma byggnaderna i Petersburg bara skulle ha kvar sin betydelse som historiska monument. Lenin höll med om denna originella banalitet. ”Jag var av intrycket”, tillade den sistnämnde, ”att han tyckte att det var trevligt att tala med en man som förstod kollektivismens oundvikliga konsekvenser, som till och med hade undgått många av hans lärjungar.”

Tja, detta visar nivån på Wells’ tänkande. Han anser att upptäckten att dagens enormt koncentrerade städer kommer att försvinna under kommunismen, och att många av dagens kapitalistiska arkitektoniska monster bara kommer att ha kvar sin betydelse som historiska monument (i den mån de besparas äran att rivas), är en frukt av hans utomordentliga skarpsinne. Hur skulle de stackars kommunisterna (”de tröttsamma klasskampsfanatikerna”, som Wells beskriver dem) kunna göra sådana upptäckter, som dessutom beskrevs redan i populära kommentarer till den tyska socialdemokratins gamla program, för att inte tala om att redan de klassiska utopisterna kände till det?

Jag hoppas att det nu är förståeligt varför Wells under loppet av sitt samtal ”inte särskilt lade märke till” Lenins skratt, som han hade hört så mycket om. Lenin var inte i humör att skratta. Jag är till och med rädd för att hans käke uttrycket något helt annat än skratt. Men som vanligt gjorde hans smidiga och skickliga hand honom en tjänst genom att i sista stund dölja en oartig gäspning för den självupptagna besökaren.

Som vi redan har hört, undervisade Lenin inte Wells, och av för oss fullt förståeliga skäl. Men i gengäld envisades Wells med att ge Lenin råd. Han gav honom den helt nya tanken, att det för att socialismen ska lyckas ”är nödvändigt att inte bara omorganisera livets materiella sidor utan också hela folkets psykologi”. Han påpekade för Lenin att ”ryssarna till sin natur är individualister och handelsmän”. Han förkunnade för honom att kommunismen ”kom för fort, förstörde innan den kunde bygga upp”, etc., och andra liknande sanningar. ”Och det”, förtäljer Wells, ”förde oss till kärnfrågan där våra uppfattningar skilde sig, nämligen till skillnaden mellan evolutionär kollektivism och marxism.”

”Evolutionär kollektivism” ska vi förstå som fabianernas blandning av liberalism, välgörenhet, social lagstiftning och söndagslektioner om en bättre framtid. Wells formulerar själv karaktären hos denna evolutionära kollektivism så här:

Jag tror att det nuvarande kapitalistiska systemet kan civiliseras och omvandlas till ett kollektivt system med hjälp av ett tydligt system för utbildning av hela samhället.

Men Wells förklarar inte hur det ”tydliga systemet med utbildning” ska genomföras och på vilka det ska tillämpas: av lorderna med höga pannor på det engelska proletariatet, eller tvärtom av det engelska proletariatet på lordernas huvud? Åh nej, allt utom det sistnämnda. I vilket syfte existerar de upplysta fabianerna, de intelligent, osjälviska personerna, herrarna och damerna, Wells och Snowden, om inte för att civilisera det kapitalistiska samhället med en tydlig och trägen användning av det som finns fördolt i deras egna skallar, och förvandla det till ett kollektivt samhälle på ett så

förnuftigt och lyckligt gradvis sätt att inte ens Storbritanniens kungliga dynasti märker det?

Allt detta förkunnade Wells, allt detta fick Lenin lyssna på. ”För mig”, anmärkte Wells artigt, ”var det faktiskt avkopplande (!) att tala med denna ovanliga lille man.” Och för Lenin? – Åh, ett långt lidande, Iljitj! Han hade säkert ett flertal uttrycksfulla och starka ryska ord på tungan. Han översatte dem inte högt till engelska, givetvis inte bara på grund av att hans engelska ordförråd inte räckte till utan också av artighet. Iljitj var mycket artig. Men till slut kunde han inte längre begränsa sig till artig tystnad.

”Han tvingades svara mig”, berättar Wells, ”och sa att dagens kapitalism är obotligt girig och destruktiv och inte går att lära upp.” Lenin hänvisade till ett antal fakta som bland annat finns i Chiozza Moneys nya bok,²¹ och visade att kapitalismen hade ödelagt de engelska nationella varven, förhindrade en förnuftig utvinning av kolgruvorna, etc. Iljitj kände till fakta och siffror. ”Jag hade”, avslutade Wells oväntat, ”våldigt svårt att debattera med honom.” Vad betyder detta? Kan det vara början på den evolutionära kollektivismens kapitulation inför marxismens logik? Nej, nej, ”ge upp allt hopp...”

Detta till synes oväntade medgivande är inte någon slump, utan utgör en del av det fabianska evolutionära pedagogiska systemet. Det är ämnat för engelska kapitalister, bankirer, lordar och deras ministrar. Wells säger till dem: ”Hörni, ert uppträdande är så dåligt, destruktivt och själviskt att jag under en diskussion med visionären i Kreml hade väldigt svårt att rättfärdiga min evolutionära kapitalisms principer. Lyssna på förnuftet, delta i fabianernas söndagslektioner, bli civiliserade, slå in på framåtskridandets väg.”

Således är Wells' bekymrade medgivande inte inledningen på en självkritik utan bara en fortsättning på hans undervisning av det kapitalistiska samhället, som efter det imperialistiska kriget och i synnerhet Versaillesfreden har förbättrat sig så mycket, och blivit så moraliskt och fabianiserat.

Med nedlåtande sympati anmärker Wells: ”Lenins tilltro till sin sak är gränslös.” Det finns inget att säga om det. Lenin hade förvisso tilltro till att hans sak var rättfärdig. Det som är rätt måste vara rätt. Under de desperata månaderna av blockad gav denna tilltro honom bland annat tålamod att konversera med varenda utlänning som ens indirekt kunde gynna förbindelserna mellan Ryssland och väst. Så Lenin tog emot Wells.

Å andra sidan talade han på ett helt annat sätt med de engelska arbetare som kom till honom. Med dem hade han livliga meningsutbyten, där han undervisade dem och lärde sig själv. Samtalet med Wells var tvärtom av en ansträngd och diplomatisk karaktär.

”Vår diskussion slutade oavgjort”, sammanfattar författaren. Med andra ord slutade striden mellan evolutionär kollektivism och marxism denna gång oavgjort. Wells reste tillbaka till Storbritannien och Lenin blev kvar i Kreml. Wells skrev en rad idiotiska artiklar till den borgerliga pressen medan Lenin skakade på huvudet och upprepade: ”Vilken småborgare! Oj, oj vilken borgarbracka!”

Ni kanske frågar er varför jag, efter nästan 4 år, dröjer vid en så obetydlig artikel av Wells. Det faktum att den fick ett gott mottagande i en av de böcker som ägnas åt Lenins död räcker inte. Det räcker inte heller för att rättfärdiga att jag skrev dessa rader under min konvalescens i Suchumi. Nej jag har viktigare skäl.

21 Leo Chiozza Money, *The Triumph of Nationalization*, Cassell, 1920 (engelske översättarens not).

För närvarande har Wells' parti makten i England, med den evolutionära kollektivismens upplysta representanter i ledningen. Och jag anser – enligt min mening inte helt utan orsak – att de rader som Wells ägnar åt Lenin bättre än något annat avslöjar andan hos det engelska Labourpartiets ledare. Trots allt är inte Wells den värsta av dem.

Så fruktansvärt dessa män hamnar på efterkälken av att släpa på den tunga bördan av borgerliga fördomar! Deras arrogans är en förlegad återspeglning av deras tidigare historiska roll, och tillåter dem inte att sätta sig in i andra länders liv, att analysera nya idéer och den historiska process som pågår ovanför deras huvuden.

Som inskränkta, rutinmässiga empiriker, förblindade av den borgerliga allmänna opinionens skygglappar, tar dessa herrar med sig sina fördomar över hela världen. De har en anmärkningsvärd förmåga att inte märka någonting runt sig, annat än sig själva. Lenin hade bott i olika länder i Europa, han bemästrade främmande språk, han läste, studerade, satte sig in i frågor ordentligt, han jämförde och generaliserade. I ledningen för ett stort revolutionärt land missade han aldrig ett tillfälle att noggrant och uppmärksamt informera sig, samla information och erfarenheter. Han tröttnade aldrig på att följa livet i hela världen. Han talade och läste obehindrat tyska, franska och engelska, och läste italienska. Under de sista åren av sitt liv var han överväldigad av arbete, men studerade under politbyråns möten tjeckisk grammatik, för att få en direkt känsla för arbetarrörelsen i Tjeckoslovakien. Då och då ”kom vi på” honom. Han skrattade och bad något förlägen om ursäkt.

I jämförelse med honom förkroppsligar Wells den sorts påstått bildade, inskränkta borgare som tittar men inget ser, och tror att de inte har mer att lära, eftersom de känner sig så tillfreds bakom sina nedärvda fördomar. Sedan har vi Macdonald, en mer allvarlig och dyster puritansk variant av samma sort, som lugnar ner den borgerliga allmänna opinionen så här: Vi har kämpat mot Moskva och erövrat Moskva.

Har de vunnit? Det är *de* som är ”små män” även om de har vuxit i storlek. Efter allt som har hänt har de än idag ingen aning om vad framtiden har i sitt sköte. De liberala och konservativa ledarna leker med de pedantiska ”evolutionära” socialister som sitter vid makten. De förbereder medvetet inte bara deras regerings fall, utan också ett politiskt fiasko för dem. Men samtidigt förbereder de omedvetet de engelska marxisternas maktövertagande. Ja, faktiskt marxisterna, de ”tröttsamma klasskampsfanatikerna”. Ty även den engelska samhällsrevolutionen följer de lagar som Marx har tecknat ned.

Med sin särskilda humor – tråkig som en pudding – hotade Wells en gång att ta en sax och klippa av Marx' ”dogmatiska” hår och skägg, göra honom engelsk, respektabel och fabiansk. Men det har inte blivit något av detta projekt, och det kommer inte att bli något. Marx kommer att förbli Marx, precis som Lenin har förblivit Lenin, även efter att ha blivit utsatt för Wells' slöa rakkniv i en hel timme. Och vi är djärva nog att förutspå att två bronsstatyer inom en inte alltför avlägsen framtid kanske kommer att resas sida vid sida i London, till exempel på Trafalgar Square: Karl Marx och Vladimir Iljitj Lenin. De engelska proletärerna kommer att säga till sina barn: ”Vad bra det var att de små männen i 'Labourpartiet' inte klippte håret och skägget på dessa två giganter.”

I väntan på denna dag, som jag hoppas få uppleva, blundar jag för ett ögonblick och ser tydligt Lenin på samma stol som Wells såg honom, och hör dagen efter mötet – kanske det var samma dag – hans dystra men godmodiga röst: ”Vilken småborgare! Vilken borgarbracka!”

Sant och falskt²²

(Om Gorkijs porträtt av Lenin)

Kislovodsk, 28 september 1924.

”Det är svårt att göra sig en bild av honom”, säger Gorkij om Lenin.²³ Det är riktigt, Gorkijs skrifter om Lenin är mycket dåliga. Väven i hans beskrivning verkar ha vävts med olika sorters garn. Då och då kommer en tunn tråd som är mer lysande än de andra och man upplever en konstnärlig känslighet bakom den. Men det finns många fler trådar av banal psykoanalys, och alltför ofta märks den ytterst småborgerlige moralisten. I sin helhet är väven inte alltför vacker. Men eftersom Gorkij är den som har vävt, så kommer verket att undersökas under lång tid framåt. Det är därför det bör diskuteras. Kanske vi får tillfälle att bättre förstå, eller bättre lägga märke till, vissa stora eller små särdrag i Lenins personlighet.

Gorkij har rätt när han säger att Lenin är ett utomordentligt och perfekt förkroppsligande av en bestämda vilja som strävar mot ett mål. Denna *bestämda strävan mot ett mål* är Lenins viktigaste kännetecken. Jag har sagt det förr och kommer att återkomma till det. Men när Gorkij lite senare behandlar Lenin som ”en av de rättfärdiga”^{*} låter det falskt och visar på dålig smak. Uttrycket ”rättfärdig” har lånats från kyrkan och de religiösa sekterna, och har en odör av fasta och helig olja från ikonerna, och stämmer inte alls med Lenin. Han var en stor man, en imponerande jätte, och inget mänskligt var honom främmande. Under en sovjetkongress kom en ganska välkänd representant för en religiös sekt, en kristen kommunist (eller något liknande) fram till podiet, en mycket begåvad och underfundig man. Han började genast sjunga en psalm som lovprisade Lenin som Fader, den som gav allt det som var gott. Jag minns hur Lenin, som satt vid bordet tillsammans med de andra medlemmarna i presidiet, lyfte på huvudet som om han blivit lite skrämmd, och sedan vände sig till oss och viskade ilsket till de som satt närmast honom:

”Vad är det här för vidrigheter?”

Ordet ”vidrighet” undslapp honom helt oväntat, som om det var omedvetet, och ändå var det rätt ord. Jag höll tillbaka skrattet. Jag njöt av Lenins ojämförliga och spontana beskrivning av lovorden som sjöngs av denne mycket kristna talare. Gorkijs uttryck ”den rättfärdige” har något gemensamt med den gudfruktige mannens ”Fader, givare av allt som är gott”. Det är, om jag får lov att säga det, en ”vidrighet” i liten skala.

Det som kom senare var ännu värre:

För mig är Lenin en hjälte ur en saga, en man som har slitit sitt brinnande hjärta ur bröstet för att med dess eld lysa upp vägen från vårt nuvarande kaos...²⁴

Brrr. Vad skrämmande. Det påminner mig den gamla Izerghill (jag tror att det var namnet på den gamla häxan som var så populär i vår ungdom) och historien om hennes umgänge med romen

²² Denna artikel är översatt från *Pravda*, 7 oktober 1924, där den publicerades första gången. Den var inte med i den ryska upplagan av boken (engelska översättarens not). [I sin artikel utgår Trotskij från Gorkijs ryska originaltext som skiljer sig en del från den engelska och svenska versionen. Vi anger detta på de ställen det gäller – öa.]

²³ Maxim Gorkij, [Nikolaj Lenin – mannen, människan](#), på marxistarkiv.se, s 4.

* I den engelska och svenska versionen av Gorkijs bok har detta översatts som ”ärliga” – öa.

²⁴ Gorkij, *op cit*, s 4.

Danko. Om jag inte misstar mig förekommer det i denna historia också ett hjärta som förvandlas till en fackla. Eller är det i en opera...? Ja, jag menar en opera, med en dekor som föreställer ett landskap i söder, med fyrverkerier och ett romskt band. Men i Lenins personlighet finns det inget som skulle kunna väcka tankar om en opera, och än mindre något som kan påminna om kringresande romers romantik. Lenin är en man från Simbirsk, från "Piter",²⁵ från Moskva, från världen – en hård realist, en yrkesrevolutionär: det kan inte finnas något gemensamt mellan Danko, hjälten i en saga, och Lenin, som ringaktade romantik, teatraliska undanflykter och bohemisk revolutionism. De som är i behov av revolutionära modeller som har lånats från romska sagor borde snarare leta efter dem i socialistrevolutionärernas historia.

Några rader tidigare skriver Gorkij:

[Lenin] är lika enkel som sanningen.

Om det vore så, varför skulle vi då föreställa oss hur han sliter ett brinnande hjärta ur sitt bröst? En sådan gest tyder inte på enkelhet, på ärlighet.... Men dessa två ord "enkel" och "sanning" har inte valts med glädje, de är alldeles för banala och vanliga. De orden används för att beskriva en ärlig ung grabb, en modig soldat, som pladdrar "bara sanningen", vad än det må vara. Dessa ord passar inte alls på Lenin, oavsett hur vi tolkar dem.

Han hade förvisso ett genis enkelhet i sitt sätt att ta beslut, i de slutsatser han brukade dra, i sina metoder, i sin aktivitet: han visste hur han skulle avvisa, skjuta åt sidan, bortse från allt som inte hade någon verklig betydelse, som bara var tillfälligt eller ytligt. Han visste hur han skulle nå fram till frågans kärnpunkt, hur ett problem skulle begränsas till det väsentligaste. Men det innebär inte att han bara var "enkel" och "sann". Ännu mindre innebär det att hans tänkande var "rätlinjigt", som Gorkij hävdar på ett annat ställe – ett mycket olyckligt uttryck, som förvisso är värdigt en småborgare och mensjevnik.

I anslutning till detta mindes jag plötsligt en definition som den unge författaren Babel gav när han talade om "den komplicerade svängen på Lenins raka linje". Tvärtemot det första intrycket av dessa ord, och trots sammanställningens motsägelser och överarbetade spetsfundigheter, är definitionen ändå korrekt. Hursomhelst är den oändligt mycket bättre än den "rättframhet" som Gorkij använder. En person som bara är "enkel" och "sann" går rakt framåt mot sitt mål. Lenin marscherade och gick före mot ett och samma mål längs en indirekt och ofta mycket omständlig väg. Sist men inte minst ger de två adjektiven tillsammans – "enkel och sann" – inte den minsta aning om Lenins oefterhärmliga slughet, hans snabba och lysande genialitet, virtuosens passion med vilken han glädde sig att sätta krokben för motståndaren och se honom falla, eller snärja honom i en fälla.

Vi har redan nämnt Lenins målmedvetenhet, hans bestämda strävan mot målet. Vi ska dröja lite längre vid detta kännetecken. En kritiker, som trodde att han hade upptäckt en djup sanning, började förklara för mig att Lenin inte bara särskiljde sig genom den bestämda vilja med vilken han strävade mot sitt mål, utan också genom sin skicklighet som taktiker. Samma kritiker förebrädde mig för att jag genom att i mitt porträtt av Lenin hade betonat den store mannens, så hade jag misslyckats att betona hans smidighet.

Även om den kritiker som på detta sätt hade ställt mig till svars skiljde sig från Gorkij, så förstod

25 Förkortning av Petersburg.

inte heller han ordens relativa vikt och innebörd. Det är i själva verket väldigt svårt att göra folk medvetna om att ”en bestämd strävan mot målet” inte nödvändigtvis betyder att marschera ”i en rak linje”. Och vad vore Lenins smidighet värd utan denna glöd som inte mattades av ens för ett ögonblick?

Det finns hur mycket politisk smidighet som helst i denna värld: den borgerliga parlamentarismen är en utmärkt skola där politiker ständigt skolas i flexibilitet, där de ständigt lär sig att böja på ryggen. Om Lenin ofta hånade ”dogmatikernas raka linje” så visade han lika ofta förakt för de är alltför smidiga, alltför flexibla, de som inte nödvändigtvis och inte alltid böjer sig för de borgerliga härskarna, och verkligen inte för att erhålla någon fördel – men låt oss säga inför trycket från den allmänna opinionen, eller inför en svår situation bara följer det minsta motståndet.

Lenins själva väsen, hela hans innersta värde, består av just detta: att han alltid och överallt strävade efter sitt enda mål, vars betydelse han upplevde så djupt att det blev naturligt för honom, som en del av honom själv – han var ett med det mål han strävade efter, och det var ingen idé att dra en linje mellan hans person och hans syfte. Han kunde bara betrakta personer, böcker, händelser genom det prisma som hans tillvaros unika syfte utgjorde.

Det går inte att sammanfatta en människa i ett enda ord. Att säga att han var ”stor” eller att han var ett ”geni” betyder egentligen ingenting. Men om jag kort skulle försöka definiera vilken sorts människa Lenin var, så skulle jag betona att hela hans väsen var inriktat på ett enda stort syfte. Han hade glöden att sträva mot sitt mål.

Gorkij anmärker att Lenins bedårande skratt var ”det hjärtliga skrattet hos en man som mycket väl kände till den mänskliga dumhetens klumpighet och förnuftets akrobatiska knep, men på samma gång kunde glädjas åt den barnsliga påhittigheten hos människor med enkla sinnen.” Om än uttryckt något tungt är detta i grund och botten rätt. Lenin skrattade åt dumma och onda människor som försökte vara smarta, och han skrattade med en fördragsamhet som rättfärdigades av hans enorma överlägsenhet. En del av de som stod närmast Lenin skrattade med honom, om än inte alltid av samma skäl... Men massornas skratt passade alltid hans skratt. Han gillade dem med ”enkla sinnen” (för att använda det evangeliska uttrycket). Gorkij beskriver hur Lenin lärde sig konsten att meta från italienska fiskare på Capri. Dessa fina människor förklarade för honom: ryck snabbt när spöet gör ”drin-drin” [ett ryskt jaktskrik – öa]. Så fort Lenin kände rycket i linan och fångade sin första fisk skrek han med *barnslig glädje*, med *entusiasmen hos en verklig nybörjare*: ”Aha! Drin-drin!”

Detta är utmärkt. Här har vi en verkligt levande del av Lenin. Denna lidelse, denna begeistring, denna glödande vilja att ”rycka snabbt” och fånga sitt byte – ”Aha, drin-drin! Så där ja, där har vi det!”

Så långt detta är från den Rättfärdige, Fastande, Givare-av-allt-som-är-gott som vi har givit exempel på. Detta är den verkliga Lenin, en levande del av honom. När Lenin fångar en fisk och skriker ut sin entusiasm, så anar vi hans livliga förtjusning över naturen, över allt som är nära naturen, över barn, djur, musik. Hans kraftfulla tänkande var inte fjärran från det som står *utanför* tänkandet, utanför det medvetna mentala arbetet – det var inte långt borta från det primitiva och det outtalade. Just det som inte går att beskriva i ord uttrycks av ”drin-drin”. För att ge oss denna minnesvärda detalj är vi beredda att förlåta Gorkij en fjärdedel av de banaliteter som finns utspridda i hela hans artikel. Men vi kommer senare att se att vi inte kan förlåta honom för mer än en fjärdedel....

”Han smekte barn mycket försiktigt,” berättar Gorkij för oss, ”och rörde dem med lätt, vänlig hand.” Även detta uttrycks bra. Det visar oss hans tillgivenhet som går hand i hand med fysisk och moralisk respekt för barnets personlighet. Man kunde märka samma sak i Lenins handskakning – kraftfull men ändå vänlig.

Jag minns inställning till djur bäst från följande händelse:

Vi höll ett möte i bergsbyn Zimmerwald och vår kommission hade ansvar för att förbereda ett manifest. Vi satt vid ett runt bord utomhus. Under en kran i närheten stod ett stort kar fullt med vatten. Strax innan vårt möte (som hölls ganska tidigt på morgonen) tvättade sig några delegater under kranen. Jag såg Fritz Platten hoppa med huvudet före och upp till midjan i vattnet som om han var ute efter att dränka sig, till de övriga konferensdeltagarnas stora bestörtning.

Kommissionens arbete tog en oroande vändning. Det blev motsättningar om olika punkter men huvudsakligen mellan Lenin och majoriteten. I detta ögonblick kom två praktfulla hundar in i trädgården. Jag vet inte vad det var för sorts hundar – på den tiden visste jag inget om hundraser. De måste ha tillhört husägaren, för de började leka fridfullt på sanden i solskenet. Plötsligt reste sig Lenin och lämnade bordet. Halvt knästående började han skratta och kliade först den ena och sedan den andra under öronen, på magen, lätt och vänligt (för att använda Gorkijs uttryck). Lenins gest var spontan: man frestas att säga att han betedde sig som en liten rackarunge, så bekymmerslöst och pojkaktigt var hans skratt. Han kikade på kommissionen som om han ville uppmana kamraterna att delta i detta underbara avbrott. Det föreföll mig att folk tittade på med förvåning: alla var fortfarande upptagna av den allvarliga debatten. Lenin fortsatte att klappa djuren, men mindre muntert. Så återvände han till bordet och vägrade skriva under manifestets text. Diskussionen började om igen med ny våldsamt. Det slår mig nu att det var fullt möjligt att Lenin behövde denna ”avledning” för att i sitt sinne väga argumenten för och mot beslutet att skriva under. Men han handlade inte med berätt mod. Hans undermedvetna och hans medvetna tänkande arbetade i fullständig harmoni.

Gorkij beundrade den ”djärva entusiasm” med vilken Lenin gjorde allting. Denna entusiasm var disciplinerad och styrdes av en vilja av järn, precis som ett vattendrag i bergen hålls i schack av sina granitstränder. Gorkij verkade inte märka detta, men hans anmärkning är icke desto mindre sann: det fanns denna ”djärva entusiasm” hos Lenin men också ”den utomordentliga trosstyrkan hos en man, som tror fullt och fast på sin kallelse”. Även detta är väl uttryckt och klokt observerat. Men på andra ställen passar det gammaldags och slappa språket, doften av fromhet eller ”asketiskt martyrskap” (!) eller ”heroism” (!!)) inte alls med den djärva entusiasmen – de går lika dåligt ihop som eld och vatten. ”Fromhet” och ”asketism” kännetecknar en person som ägnar sig åt att tjäna en ”högre” andlig princip, en person som kämpar mot sina böjelser och måste tämja sina personliga lidelser. Hans asketism är beräknande eftersom han förväntar sig att belönas för dem. I sin historiska uppgift förverkligade sig Lenin fullständigt och absolut.

”[D]en borne spefågeln allseende ögon” – detta är inte dåligt, om än lite grovt formulerat. Men hur kan man ha sådana ögon och samtidigt vara ”enkel”, ”rättfram” och framförallt ha en utstrålning av ”fromhet”?

”Han tyckte om skämt,” berättar Gorkij vidare, ”och när han skrattade, skakade hela kroppen; den

höll faktiskt på att sprängas av skratt, ibland så att tårarna kom fram i ögonen på honom.”²⁶ Det är sant och var bekant för alla som kom i kontakt med honom. Vid en del sammankomster där det inte var så mycket folk kunde Lenin ibland få skrattutbrott, och det hände inte bara när saker och ting gick bra, utan även under hårda och svåra omständigheter. Han försökte kontrollera sig så gott det gick, men bröt till sist ut i en skrattsalva som smittade av sig till alla de andra. Han tvingade sig att hålla tyst och dölja sin munterhet, och böjde sig ibland till och med under bordet, angelägen om att inte störa mötet. Han greps av sådan munterhet speciellt när han var trött. Jag minns den bekanta gesten: han viftade med armarna upp och ner, som om han körde bort frestelsen. Allt förgäves. Han tänkte ut en metod för att kontrollera sig – han stirrade stint på sin klocka och undvek noga att inte titta andra personer i ögonen och lade till sig till med en ytterst allvarlig min – med konstlad stramhet kunde han på detta sätt behålla det lugn som anstår en ordförande. I dessa fall var det kamraternas hederssak att ”fånga talarens blick” och med någon sorts skämt orsaka ett återfall i munterhet. Om de lyckades blev ordföranden rasande mot både gärningsmannen och sig själv.

Sådana avbrott skedde förstås inte särskilt ofta. När de ägde rum så var det vanligtvis mot slutet av sammanträdet, efter fyra eller fem timmars intensivt arbete när alla var utmattade. Normalt brukade Iljitj genomföra debatter på ett väldigt strikt sätt, och det var tack vare denna metod som vi under ett enda sammanträde kunde göra oss av med ett oräkneligt antal problem.

Han hade ett särskilt uttrycksfullt sätt att muttra ”hm”, fortsätter Gorkij, och det ”fanns en oändlig massa nyanser och betydelseskiftningar i hans oartikulerade ’hm’ – en hel skala från besk sarkasm till försiktigt tvivel, och ofta rymde det den klarvakna humor, som endast förunnas den som ser långt in i framtiden och är väl förtrogen med livets sataniska absurditeter.”²⁷ Detta är sant och alldeles rätt. ”Hm, hm” spelade verkligen en viktig roll i Lenins samtal med de som stod honom närmast, och även under hans kontroverser. Han uttalade sitt ”hm, hm” mycket tydligt, varje bokstav separat: ”H-m, h-m”, och som Gorkij helt riktigt säger med oändligt varierande nyanser. Det utgjorde en sorts signaler som han använde för att uttrycka en stor mängd olika känslor och stämningar. På papper betyder ”hm, hm” ingenting: i ett personligt samtal utrustas det med en hel massa nyanser, och får värde av röstens tonfall, huvudets rörelse, fladder med ögonbrynen och talande gester med händerna.

Gorkij beskriver också den kroppshållning som Lenin tyckte bäst om: ”han kastade huvudet bakåt, lutade det sedan mot axeln och stack tummarna i armhålorna under västen. Det fanns ett drag av förtjusande komik i denna pose – någonting oförskämt segervisst. I sådana ögonblick utstrålade hela hans varelse lycka.”²⁸

Allt detta uttrycks mycket bra, utom ”oförskämt segervisst” som inte på något sätt passar med Lenins framtoning. Men hållningen beskrivs utomordentligt. Ack! Låt oss läsa vidare:

”Detta stora barn till en plågad värld, denne underbare man som tvingades offra sig själv för kärlekens och skönhetens skull.”* Snälla Aleksej Maksimovitj, bespara oss.... ”... barn till en plågad värld...” Åh!, den fariseiska odören hos denna mening! Lenins sätt var ofta slående fångslande, ibland elakt, men det fanns inget hycklande hos honom. ”... tvingades offra sig själv...” Nej, detta

26 Gorkij, *op cit*, s 8.

27 *Ibid.*

28 *Ibid.*

* Denna mening finns inte med i den svenska versionen av Gorkijs text – öa.

är fel, osant, olidligt falskt! Det skär i öronen som en skruv som skrapar mot glas.

Lenin offrade sig inte. Tvärtom levde han ett fullt liv, ett underbart rikt liv, och utvecklade, utvidgade hela sin personlighet och tjänade en sak som han själv valde fritt. Och hans arbete var inte för ”kärlekens och skönhetens” skull – så högtflygande och slitna ord betyder ingenting. Det fattas bara stora bokstäver: Kärlek och Skönhet. Nej, Lenins uppgift, som han tog på sig själv, var att väcka och förena de förtryckta så att de själva kunde befria sig från förtrycket – och det var 99% av mänsklighetens sak.

Gorkij berättar om hur uppmärksam Lenin var mot sina kamrater, om hans omsorg om deras hälsa och så vidare. Och tillägger: ”I denna känsla hittade jag aldrig några spår av den intresserade omtanke[§] som ibland kännetecknar en begåvad arbetsgivares förhållande till en ärlig och kunnig arbetare.”²⁹

Tja, här har Gorkij helt fel, ty han missar fullständigt ett av Lenins viktigaste kännetecken. Den personliga uppmärksamhet som Lenin visade sina kamrater saknade aldrig en bra chefs omtanke, en chef som alltid tänker på det arbete som ska göras. Man kan givetvis inte tala om ”själviskhet” eftersom det inte fanns något själviskt i hans omtanke. Lenins personliga uppmärksamhet mot sina kamrater berodde på hans hängivenhet för saken – precis den sak för vilken kamraterna själva hade samlats kring honom. Om detta kan det inte finnas några tvivel. Den uppmärksamhet som Lenin gav dem, både som medarbetare och individer, förtar inte på något sätt hans mänsklighet. Det vittnar bara återigen om hans målmedvetenhet, den glöd med vilken hela hans personlighet var inriktad på hans mål.

Gorkij lade inte märke till detta, och var säkert oförmögen att förstå varför Lenin reagerade som han gjorde på Gorkijs oräkneliga förböner för personer som hade ”lidit” under revolutionen. Vi vet alla att det fanns många offer för revolutionen. Gorkij riktade också väldigt många vädjanden å deras vägnar direkt till Lenin. Vissa av dessa var verkligen löjliga. Det räcker att erinra om hans befängt envisa ingripande till försvar för socialistrevolutionärerna under den berömda rättegången i Moskva. Gorkij berättar: ”jag [kan] inte minnas ett enda tillfälle då Iljitj avvisade någon av mina petitioner. Om det hände att de inte gick igenom så var det inte hans fel, utan de förbannade ’tekniska svagheter’ som det ryska statsmannaskapets ohyfsade maskineri alltid har haft i överflöd. Det kan också hända att någons bitterhet, någons illvilliga ovilja att minska bördor för att rädda liv, hindrade min framgång.”³⁰

Vi måste medge att detta uttalande av Gorkij chockade oss mer än något annat. Vad antyder detta? Innebär det att Lenin, i egenskap av partiledare och statschef, skoningslöst förföljde revolutionens alla fiender, men att Gorkijs ingripande räckte för att han skulle ge efter? Att det inte fanns ”ett enda tillfälle” där Lenin vägrade gå med på författarens begäran? Att människors öde avgjordes av ett vänskapligt samtal med Lenin? Detta påstående skulle ha varit helt obegripligt om det inte vore för Gorkijs påpekande att hans förböner inte alltid hade effekt. Detta skyller han på regeringsmaskineriets ”tekniska svagheter”. Var det verkligen så? Var Lenin så hjälplös att han inte kunde övervinna dessa ”svagheter” i en så enkel fråga som att befria en fånge, eller bespara någon från bestraffning? Det är ytterst tveksamt. Vore det inte mer logiskt att anta att Lenin efter att ha tittat på en petition

§ I Trotskijs text står ”själviska intresse” – öa.

29 Gorkij, *op cit*, s 11.

30 Gorkij, *op cit*, s 10.

och dess framställare med den ”borne spefågeln allseende ögon” bara undvek att gå i debatt med Gorkij, och anförtrodde frågan till sovjetmaskineriet med alla sina verkliga och påhittade svagheter, så att den kunde agera i revolutionens bästa intresse? Lenin var i själva verket inte alls så ”enkel” och ”rättfram” när han var tvungen att försvara sig mot småborgerlig sentimentalitet. Lenins respekt för människans personlighet var förvisso enorm, men den var också underordnad hans respekt för och omsorg om mänskligheten i sin helhet, vilket under vår epok i första hand innebär proletariatet. Om Vladimir Iljitj inte hade kunnat underordna det särskilda under det allmänna, så kunde han förvisso ha varit en av de Rättfärdiga som erbjöd sig själv som martyr för Kärlekens och Skönhetens sak, men han skulle ingalunda ha varit Lenin, bolsjevikpartiets och oktoberrevolutionens ledare.

Det är i ljuset av detta som man ska förstå den ”fantastiska envishet” med vilken Lenin, enligt Gorkij, i mer än ett år insisterade på att Gorkij skulle resa utomlands för medicinsk behandling. ”Du kommer att bli botad på ett bra sanatorium i Europa och kommer att kunna göra så mycket mer. Tro mig, det kommer du att göra, men här kan du varken få någon bot eller utföra något arbete – allt är bara en massa jäkt, inget annat än ett meningslöst flängande! Res bort och bli bättre. Jag ber dig, var inte så envist!”³¹

Den varma sympati Lenin hade för både människan och författaren Gorkij var påtaglig och vida känd. Utan tvivel oroade sig Vladimir Iljitj över Gorkijs dåliga hälsa. Men det fanns icke desto mindre ett politiskt motiv bakom Lenins envisa krav att Gorkij skulle resa utomlands. Under dessa svåra år i Ryssland hade Gorkij blivit hopplöst förvirrad och kunde ha gått tragiskt vilse. Om han fick se kapitalismen och dess civilisation utomlands var det mer sannolikt att han skulle kunna orientera sig, och återfå det humör som en gång i det förflutna hade fått honom att ”spotta [det borgerliga Frankrike] i ansiktet”. För övrigt skulle det inte ha varit nödvändigt för honom att upprepa denna helt meningslösa ”demonstration”. Men känslan bakom denna instinktiva gest var mycket mer produktiv än hans själsräddande förböner å de arbetares vägnar på ”kulturens” område, vars lidande berodde på det faktum att de, stackars människor, inte i tid lyckades sätta bödelns snara runt den proletära revolutionens hals.

Givetvis tog Lenin hand om Gorkij. Givetvis önskade han verkligen att Gorkij skulle bli frisk, att han skulle leva och arbeta. Men han behövde en Gorkij som hade ”ryckt upp sig”. Det var därför han så envist insisterade på att skicka honom utomlands för att han återigen skulle få en pust av kapitalistisk kultur. Även om man inte visste något om bakgrunden till denna relation, skulle man med lätthet ha kunnat sluta sig till Lenins motiv från Gorkij själv. Lenin handlade faktiskt som en ”begåvad arbetsgivare”, som aldrig och under inga omständigheter förlorar ur sikte det som är bra för den sak som historien har anförtrott honom.

Det var inte som en revolutionär författare utan som en småborgerlig moralist som Gorkij skissade porträttet av Lenin. Som ett resultat av det går bilden av Vladimir Iljitj, som i sin helhet är så enastående, i bitar på Gorkijs tavla.

Men saker och ting ser ännu värre ut när författaren diskuterar politik i ordet rätta mening. Här finns antingen missförstånd eller rena lögner i varenda mening. ”Lenin var anmärkningsvärt viljestark, och var på alla övriga punkter en typisk medlem av den ryska intelligentsian.” Lenin – en ”typisk medlem av den ryska intelligentsian”? Är inte detta ett fruktansvärt skämt? Lenin – en typisk

31 *Ibid*, s 11.

intellektuell? Men det verkar inte räcka för Gorkij. Enligt honom hade Lenin ”i högsta grad de egenskaper som är typiska för den ryska intelligentsian – en självbehärskning som ofta uppgick till självtuktan, självstympning, ...”³² Bara lyssna på detta! Nu går skam på torra land! Några rader tidigare breder Gorkij ut sig översvallande om Lenins heroism och ett ”anspråkslöst, asketiskt martyrskap hos en ärlig rysk intellektuell revolutionär som verkligen trodde att det var möjligt med rättvisa på jorden”,³³ och så vidare, och så vidare. Meningen är så avskyvärt falsk att det är fysiskt omöjligt att fortsätta att citera den. ”Ärlig rysk revolutionär som verkligen trodde att det var möjligt med rättvisa på jorden.” Oavsett hur man tittar på den så kan bara tänka sig en liten radikal ämbetsman från landsbygden som har svalt Lavrovs historiska brev eller de förfalskningar av dem som Tjernov alltför sent skapade.

Det påminner mig om en av översättarna av Marx som en gång beskrev honom som ”det folkliga lidandets store Jeremia”. För 25 år sedan skrattade jag hjärtligt åt denne Karl Marx i den lilla staden Nizjnij Ilinsk. Och nu visar det sig att inte heller Lenin kan undvika ett liknande öde. Det var ingen annan än Gorkij, som hade träffat Lenin, som kände honom väl – han var en av hans vänner – som ibland arbetade med honom – samma Gorkij framställer nu denne det revolutionära tänkandets gigant inte bara som en from asket, utan ännu värre som en typisk rysk intellektuell. Det gränsar faktiskt till förtal, än mer avskyvärt eftersom det görs i god tro, med goda avsikter och nästan med entusiasm. Vladimir Iljitj var naturligtvis genomsyrad av den radikalt revolutionära intelligentsians traditioner, men han gick utöver denna tradition, och det var först då han blev – Lenin. En ”typisk” rysk intellektuell är mycket begränsad i sitt sätt att se på omvärlden. Lenins åskådning och intellekt kände inga gränser.

Om det vore sant att säga att Lenin fostrades i den ryska radikala intelligentsians sekelgamla traditioner så är det ännu mer sant att han var resultatet av de elementära krafter och det tryck som bondemassorna sedan sekler har utövat mot landet. I Lenin levde den ryska muzjiken med sitt hat mot godsägaren, med sitt beräknande sinne, sitt skickliga jordbruk och sin slughet. Men med hjälp av sitt högtflygande tänkande och sin i allra högsta grad starka vilja Lenin överskred allt som var småaktigt och inskränkt hos muzjiken. Slutligen blev Lenin ett förkroppsligande av det unga ryska proletariats energi – och det var starkare hos honom än något annat. Och att inte se detta och istället se det intellektuella hos honom är att inte se någonting. Vad bestod Lenins genialitet av? Den bestod av just detta: att det unga ryska proletariatet via honom befriade sig från de förhållanden som fjättrade dess utveckling och sträckte sig efter den historiska allmängiltighetens höjder. Lenins personlighet var djupt rotad i Rysslands mylla, och den bröt fram, växte organiskt, utvidgades till en kreativ och verklig internationalism. Lenins geni bestod först och främst av att överskrida alla begränsningar.

Gorkij definierar på ett ganska elegant sätt ett av Lenins viktigaste särdrag genom att kalla det ”stridslysten optimism”. Han tillägger också: ”det ... var [inte] något ryskt drag.”

Nå, vad var det då? ”Det typiskt intellektuella”, det provinsialt ”asketiska” – var inte allt detta väldigt ryskt? Skulle det inte bli, låt oss säga, en trevlig karl från Tambov? Hur kommer det sig då att Lenin med alla dessa icke ryska drag som en vilja av järn och en stridslysten optimism på samma gång var en ”typisk rysk intellektuell”? Riktas inte Gorkij allvarligt förtal mot ryssar i allmänhet?

32 *Ibid*, s 4.

33 *Ibid*.

Förmågan att gå med löss i koppel är otvivelaktigt rysk, men tack vare dialektiken är den inte evig och oföränderlig. Socialistrevolutionärernas politik nådde sin höjdpunkt under Kerenskijs regim, och den var det högsta uttrycket för denna folksaga om att gå med löss i koppel. Men låt mig berätta, Aleksej Maksimovitj, att oktoberrevolutionen hade varit omöjlig om det inte långt dessförinnan hade tänts en ny eld i ryska män och kvinnor.

Vår epok var inte bara en vändpunkt i den ryska historien, utan också en period då hela den nationalistiska andan genomgick en förvandling. Du hävdade att Lenins viktigaste kännetecken inte var ”ryska”, Aleksej Maksimovitj.... Låt mig fråga: Är bolsjevikpartiet ett ryskt fenomen, eller kanske ... ett nederländskt fenomen? Vad säger du om de proletärer som var indragna i underjordiskt arbete, om kämparna och partisanerna, om männen från Uralbergen, hårda som sten, om de röda kommissarierna som dag och natt höll fingret på sina pistols avtryckare, och idag står i ledningen för industrier, fabriker, och som imorgon skulle vara beredda att ge sina liv för att befria de kinesiska kulierna? Vilket folkslag, vilken art, vilken del av mänskligheten är de? Gjordes inte de av rysk lera? 1900-talets Ryssland (och även tidigare) är inte längre de tidigare periodernas landsbygdsland. Det är ett nytt, internationalistiskt Ryssland med stål i sin natur. Bolsjevikpartiet är den bästa delen av detta nya Ryssland, och Lenin är dess oöverträffade byggare och vägledare.

Här kliver vi in i ett tjockt lager förvirring. Inte utan försenat koketteri utropar sig Gorkij till ”en mycket tveksam marxist” som inte har trott på massornas visdom i allmänhet och böndernas visdom i synnerhet. Han hävdar att massorna måste styras ”utifrån”, uppifrån.

”Jag vet”, fortsätter Gorkij, ”att jag genom att uttrycka sådana tankar återigen utsätter mig för politikernas förakt. Jag vet också att de mest begåvade och ärliga bland dem kommer att håna mig hycklande, på grund av sin så att säga plikt känsla.”* Jag vet inte vilka dessa ”begåvade” och ”ärliga” politiker är som delar Gorkijs skepsis mot massorna. Men deras skepsis förefaller mig något slätstruken. Att massorna behöver vägledning (”utifrån”), det tror vi att Lenin hade gissat. Kanske Gorkij har hört att Lenin på grund av det tillbringade hela sitt medvetna liv med att bygga upp en speciell organisation, nämligen bolsjevikpartiet. Lenin uppmuntrade aldrig till blind tilltro till massornas förnuft, men han hade bara förakt till övers för arrogansen och högfärdigheten hos de intellektuella som förebrådde massorna för att de inte var skapta utifrån deras utomordentliga avbild. Lenin var medveten om att massornas visdom måste anpassas till omständigheternas objektiva utveckling. Partiet skulle underlätta denna process. Historien vittnar om att det genomförde sin uppgift.

Som Gorkij själv säger, bröt han med kommunisterna på grund av åsiktsskillnader om de intellektuellas roll. Han hävdar att de bättre bland de gamla bolsjevikerna uppfostrade hundratals arbetare just ”i en anda av socialt hjältemod och hög bildning” (!!). Enklare och klarare uttryckt betyder det att Gorkij accepterade bolsjevismen under dess experimenterande skede, när den organiserade och skolade de första intellektuella och arbetarkadren. Han känner sig besläktad med bolsjevikerna från 1903-1905. Men den mogna och utvecklade mannen från 1917, som med säker hand förverkligade det som man 15 år tidigare bara kunde skönja – en sådan bolsjevik är en främling som Gorkij ser på med fientlighet.

På något sätt lyckades Gorkij själv stanna halvvägs under sin ständiga strävan mot högre kultur och

* Har inte hittat detta i den svenska versionen av Gorkijs text – öa.

högre visdom. Han är varken lekman eller påve inom kulturen, utan en sorts psalmist. Härav följer hans högfärdiga inställning, hans förakt för massornas visdom och för marxismen, trots att marxismen i motsats till subjektivismen inte baserar sig på tilltro till massornas förnuft, utan på de materialistiska processernas logik, som när det kommer till kritan avgör och formar detta ”förnuft”.

Men det är ingen lätt väg, och på vägen blir ganska mycket porslin sönderslaget (en del av det skapat av ”kulturen”). Det är detta som Gorkij inte klarar av. Enligt honom ska man nöja sig med att bara beundra all denna underbara keramik, allt krukmakeri, grytor och kannor, man ska inte slå sönder dem.

Gorkij vill hitta en samhörighet med Lenin, så han tröstar sig så här: ”även Iljitj [måste] ofta ... hålla tillbaka sin själs vingar”, alltså göra våld på sig själv: obeveklig när han tvingades krossa motstånd var Lenin således rov för inre konflikter eftersom han måste hålla tillbaka sin kärlek till mänskligheten, sin kärlek till kulturen. På detta sätt framställer Gorkij Lenin som arvtagare till den respektabla sjukdom, det ”sjuka samvete”, den splittrade personlighet som en gång i tiden var den gamla radikala intelligentsians fördärv. Men allt det är falskt. Lenin var en helhet: ”en helhet” av mycket hög kvalitet, komplicerad men där alla delar var perfekt sammanhållna och utgjorde en enda fast enhet.

Faktum är att Lenin ofta undvek beskäftiga personer, medlare och framställare: ”Låt X tala med honom”, brukade han säga med ett undvikande leende, ”jag kan visa mig för bra.” Ja, ibland var han rädd för att visa sig ”för bra”, eftersom han kände till fienders slughet och medlares skenheliga dumhet, och redan på förhand visste att det inte gick att vara alltför försiktig. Han föredrog att ha att göra med osynliga fiender framför att distraheras av tillfälliga omständigheter där han kunde visa sig vara ”för bra”. Men även i detta fanns det lugn politisk beräkning, och ingalunda ett ”sjukt samvete” som alltid går hand i hand med de ”typiskt ryska intellektuellas” brist på vilja, och tårfyllda och sentimentala natur.

Men det är fortfarande inte allt. Som Gorkij själv berättar, förebrådde han Lenin för att han ”såg tillvarons tragedi i ett enklare ljus” (hm, hm!!). En sådan ”förenkling”, säger han, ”hotar kulturen med undergång” (hm, hm!).³⁴ Under de kritiska dagarna i slutet av 1917 och början av 1918, när skott avlossades mot Kreml i Moskva, när matrosar kastade cigarettfimpar på gobelängerna (sådant hände, men inte så ofta som borgarklassen påstod), när det sas att matrosar skar sönder Rembrandts målningar för att göra byxor till sig själva (ytterst obekväma och inte särskilt praktiska) – det var med den här sortens klagomål som den ”höga intelligentsians” jämrade representanter kom till Gorkij. Vid den tiden tappade Gorkij fullständigt balansen och blev kulturens verkliga kistbärare. Fasa och vandalism! Bolsjevikerna kommer att slå sönder alla de historiska vaserna och krukorna, blomkrukorna och nattkärlen!

Och Lenin hade svaret: ”Vi kommer att slå sönder så många som vi måste, och om vi slår sönder för många så kommer det inte att vara vårt fel, utan de intellektuella som försvarar ohållbara ståndpunkter.” Var inte det bevis på inskränkthet? Förstår ni inte – Åh Gud, var barmhärtig – att Lenin förenklade ”tillvarons tragedi”?

Det är inte ens värt besväret att käbbla om detta. Lenins ägnade inte hela sitt liv åt att beklaga sig över den krångliga tillvaron, utan åt att förändra den. Ty denna tillvaro måste betraktas i sin helhet,

34 Gorkij, *op cit*, s 6, 8.

med alla sina huvuddelar och fortsatta utvecklingstrender fullt synliga. Allt annat saknar betydelse. Just på grund av att Lenin hade denna stora talang för att på ett kreativt sätt gå direkt på kärnpunkten, så övervägde han ”tillvarons tragedi” på ett affärsmässigt sätt: vi kommer att slå sönder det ena och förstöra det andra, och tillfälligtvis kommer vi att bli tvungna att stötta upp något annat.

Lenin uppmärksammade allt som var sanningsenligt, allt som var särskilt. Han lade märke till alla säregenheter och alla detaljer. Om han ”förenklade”, eller med andra ord, förkastade allt som var oviktigt, så var det inte för att han inte såg det, utan för att han till fulländning kände till saker och tings relativa värde och proportioner.

Allt detta påminner mig om en arbetare vid namn Vorontsov, som strax efter oktober utsågs till livvakt och hjälpreda åt Lenin. När vi förberedde oss för att evakuera Petrograd sa Vorontsov allvarligt till mig:

Om det skulle hända att de intar Petrograd så kan de hitta en hel del som är användbart.... Vi borde sätta dynamit under hela staden och spränga den i bitar.

Skulle du inte sakna Petrograd, kamrat Vorontsov?

Jag frågade eftersom jag beundrade hans djärvhet.

Vad finns det att sakna? När vi kommer tillbaka så bygger vi upp något mycket bättre.

Jag har inte hittat på detta korta samtal, och inte heller har jag rättat till det. Det präglades in i mitt minne precis som det var. Det var rätt inställning till kulturen. Inget beklagande och ingen högljudd klagan. Kulturen är en produkt av människohänder. Verklig kultur finns inte historiens utsmyckade krukor, utan i en bra organisering av människohändernas och -hjärnornas arbete. Om det finns hinder på vägen till en sådan organisering, så måste de sopas åt sidan. Och om vi under denna process tvingas förstöra några av det förflutnas värden, så låt oss då förstöra dem, men utan sentimentala tårar. Vi kommer att återvända för att bygga nytt och bygga ojämförligt mycket bättre. Det var så Lenin, och med honom miljontals män och kvinnor, kände och tänkte. Det var rätt och rättvist. Revolutionärer i alla länder kan lära sig en hel del av detta.

Barn om Lenin³⁵

Kislovodsk, 30 september 1924

I Ryssland
fanns det bara en
Vladimir Iljitj Lenin (Ur ett barns dikt.)

En förtjusande och helt enastående liten bok har nyligen publicerats: en samling med barns skrifter om Lenins liv och död.³⁶ Författarna, vars ålder sträcker sig från nio till fjorton år – det finns till och med en flicka på fem år – skriver om den store gamle mannen.

Många återger givetvis bara det de har hört från de vuxna. Men här och var dyker det bland de så att

35 Denna artikel finns inte med i den första ryska utgåvan av Lenins bok. Här är den översatt från *Pravda*, 8 oktober 1924. (Engelska översättarens not.)

36 Anna Grinberg, red., *Ilyich*, Novaja Moskva, 1924.

säga, stereotypa texterna upp en oväntad frisk fläkt så att de mest välbekanta fraserna får nytt liv igen, som om de har återupplivats av en regnskur på våren. Man kan också återfinna den kreativa barndomens oefterhärmliga, färgrika spontanitet. Som vanligt är dikterna svagare än prosan. Reglerna för att skriva dikter är alltför restriktiva och hämmar direkta uttryckssätt.

Men även några av dikterna är häpnadsväckande. ”Det finns inget ställe”, skriver ett barn, ”där de inte känner proletarietets far, den starke, den modige, den djärve, den rådige, den vise Lenin.” Denna lista, där de bästa egenskaperna räknas upp en efter en, uttrycker fullständigt barnets tankar om Lenin: han har alla de dygder som gör en människa helt perfekt.

”När han fängslades med sina kamrater sjöng han alltid: ’Framåt kamrater, framåt!’” Denna anmärkning visar en djup övertygelse om att man inte ska bli nedstämd i fängelset, man ska hålla uppe sina vänners stämning, så den ”modige, rådige” Vladimir Iljitj sätter igång att sjunga ”Framåt kamrater, framåt.” De andra sjöng med honom, men han leder givetvis refrängen. Vem kunde annars leda den? Samma barn fortsätter: ”Förut, när Lenin fortfarande levde, var jag säker på att om det inte blev något med den tyska revolutionen, och om de kapitalistiska länderna marscherade mot Ryssland, då skulle den redan sjuke Lenin stiga upp från sin säng och kämpa till sista blodsdroppen. Det var så jag tänkte mig att Iljitj skulle offra sig själv.” Man kan se hur politiska idéer som har hämtats från tidningsartiklar (nederlaget för den tyska revolutionen, kapitalisternas angrepp på Sovjetunionen) förknippas med barnets direkta, spontana men ändå övertygande och ofördärvade bild: när revolutionen har problem och är sjuk och gammal, så reser sig Iljitj från sin säng och kämpar ”till sista blodsdroppen”. Bara döden hindrade honom från att ”offra sig” på den slutgiltiga barrikaden. Författaren avslutar sin uppsats så här: ”Nu när Lenin inte längre finns ska man inte bli rädd.” När denna pojke växer upp kommer han säkert att hitta sig en plats på de leninistiska barrikaderna.

I boken finns också en biografi över Lenin där hela historien om Lenins familj återberättas: vi får höra om hans far, om Alexander som sköts, och om hans syster Maria, som nu är ”redaktris” på *Pravda*. Landsförvisad till Sibirien gillade Lenin att ”spela spel och åkte ofta skridskor eller något annat, och när han sprang så gjorde han allt han kunde för att vinna loppet och inte bli besegrad av de andra.” Som ni ser är denna bild av Lenin en helt annan än den som så ofta presenteras för oss: Lenin det vresiga helgonet som var han än dyker upp genast letar efter ett mörkt och fuktigt rum där han kan stänga in sig. Vilken avskyvärd trångsynthet! Nej, barnens Lenin – och den verkliga Lenin – gillade att springa lopp och ”gjorde han allt han kunde för att vinna loppet och inte bli besegrad av de andra.”

Här kan jag inte låta bli att erinra om en rolig händelse. Tillsammans med Vladimir Iljitj införde vi en ”regel” om att alla som kom tio minuter försent till ett möte skulle betala böter. Jag minns att vi strax efter att ha lämnat ett möte var tvungna att närvara vid ett annat i andra änden av Kreml, och måste korsa ett mycket långt promenadstråk. Iljitj beslutade sig för att gå hem ett tag. Jag ringde till honom: ”Vladimir Iljitj, du riskerar böter, det är bara två-tre minuter kvar tills mötet börjar.”

”Det är okej”, svarade Iljitj med ett litet fniss, vars mening jag förstod först senare. Jag gick ner för trapporna och när jag kom ner på gården tittade jag bakåt för att se om Vladimir Iljitj syntes till någonstans. Plötsligt susade en bekant figur förbi på andra sidan gården, cirka hundra steg framför mig och försvann runt hörnet på Kavalleribyggnaden. ”Var det Lenin? Omöjligt. Det kan det inte vara.”

Två minuter senare kom jag fram till konferensrummet. Vem såg jag där? Lenin. Fortfarande lite andfådd mötte han mig med ett förtjust ”Hallå, det är du som kommer en minut försent!”, och bröt ut i ett triumferande skratt.

Jag måste erkänna”, förklarade jag för de andra kamraterna, ”att jag inte förväntade mig.... Det såg förvisso ut som någon som liknade Vladimir Iljitj som flög förbi mig mot Kavalleribyggningen, men jag kunde inte tänka mig att ordföranden för Folkkommisariernas råd skulle rusa som en orkan över Kremles promenadstråk – fullt synlig för alla.” Iljitj småskrattade, han triumferade. Allt detta ägde rum precis som i barnets biografi: Vladimir Iljitj uppbringade alla krafter och skulle inte låta någon besegra honom.

Men låt oss återgå till huvudhistorien.

Efter landsförvisningen till Sibirien – utvandring; efter det revolutionen, och sedan tvingades han gå under jorden för att undvika att fångas av Kerenskij. Barnet glömde inte någonting. ”Till och med från sitt gömställe ledde Lenin revolutionen och skickade brev. Och när sovjeten höll möte *ledde Lenin förhandlingarna från sin koja* som delegat som var närvarande under mötet.” Kunde det ha framställts bättre? Här har Lenin gömt sig i en hydda, och leder som ordförande förhandlingarna i de nationella deputerades församling. Det var faktiskt så det gick till. Men det nyckfulla vädret gjorde detta sätt att regera ganska besvärligt. ”Det började regna”, fortsätter den unge levnads-tecknaren, ”och det blev kallt i kojans.” Taktiken måste ändras, och man måste hitta något annat sätt att leda revolutionen. Och givetvis hittade Iljitj det: inte för inte var han ”stark, modig, djärv, rådig, vis”. Han reste till Finland ett tag. Och senare hände detta: ”Kamrat Iljitj hade inte tålamod att vänta längre: han återvände till Piter [Petersburg] och där organiserade han oktoberupproret. Makten togs över av arbetare och bönder.” Detta är sant. Det stämmer till och med att Lenin ”inte hade tålamod att vänta längre”.

En av de unga författarna beskriver sina möten med Lenin. Pojken var med sin far i Kreml, på promenadstråket. Plötsligt: Iljitj. Efter att ha skakat hand med hans far sträckte Lenin sin hand mot pojken. ”Jag blev så ivrig att jag tappade min korg. Innan jag hann plocka upp den hade Vladimir Iljitj redan böjt sig ner, och sedan skakade han handen som jag hade sträckt fram för att ta korgen från honom. Sedan lade han handen på mitt huvud och frågade min pappa:

’Är denna eller din äldre son bolsjevik?’

’Denna. Den äldre är vitgardist. Han kämpar mot kamrat Trotskijs unga lymlar, och han är för lat för att lära sig...’

’Nå, strunt i det! Tids nog kommer även han att bli bolsjevik’, säger Vladimir Iljitj.

Han talade snabbt och log hela tiden.”

Samtalet återges med beundransvärd exakthet: orden, formuleringarna och gesterna var verkligen Lenins. Han talade i sanning ”snabbt och log hela tiden”. Att författaren kan återge konversationen så troget beror på att hans minne var mottagligt och färskt. Att lyssna på Lenin var för honom som att för första gången se en fantastisk eld eller ett enormt vattenfall.

En annan liten pojke lyssnade på Lenin som talade på Röda torget till arbetarna, och uppmanade dem att enas och bilda en enda stor familj: ”Jag stod i spårvagnen intill föraren och tittade på Lenin. *Jag tyckte om honom.*” Författaren bryr sig inte om att förklara varför. För honom är det helt uppenbart att folk är uppdelade i sådana som man tycker och de som man inte tycker om. ”*Jag*

tyckte om honom”, det är allt. Punkt slut.

En annan pojke beskriver hur han såg Lenin. Han hade ett svårare jobb: ”Det var en enorm folkmassa på torget, och alla ropade ’Iljitj’. Jag ville klättra upp på något, men det fanns ingenting. Jag knuffades omkring. Jag började till och med gråta eftersom jag så gärna ville se Lenin. Till sist tog jag tag i en arbetares rygg, satte foten i hans ficka och tog mig upp på hans axlar som på en hästrygg. Jag trodde att han skulle skaka av mig med en gång och även ge mig en spark. Till min förvåning sa arbetaren att jag var en rackarunge och sa till mig att hålla tag om halsen på honom. Jag befann mig två huvuden högre än alla andra och såg Lenin.”

Ja, jag måste medge att inte alla skulle hitta en sådan väg. Hursomhelst skulle man nog bli avskräckt av blotta tanken att sätta *foten* i en *främlings* ficka. Men vår Alexander den store från förorten Presnija avskräcks inte av en sådan bagatell. Och i och med att han fick för sig att sätta *foten* i en främlings ficka, och eftersom främlingen dessutom inte klappade till honom utan lät honom bli kvar på sin utkikspost (om än inte utan att kalla honom för rackarunge), så har vi fått ett enastående ögonvittnes beskrivning av Lenin som talare:

Han gick upp i talarstolen. Han bar en mörk kostym, svart tror jag, skjorta med nedfälld krage och slips, och keps på huvudet. Han drog fram en vit näsduk ur fickan och torkade av sitt kala huvud. Jag kommer inte ihåg vad han sa. Jag var mest uppmärksam på hur han talade. *Ibland böjde han sig ganska långt fram i talarstolen* och sträckte ut armarna framför sig. Han hade näsduken i handen och torkade sig ofta i pannan. Han log ofta. Jag tittade på hans ansikte, hans näsa, hans läppar och hans lilla skägg. Hans tal avbröts ofta av applåder och rop. Och då ropade jag också.

Ja, hur kan man låta bli att ropa? Vilket exemplariskt exakt porträtt. Lenin torkar pannan och sitt kala huvud med en vit näsduk, böjer sig då och då fram och sträcker ut armarna mot folkmassan. Vad levande Lenin är i denna bild. Författaren minns inte vad han faktiskt sa. Det kvittar egentligen, eftersom talet hursomhelst nedtecknades av stenograferna. Men Lenin levande figur förblir inpräntat i minnet på den lille man som sitter på en främlings rygg. ”Jag tittade på hans ansikte, hans näsa, hans läppar och hans lilla skägg” – han kommer att minnas det hela sitt liv. På vägen hem upprepade han: Lenin, Lenin, Lenin. Pojken gick iväg med en hel massa underbara intryck. Han stannade för att titta på varenda foto av Lenin på gatan.... Lenin dog utan att veta att man för att få se honom ibland måste sätta foten i en främlings ficka. Men vad hjärtligt han skulle ha skrattat åt detta ”bolsjevikiska” sätt att lösa svåra taktiska problem....

Här har vi en annan detalj ur biografien om ledaren: ”Lenin tyckte om att fiska. Varma dagar kunde han ta sitt fiskespö och sitta ner på flodstranden, och hela tiden funderade han på hur han skulle förbättra arbetarnas och böndernas liv.” Vilken fantasifullhet! Kroken kastas ner i vattnet, mannen sätter sig på stranden och väntar på att fisken ska nappa (vilket inte händer så ofta), under tiden tittar han på vattnet och tänker hårt, mycket hårt, på hur han ska förbättra arbetarnas och böndernas lott. Det var vad Lenin gjorde! Och på grund av det betraktas fiskandet i ett meningsfullt ljus:

Det fanns bara en
Vladimir Iljitj Lenin

Han sprang snabbt, han tyckte inte om tsaren och kapitalisterna, han fiskade och tänkte hårt på hur man skulle förbättra arbetarnas och böndernas liv. I fångelset sjöng han högt ”Framåt kamrater, framåt”, han ledde revolutionen från en koja och uppmanade högljutt arbetarna att enas och torkade

sitt kala huvud med en näsduk, han visste allt, han var vis och han undervisade. Men han dog. Proletariatets starke och modige far dog. Och dessa märkvärdiga, mystiska och fruktansvärda nyheter kom uppifrån, från de vuxna, och krossade barnens värld.

Den 22 januari talade skolläraren om Lenins död: ”Och läraren var mycket gripen och talade haltande, och alla vi lyssnade uppmärksamt, och till slut kunde vi inte klara av det längre och varma tårar strömmade ner för våra kinder. Sedan kunde inte barnen lyssna längre eftersom alla grät, så vi reste oss och sjöng Begravningsmarschen.”

De pojkar och flickor som den 22 januari 1924 grät varma tårar och sjöng Begravningsmarschen kommer att berätta detta för sina barn och barnbarn. Och på så sätt kommer historien att föras vidare från generation till generation.

Nyheten om Lenins död når en arbetarfamilj: ”Min mamma satt vid bordet och hade en kniv i handen. När hon hörde om Lenins död tappade hon kniven och började gråta, trots att hon inte kände sin stora ledare.” Vad övertygande ”tappade kniven” låter och vad bra barnet anmärker att mamman grät ”*trots att hon inte kände sin stora ledare.*”

En liten flicka kom hem efter att lyssnat på ett tal av Lenin, och ”återgav varenda detalj för sin familj: att Iljitj inte gillade lyxvaror, att han tyckte om barn, att han arbetade mycket.” Allting är på plats: arbetet sätts sist och ”lyxvaror” först, barnen precis i mitten. Och vuxna skulle troligen se saker och ting i annan ordning. Det var först efter att ha hört flickans historia som mamman gav tilltro till nyheterna och ”blev väldigt oroad”. Då satte sig flickan ner tillsammans med sin syster som var med i Komsomol för att sy svarta slipsar.

En liten pojke från ett barnhem berättar hur Oscar Andrejevitj (uppenbarligen välbekant för författaren om än obekant för oss) hängde ut en svart fana som tecken på sorg. ”Och där går en fet kvinna och knuffar oss åt sidan och säger: ’Ur vägen... Har ni inte sett hur de hänger upp trasor?’ Och jag sa *mycket, mycket tyst*: ’Dumma kvinna, hon förstår ingenting!’” John Huss anmärkte om en gammal okunnig kvinna: Åh, heliga enfald! – olika formuleringar, olika epoker och annan ålder på den människa som uttalade orden, men andemeningen var densamma.

”I början på den dagen var vi glada men när vi hörde – blev vi väldigt ledsna.” Vad uttrycksfullt det är i sin korthet. Sedan går de för att titta på den döde: ”Kistan, en röd kudde. Han var där. Mycket blek. Jag tittade på honom hela tiden.” När den lille John Huss vaknade nästa morgon ville han väldigt gärna ha ett porträtt av Lenin. Det är det han säger: ”På morgonen steg jag upp och var i *stort behov av Lenins porträtt.*” Omedelbart ritade han en bild, och för att ge utlopp för sina känslor satte han en liten röd stjärna och bokstäverna CCCP och RSFSR på Lenins panna. På så sätt skulle alla veta vem bilden föreställde.

”Kära store ledare”, skriver en liten flicka till den döde Lenin, ”jag trodde att du skulle tillfriskna, men du dog oväntat. Jag beklagar det starkt och det gör mig så ledsen att jag inte kommer att få se dig längre.” Med dessa ord avslutar hon sitt korta brev som kommer att läsas av alla utom adressaten.

Ekona skallar i bergen:
Iljitj finns inte längre
Men det går att hitta ett svar:
Förlora inte modet.

Rimmen kanske är ganska dåliga, men så mycket de uttrycker: Iljitjs död har till och med rubbat på bergen och författaren hör ekona i Moskva. Men dessa dystra nyheter måste mötas med en uppmaning till tapperhet och mod. Inte för inte lärde Lenin sina kamrater i fängelset att sjunga – ”Framåt kamrater, framåt.”

Lenin är död och han blir buren till Fackföreningarnas hus i Moskva, där hans kropp visas upp.

De tittade på honom, gamla och unga,
Bonden och arbetaren – och ändå *visste han inte*.
En gång gav han oss sovjeterna.
Nu ligger han i en kista
Helt stilla.

”Och ändå visste han inte ...”, författaren blir plötsligt medveten om att Lenin som visste allt, nu ändå inte vet att folk tittade på honom: sådan är dödens innebörd.

Och nu begravningen: ”Många människor väntade på honom runt Fackföreningarnas hus. Stadens medborgare förväntade sig inte att träffa honom på ett sådant sätt. De trodde: här kommer den högste ledaren att komma i en gyllene vagn och allt kommer att glittra. Men arbetarna kände honom som sin egen, sin älskade Iljitj.” Å ena sidan en politisk distinktion mellan ”stadens medborgare” och arbetaren: å den andra de i sanning barnsliga bilderna: ”den högste ledaren”, ”en gyllene vagn”, allt ”glittrar”.

En annan beskrivning av begravningen:

En talare, och en till, och en tredje och en fjärde.
Från olika länder, från olika stater kom de.
Nu är de sista orden redan sagda
Och *utan rädsla* stiger Lenin ner i graven.

Det lilla hjärtat brister vid tanken att Iljitj, att Lenin måste kliva ner i graven, men här kommer en klar och tröstande tanke: ”... utan rädsla ...”. Hur kunde det vara på annat sätt : orädd hela sitt liv och nu dog han utan rädsla. Det är ingen mysticism utan en konstnärlig bild av ledaren.

Ändlöst, ändlöst, passerar folk framför den röda kistan, vuxna och barn – framtida författare av hågkomster:

Och bakom mig kunde jag höra någon snyfta,
Någons genomborrande skrik.
Vi passerar och passerar med dunkande hjärtan,
Ser hans gulnande ansikte som vi aldrig fått nog av att se.

Det är väl uttryckt, i synnerhet den sista raden.

Här är en annan realistiskt beskrivande historia, mindre lyrisk och utan politiska tonfall:

Vi ställde oss i en av köerna på Mochovajagatan. Framför oss kunde vi bara se huvuden, och ovanför dem fanor. Folkmassan var tyst. Då går en nasare förbi och ropar: ”Varma pajer, varma pajer”. En kvinna sa: ”Försvinn, det här är inte rätt tid för pajer!” Kön rör sig sakta och det är redan folk bakom oss. Alla känner kylan. Frostn biter i fötterna, händerna och ansiktet.

Lärde sig Shakespeare gåvan att kombinera det tragiska med det triviala, det stora med det lilla, från barn? Under en kulen himmel begraver miljontals människor sin ledare. Mitt i allt detta: ”Varma

pajer, varma pajer!” och avsnäsningen: ”Försvinn, det här är inte rätt tid för pajer”. Slutligen nådde vår författare salen:

På en upphöjd plattform den röda kistan och han i den. Man skulle ge sitt liv för att rädda honom. Nej, det är inte möjligt. Sjukdomen tog det som tillhörde den. Hans ansikte är gulaktigt, som om det är gjort av vax. Näsan är skarpare, uttrycket allvarligt. Skägget precis som på bilderna, och armarna i vila som om han var vid liv. Han är klädd i en grön Fransk³⁷ och på bröstet Röda fanans orden.

Vad observant författarens öga var och med vilken precision han förmedlar sina intryck. Genom den nyktra, sakliga beskrivningen brister känslan fram i all sin fräschör: ”Man skulle ge sitt liv för att rädda honom.” Lite längre fram avbryts berättelsen åter av ett utrop: ”Åh, alldeles för tidigt, Iljitj, för tidigt.” Det låter som en förebråelse men kommer från botten av hjärtat. Den mest övertygande anmärkningen avslutar artikeln:

Folk reser sig och går ut, men deras ansikten är inte som de var innan: när de väntade på att släppas in i salen var de förväntansfulla och lite otåliga. Nu tittar alla ner med böjda huvuden – alla försöker fästa bilden av Vladimir Iljitj i sina minnen för evigt.

Denna artikel visar en observationsförmåga och är så välskriven att man skulle kunna misstänka att den skrevs av en vuxen. Och ändå skulle inte en vuxen skriva på detta sätt. Jag har åtminstone inte stött på något liknande.

”Han låg i den röda kistan”, skriver en mycket ung författare (eller snarare författarinna), ”och det var musik och hans skägg var precis som det brukade vara på bilderna av honom. När jag såg det började jag gråta.”

Ingen kunde hålla tillbaka tårarna när man såg skägget, samma skägg som han hade haft medan han levde. I barnens hågkomster blir Lenins skägg en mycket viktig del. Det verkar symbolisera mogenhet, manlighet och kampvilja. Lenin hade ett litet skägg men det var fyllt av mening eftersom det var *hans*. Och skägget var ”precis som på bilderna”, och bilderna var därmed sanna och därför var allt annat sant. Den lilla flickan fortsätter med att beskriva hur hon själv gjorde ett märke att fästa på sin klänning. Citatet skulle leda för långt. Men alla som är utan pengar och på allvar tänker sig att göra ett Leninmärke bör läsa denna bok. De kommer att hitta all information som behövs i den....

En dikt till, en dramatisk sådan, om Lenins död:

När de bar ut dig till graven
Gick miljontals människor bakom dig,
De gick med fanor och banderoller,
Folk grät, kanoner avlossades,
Fabrikernas sirener visslade.
Hela världen visste att du var död.

Det var så vi begravde ledaren. Verkstäderna och fabrikerna skakade av ljuden från sirener och kanoner. Fanorna och banderollerna och kanonerna förkunnade den avlidnes storhet. Miljoner grät vid din grav. ”Hela världen visste....” Så begravde vi dig, Vladimir Iljitj. Så skildes vi från dig.

Kanske det bästa är sorgesången som sjöngs av en fem år gammal flicka på ett dagis:

37 En sorts militärjacka som är vanlig i Ryssland sedan kriget.

Du dog, Iljitj.
 En fågel flög in
 Och värmd sig i solen.
 Du dog, Iljitj!
 Och du begravdes.
 Och dina kläder dog.
 Du dog, Iljitj!
 Och du lämnades alldeles ensam,
 Stackars, stackars Iljitj.
 Du var god.
 Och jag ska ge dig mitt rum
 Och jag älskar dig.
 Du kommer att komma tillbaka till ljuset igen
 Och vi kommer att kunna röra dig.

Den lilla flickans tankar vandrar: det är så svårt att koncentrera och samla ihop sina tankar. En fågel flyger in och värmer sig. Men något allvarligt har hänt: Iljitj dog och begravdes och hans kläder dog med honom, eftersom de lever och dör. ”Du lämnades alldeles ensam, stackars, stackars Iljitj.” Men är allt detta så slutgiltigt? Kanske du skulle komma tillbaka till ljuset igen om jag gav dig mitt rum, och vi kommer att kunna röra dig. Innebär inte livet att man kan röra och bli rörd? Det var vad en liten flicka sjöng om Lenin. Ingen har skrivit en bättre sång. Stora poeter kommer att komma mycket senare, de kommer att läsa vad barnen skrev i denna bok. De kommer att begrunda det djupt, och de kommer att sjunga:

I Ryssland
 fanns det bara en
 Vladimir Iljitj Lenin.

Lenin sårad³⁸

Kamrater, de broderliga hälsingar med vilka jag tas emot, är för mig ett tecken på att vi alla under dessa svåra dagar och timmar känner behov av att som bröder komma närmare varandra och våra sovjetinstitutioner, att stå enade under vår kommunistiska fana. Under dessa oroliga dagar och timmar då vårt proletariats fanbärare, och vi kan också säga det internationella proletariats fanbärare, ligger i sin sjukbädd och kämpar med dödens fruktansvärda spöke, då känner vi oss närmare varandra än under segerns timme....

Nyheten om mordförsöket på Lenin nådde mig och några andra kamrater i Svyatsk på Kazanfronten. Där kom slagen snabbt, slag från höger, slag från vänster, slag mot huvudet. Men detta slag var ett slag i ryggen, det kom bakifrån. Förräderiet öppnade en ny front, den mest smärtsamma, och för närvarande mest oroande för oss: den front där Vladimir Iljitj kämpar för livet.

Tillsammans med er alla tror jag att vi snart kommer att stå segrande i alla de slag som vi fortfarande måste utkämpa. Oavsett vilka delvis nederlag vi fortfarande kan lida, så skulle inget nederlag vara så fruktansvärt, så tragiskt, för arbetarklassen i Ryssland och hela världen, som ett dödligt slut för slaget om vår ledares liv.

Man kan lätt föreställa sig med vilket våldsamt hat arbetarklassens alla fiender ser på Lenin och

38 Tal vid Allryska centrala verkställande kommittén 2 september 1918.

kommer att titta på honom. Det är som om naturen skapade sitt allra bästa genom att i en enda person förkroppsliga både det revolutionära tänkandets innersta väsen och arbetarklassens outtröttliga energi. Denna person är Vladimir Iljitj Lenin.

Galleriet över de som ledde de revolutionära kämparna är mycket rikt och varierat. Precis som många andra kamrater som har varit indragna i revolutionärt arbete i nästan tre decennier har jag i många länder träffat olika sorters arbetarledare, revolutionära representanter för arbetarklassen. Men kamrat Lenin är den man som verkligen har skapats för vår epok av blod och järn.

Vi har lämnat perioden av det borgerliga samhällets så kallade fredliga utveckling, när intressekonflikter samlades bara gradvis, Europa gick igenom en period av så kallad väpnad fred, och blod flöt nästan bara i kolonierna, där det giriga kapitalet plågade de mest underutvecklade folken. Europa åtnjöt fred under den kapitalistiska militarismens regim. Det var också den period då den europeiska arbetarrörelsens mest framstående ledare formades. Bland dem fanns den lysande, store August Bebel. Men perioden av gradvis och långsam utveckling av arbetarklassen återspeglades i honom. Han kombinerade stort mod och järnenergi med den största försiktighet i handling. Han prövade terrängen, och hans strategi var att vänta och förbereda. Han uttryckte processen av gradvis molekylär ansamling av arbetarklassens styrka. Hans tänkande gick framåt steg för steg, på samma sätt som den tyska arbetarklassen under perioden av internationell reaktion gick framåt steg för steg och frigjorde sig från mörker och fördomar. Hans moraliska betydelse växte, utvidgades, blev starkare och större, men hela tiden på basis av väntan och förberedelser. Sådana var August Bebels idéer och metoder, denna den bästa representanten för en tidigare epok som redan tillhör det förgångna.

Vår epok är en annan – de gamla motsättningarna visade sig allt oftare och brast till sist ut i en fruktansvärd explosion, de slet sönder det borgerliga samhällets slöja, den internationella kapitalismens själva grundvalar skakades av de fruktansvärda massakrerna på Europas nationer. Epoken avslöjade alla de olika klassmotsättningarna och massorna tvingades inse den fruktansvärda verkligheten där miljontals människor utrotades i namnet av rena profitintressen och en handfull personers rikedomar. Och för denna epok hade Västeuropas glömt, negligerat eller underlåtit att skapa en ledare. Det var inte en ren slump: alla de ledare som på randen till kriget åtnjöt de europeiska arbetarnas förtroende var en återspeglings av gårdagen och inte dagens verklighet....

När den nya epoken bröt fram, kunde de gamla ledarna inte hålla jämna steg med denna period av fruktansvärda omvälvningar och blodiga slag. Det var inte en tillfällighet att historien ville skapa en figur huggen i sten i Ryssland, en figur som stämde överens med vår epoks grymhet och storhet. Nej, det var inte någon slump.

1847 skapades figuren Marx i det underutvecklade Tyskland, en stor kämpe och tänkare som pekade ut vägarna till den nya historien. Ja, Tyskland var ett underutvecklat land då, men samtidigt genomgick den tyska intelligentsian en revolutionär utveckling. Deras främste representant berikades av alla de vetenskaper den hade skaffat sig, bröt med det borgerliga samhället, ställde sig på den revolutionära proletariats sida och utarbetade arbetarrörelsens program och en teori om arbetarklassens utveckling.

Det Marx förutspådde har vår epok anmodats att genomföra. För detta behövdes nya ledare, som måste vara bärare av vår epoks storslagna anda, där arbetarklassen har lyft sig till sin historiska

uppgifts höjder, och klart ser den gräns som den måste passera om mänskligheten ska räddas och inte ruttna som ett kadaver på historiens stora väg.

För denna epok skapade den ryska historien en ny ledare.

Allt som var bra i den gamla revolutionära intelligentsian, deras självförnekelse, mod och hat mot förtryck – allt detta samlades i denna person, som redan i sin ungdom oåterkalleligen bröt med intelligentsian på grund av att den var alltför hårt knuten till borgarklassen. Denna person införlivade fullständigt arbetarklassens sinnelag och rättvisa sak. Förlitande sig på Rysslands unga proletariat och genom att utnyttja den internationella arbetarrörelsens rika erfarenheter och omvandla dess ideologi till en hävstång för handling, steg denne man upp på den politiska himlen i hela sin storhet. Det är Lenin, vår revolutionära epoks största man. (*Applåder.*)

Jag vet, och det vet också ni, kamrater, att arbetarklassens öde inte beror på individer. Men det betyder inte att personligheten är av mindre betydelse för arbetarklassens utveckling. En person kan inte forma arbetarklassen efter sin egen bild, och inte heller efter egen vilja peka ut den ena eller andra vägen för proletariatet. Men han kan hjälpa till att fullborda arbetarnas uppgifter och hjälpa dem snabbare till sitt mål. Kritikerna har påpekat att Karl Marx förutspådde att revolutionen var mycket närmare än den faktiskt var. Det mycket giltiga svaret var att Marx stod på ett högt berg, och att avståndet för honom därför verkade kortare.

Många – däribland jag – har också mer än en gång kritiserat Vladimir Iljitj eftersom han inte lade märke till många mindre iögonfallande orsaker och tillfälliga omständigheter. Jag skulle tro att det kunde vara en brist hos politiska ledare under tider av ”normal”, långsam utveckling. Men i detta låg kamrat Lenins främsta fördel som ledare under den nya epoken, under vilken allt som är oviktigt, allt som är av underordnad betydelse och sekundärt träder i bakgrunden och överskuggas, och kvar blir bara de grundläggande, oförsonliga klassmotsättningarna i den intensiva formen av inbördeskrig. Det var Lenins speciella gåva, som han hade i högsta grad, att med sin intensiva revolutionära blick se och peka ut för andra vad som var väsentligt, grundläggande, viktigt. De som precis som jag, under denna period fick förmånen att på nära håll observera Vladimir Iljitjs arbete och tänkande kunde inte undgå att entusiastiskt beundra – jag upprepar, entusiastiskt beundra – hans klarsynthet, hans skarpsinne som avvisade allt utanförstående, tillfälligt, ytligt, för att komma fram till kärnfrågan och förstå aktionsmetoderna. Arbetarna lär sig att bara uppskatta ledare som pekar ut vägen till utveckling och följer den utan att tveka, även när proletariatets egna fördomar tillfälligt hindrar deras utveckling.

Till Lenins kraftfulla tänkande lades också en orubblig vilja. När dessa kännetecken kombineras så skapas en verkligt revolutionär ledare, som är modig, viljestark och orubbligt beslutsam.

Vilken tur att allt vi säger, hör och läser i resolutioner om Lenin inte är i form av en dödsruna. Och ändå var vi nära det... Vi är övertygade om att livet kommer att segra i det slag som pågår i ett rum i Kreml, och att Vladimir Iljitj inom kort kommer att återvända till våra led.

Kamrater, jag sa att Lenin förkroppsligar arbetarklassens modiga tänkande och revolutionära vilja. Det verkar symboliskt, ett internationellt historiskt mönster, att vår ledare under de svåra timmar då den ryska arbetarklassen av all kraft kämpar på den militära fronten mot tjeckoslovakerna, vitgardisterna och Englands och Frankrikes legoknektar – att vår ledare då kämpar med sår som har åsamkats honom av vitgardisternas, tjeckoslovakernas, de engelska och franska legoknektarnas

agenter. Här finns ett inre samband och en djup historisk symbolik. Och i synnerhet är vi alla övertygade om att vi för varje dag och varje timme blir allt starkare under vår kamp mot tjeckoslovakerna, engelsmännen, fransmännen och vitgardisterna (*Applåder*) – och här talar jag som ett ögonvittne som just har återvänt från krigsskådeplatsen – ja, vi blir starkare för varje dag, vi kommer att vara starkare imorgon än vad vi är idag, och starkare i övermorgon än vad vi kommer att vara imorgon. Jag tvivlar inte på att tiden snart kommer då jag kan säga att Kazan, Simbirsk, Samara, Ufa och andra städer som tillfälligt ockuperas av fienden har återvänt till vår sovjetiska familj – på samma sätt hoppas vi att kamrat Lenins tillfrisknande kommer att gå snabbt. Men även nu är hans bild, den praktfulla bilden av vår sårade ledare, som för tillfället har satts ur spel, tydlig för oss. Vi vet att han inte för ett ögonblick har lämnat våra led, ty även när han har blivit liggande på grund av förrädiska kulor, så manar han på oss, kallar på oss och driver oss framåt. Jag har inte sett en enda kamrat, inte en enda ärlig arbetare, som uppgivet ger upp på grund av nyheten om det förrädiska angreppet på Lenin. Tvärtom har jag sett dussintals som har knutit nävarna, som letat efter sina vapen. Jag såg och hörde hundratals som svor att skoningslöst hämnas på proletarietets fiender.

Jag behöver inte berätta för er hur de klassmedvetna krigarna vid fronten reagerade när de fick höra att Lenin låg här med två kulor i kroppen. Ingen kunde någonsin säga att Lenins karaktär inte är järnhård, men nu har fienden stött in stål i hans kropp. Det gör honom ännu värdefullare för den ryska arbetarklassen.

Jag vet inte om våra ord och hjärtslag når fram till Lenins sjukbädd, men jag tvivlar inte på att han känner det. Jag betvivlar inte att han trots sin feber känner hur våra hjärtan slår dubbelt så fort, tredubbelt så fort. Vi är nu ännu tydligare än förut medvetna om att vi är medlemmar i en och samma kommunistiska sovjetiska familj. Aldrig någonsin har vart och ett av våra liv känts så underordnat i betydelse som nu när vår tids störste man riskerar att dö. Vilken idiot som helst kan skjuta Lenins huvud i bitar, men att skapa ett sådant huvud är svårt till och med för naturen själv.

Ja, ja, han kommer snart att vara på benen igen, för att tänka, arbeta och kämpa tillsammans med oss. I gengäld lovar vi vår älskade ledare, att vi så länge vi har några själsliga krafter kvar och våra hjärtan bultar varmt, ska vi förbli den kommunistiska revolutionens fana trogen. Vi ska kämpa mot arbetarklassens fiende till sista blodsdroppen, till vårt sista andetag. (*Långvariga applåder.*)

Lenin sjuk³⁹

Kamrater, detta år har vårt parti utsatts för en ny prövning vad gäller sin förmåga till klarsynthet och fast vilja. Prövningen var särskilt svår eftersom den var resultatet av ett faktum som väger tungt på alla partimedlemmars medvetande och på arbetarbefolkningens vidaste kretsar, eller rättare sagt på hela vårt lands, och i hög grad hela världens, arbetande befolkning. Jag talar om Vladimir Iljitjs sjukdom. I början av mars försämrades hans tillstånd och politbyrån sammanträdde för att överväga hur vi skulle informera partiet och landet om försämringen av kamrat Lenins hälsa. Jag tror, kamrater, att ni alla kan föreställa er stämningen vid detta möte, då vi måste utfärda denna första allvarliga och alarmerande rapport till partiet och landet.

Givetvis var vi även i detta ögonblick tvungna att komma ihåg vårt politiska ansvar. Ingen kommer

39 Ur en rapport till sjunde allryska partikonferensen, 5 april 1923.

att förebrå oss för det. Vi var tvungna att inte bara tänka på kamrat Lenins hälsa. Vi var givetvis oroade över hans puls, hjärta och feber, men vi måste också tänka på den effekt som den medicinska rapporten skulle få på arbetarnas och vårt partis politiska puls och politiska hjärtslag.

Med oro, men också djup tillit till partiets styrka, sa vi att våra kamrater och landet skulle informeras så fort det uppstod tecken på fara. Ingen betvivlade att våra fiender skulle försöka utnyttja nyheterna för att så panik inom befolkningen, speciellt på landsbygden, sprida alla möjliga oroande rykten, och så vidare. Ändå var vi alla övertygade om att partiet omedelbart skulle förstå hur det stod till, ty att berätta sanningen innebar att öka varje partimedlems ansvarskänsla.

Vår organisation omfattar en halv miljon medlemmar. Det är en gemenskap med en hel del erfarenheter, och i denna enorma massa av kamrater har Lenin en plats som är ojämförlig. Historien känner inte till någon person som har haft så stort inflytande, inte bara på sitt eget lands öde, utan också på mänsklighetens öde. Det finns inte och kan inte finnas någon måttstock för att mäta Lenins historiska betydelse. Det är därför inte förvånande att det faktum att han har skilts från arbetet för lång tid framåt, och att hans tillstånd är dåligt, kommer att orsaka djup politisk oro. Givetvis vet vi att arbetarklassen kommer att segra. Har vi inte en sång med orden: ”Ingen kommer att bli vår frälsare” – och dessutom inte några ”hjältar”. Det stämmer, men bara i yttersta historisk mening: arbetarna kommer att segra till sist, även om det inte hade funnits någon Marx eller om Uljanov-Lenin aldrig hade existerat. Arbetarna skulle själva ha kommit fram till de teorier de behöver och utarbetat de metoder som krävs, men det skulle ha gått långsammare. Den omständighet att arbetarklassen vid två höjdpunkter i sin utveckling skapade två figurer som Marx och Lenin är till stor fördel för revolutionen. Marx var profeten med stentavlorna och Lenin var den som verkställde budorden. Han vände sig inte till den proletära aristokratin som Marx gjorde, utan talade till massorna, till folket, skaffade erfarenheter även under de allra svåraste omständigheter, agerade, manövrerade och segrade.

I år har Lenin bara delvis kunnat delta i det praktiska arbetet. I ideologiska frågor har vi på senare tid fått några varningar och vägledning från honom rörande bondefrågan, statsapparaten och nationalitetsfrågan. Dessa riktlinjer kommer att tjäna oss väl i många år framåt.

Och nu tvingades vi tillkännage att hans hälsotillstånd hade försämrats. Det var bara naturligt att vi med djup oro frågade oss hur dessa nyheter skulle tas emot utanför partiet: av männen i Röda armén, av bönderna. I vår härskande krets är Lenin den enda som hade bondemassornas förtroende. Frånsett allt annat utgör Iljitj vår sovjetregerings stora moraliska tillgång i relationerna mellan arbetarna och bönderna. Kommer inte bönderna – frågade sig många av oss – att förvänta sig att Lenins politik kommer att förändras när han är avskild från arbetet så länge? Hur kommer partiet, arbetarmassorna och hela landet att reagera? Vilken effekt kommer rapporten att få på arbetarklasserna, på landet?

När de första oroande rapporterna publicerades slöt sig partiet samman och höjde sin moraliska nivå. Givetvis, kamrater, består partiet av levande människor med sina fel och brister; bland kommunister finns det mycket som är ”mänskligt, alltför mänskligt” som tyskarna säger. Det finns fraktionskonflikter och personliga konflikter, en del allvarliga meningsmotsättningar och en del obetydliga, och det kommer det alltid att göra, ty inget stort parti kan leva utan dem. Men partiets moraliska styrka och politiska värde bestäms av vad som kommer till ytan under sådana tragiska erfarenheter som idag: disciplin, viljan till enhet, eller tvärtom det underordnade, det personliga,

”det mänskliga, alltför mänskliga”. Och här tror jag, kamrater, att vi redan nu med säkerhet kan dra följande slutsatser: när partiet kände att vi för lång tid framåt skulle kunna berövas Lenins ledarskap, har det blivit mer enat än någonsin, det har avvisat allt som kunde hota dess klara tänkande, enhetliga vilja och kampförmåga.

Men innan jag tog tåget för att komma hit till Charkov hade jag talat med vår befälhavare i Moskva, Nikolaj Ivanovitj Muralov, som många av er känner som en gammal bolsjevik, och frågade om vilken effekt nyheten om Lenins sjukdom hade haft på männen i Röda armén. Muralov sa: först blev de som slagna av blixten, de ryggade instinktivt tillbaka, men sedan tänkte de efter och började tänka ännu mer allvarligt på Lenin och allt han representerade.

Ja, kamrater, de partilösa delarna av Röda armén började på sitt eget sätt, men på största allvar, tänka igenom personlighetens roll i historien; de började tänka igenom de problem som vi i den äldre generationen lärde oss som skolpojkar, studenter eller unga arbetare, från de böcker vi läste, i fångelser, arbetsläger, i landsflykt, där vi diskuterade och argumenterade om förhållandet mellan ”hjälten” och ”massorna”, mellan subjektiva och objektiva förhållanden i ett visst läge, och så vidare. Och nu, 1923, började våra unga soldater tänka på alla dessa frågor och på den konkreta frågan om Lenins roll i historien; och tillsammans med soldaterna ställer hundratusentals ryska, ukrainska och andra bönder samma fråga. Vilket svar ska de få från våra politiska lärare, kommissarier och gruppsekreterare? De säger: Lenin var ett geni som bara föds en gång per sekel, och världens historia känner bara till två genier som har lett arbetarklassen: Marx och Lenin. Det går inte att skapa ett geni med påbud, inte ens från det allra starkaste och mest disciplinerade parti, men man kan inom gränsen för sin förmåga kompensera för avsaknaden av ett geni genom att fördubbla våra gemensamma ansträngningar. I denna form kan våra politiska lärare popularisera teorin om relationerna mellan personlighet och klass bland arméns partilösa soldater. Det är den riktiga teorin.

Just nu arbetar inte Lenin, så därför måste vi arbeta dubbelt så mycket, alla tillsammans; alla måste med ökad vaksamhet skydda revolutionen från alla faror som kan hota den; vi måste alltmer beslutamt utnyttja varje möjlighet till konstruktivt arbete. Och vi kommer att göra det, allihopa från centralkommitténs medlemmar till de partilösa soldaterna i Röda armén.

Vårt arbete är mycket långsamt, kamrater. Även om ansträngningen är enormt omfattande så går vi framåt steg för steg, och metoderna är mycket ”prosaiska”: balansräkningar och budgetar, skatter in natura och export av spannmål. Allt detta går långsamt och vi reser byggnaden sten för sten.... Finns det inte en fara för att vårt parti kommer att förfalla till en simpel bluff? Vi kan inte tåla ett sådant förfall mer än vi inte ens det minsta kan tillåta en splittring av partiets effektiva enhet. Även om det nuvarande sakernas tillstånd skulle bli långvarigt, så kommer det ändå inte att vara för evigt. Kanske det inte kommer att vara alls särskilt länge.

En revolutionär omvälvning i stor skala, såsom inledningen av en europeisk revolution, kan komma tidigare än många av oss tror. Vi måste särskilt komma ihåg en av Lenins många strategiska lärdomar, nämligen det han kallar *de stora förändringarnas politik*: idag på barrikaderna och imorgon i den tredje dumans tråg; idag en uppmaning till världsrevolution, till en internationell oktoberrevolution – och imorgon förhandlingar med Kühlmann och Czernin för att underteckna den skamliga freden i Brest-Litovsk. Omständigheterna hade förändrats, eller vi bedömer dem annorlunda – vi marscherar västerut, mot Warszawa... Vi tvingas ompröva vår syn på situationen – sedan kom fredsavtalet i Riga, som ni alla vet också kan kallas skamligt...

Dessutom – är det envist dagligt arbete, sten på sten; ekonomi, skära ner på utgifter, kontroller: behöver vi tre eller fem telefonister? Om tre räcker så ta inte fem, ty då måste bönderna överlämna några fler *pud* [1 pud = 16,38 kg] spannmål. Sådant är det dagliga minutiösa, noggranna arbetet... Men titta, kommer inte revolutionens lågor att flamma upp i Ruhr? Ska den upptäcka att vi är förnedrade, demoraliserade? Nej, kamrater, nej! Vi förfaller inte, men vi förändrar våra metoder, vårt arbetssätt – och det viktigaste för oss är fortfarande att säkra partiet på ett revolutionärt sätt. Vi lär oss bokföring och håller samtidigt ett vaksamt öga österut och västerut, och vi kommer inte att överraskas av händelser där. Genom att rensa ut och utvidga den proletära basen så ökar vår styrka... Vi är beredda att göra en kompromiss med bönderna och småbourgeoisien, vi kommer att tillåta NEP-männen [NEP = Nya ekonomiska politiken], men kommer inte att släppa in varken dem eller småbourgeoisien i partiet. Om det behövs kommer vi att driva ut dem ur partiet med svavelsyra och glödande järn. (*Applåder*)

Och vid den tolfte kongressen, som kommer att bli den första kongressen sedan oktoberrevolutionen utan Vladimir Iljitj, och dessutom en av få kongresser i vårt partis historia utan honom, så ska vi säga till varandra och djupt rista in i vårt minne: förstenas inte; kom ihåg konsten att göra skarpa svängar; manövrera men gå inte vilse; ingå både kortvariga och långvariga allianser, men låt inte de allierade infiltrera partiet, förbli er själva trogna, förbli världsrevolutionens spjutspets! Och när stormklockan ljuder i väst, och det kommer den att göra, då kommer vi, oavsett om vi står upp till halsen i uträkningar, bokföring och NEP, omedelbart och utan tvekan svara: vi är revolutionärer från topp till tå, vi har varit det, och kommer att förbli det ända till slutet. (*Kraftiga applåder, hela salen reser sig och skanderar paroller*)

Lenin är död

Lenin finns inte längre. Vi har mist Lenin. De mörka lagar som bestämmer hur artärerna fungerar, har förstört hans liv. Medicinen har visat sig kraftlös att åstadkomma vad vi innerligt hoppades på, vad miljontals mänskliga hjärtan krävde.

Hur många skulle, utan att tveka, ha offrat sitt eget blod till den sista droppen för att återuppväcka, för att förnya artärerna hos den stora ledaren, Lenin Iljitj, den unike, som inte kan ersättas. Men inget mirakel inträffade där vetenskapen var maktlös. Och nu finns inte Lenin längre. Dessa ord slår ned på våra medvetanden likt gigantiska stenar som faller ned i havet. Är det sant, kan man tänka tanken?

Hela världens arbetares medvetande kan inte förstå detta faktum; för fienden är fortfarande väldigt stark, vägen är lång, och det stora arbetet, det största i historien, är ofärdigt; för världens arbetarklass behövdes Lenin på ett sätt som kanske ingen annan i världshistorien hittills har behövts.

Sjukdomens andra angrepp, som var allvarligare än det första, varade i över tio månader. Artärerna ”lekte” ständigt, enligt läkarnas bittra uttryck. Det var en fruktansvärd lek med Lenins liv.

Förbättring kunde förväntas, nästan fullständig återhämtning, men också katastrof. Vi förväntade oss alla en återhämtning, men katastrofen inträffade. Hjärnans andningscenter slutade fungera och kvävde detta genialiska intellekts centrum.

Och nu finns inte Vladimir Iljitj längre. Partiet har lämnats föräldralöst. Arbetarklassen har lämnats föräldralös. Detta var precis den känsla som nyheten om vår stora lärare och ledares död väckte hos oss.

Hur ska vi gå framåt, ska vi hitta vägen, ska vi inte gå vilse? För Lenin, kamrater, är inte längre med oss!

Lenin finns inte längre, men leninismen lever vidare. Det odödliga i Lenin, hans doktrin, hans verk, hans metod, hans exempel, lever i oss, lever i det parti han bildade, lever i den första staten för arbetande människor vars ledare han var och som han vägledde.

Våra hjärtan är så fulla av sorg, eftersom alla av oss, tack vare historiens stora ynnest, föddes som samtida med Lenin, arbetade med honom, och lärde oss av honom. Vårt parti är leninismen i praktiken, vårt parti är arbetarnas kollektiva ledare. I var och en av oss lever en liten del av Lenin, som är den bästa delen av oss alla.

Hur ska vi fortsätta? Med leninismens lampa i vår hand. Ska vi finna vägen? – Med det kollektiva medvetandet, med partiets kollektiva vilja ska vi hitta den!

Och imorgon, och dagen efter, under en vecka, en månad, ska vi fråga, är Lenin verkligen död? För hans död kommer under lång tid att framstå för oss som en osannolikhet, en omöjlighet, en av naturens fruktansvärda nycker.

Må den smärta vi känner, som hugger i våra hjärtan varje gång vi tänker att Lenin inte längre finns, för var och en av oss vara en förmaning, en varning, ett upprop: Ditt ansvar har växt. Var värdig den ledare som skolade dig!

I smärta, sorg och bedrövelse, knyter vi våra led och våra hjärtan samman; vi enar oss mer inför de kommande striderna. Kamrater, bröder, Lenin är inte längre med oss. Farväl, Iljitj! Farväl, ledare!

Stationen i Tbilisi, 22 januari 1924